

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**ORHAN KEMAL'İN ÇUKUROVA DÖNEMİ ROMANLARININ
EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA İNAN

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. YAKUP ÖZTÜRK

BİLECİK, 2021

10298685

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**ORHAN KEMAL'İN ÇUKUROVA DÖNEMİ ROMANLARININ
EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA İNAN

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. YAKUP ÖZTÜRK

BİLECİK, 2021

10298685

BEYAN

“Orhan Kemal’in Çukurova Dönemi Romanlarının Edebiyat Sosyolojisi Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bu çalışmamın, Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte beyan edilmelidir.	
DESTEK ALINMIŞTIR	DESTEK ALINMAMIŞTIR ☒
Destek alındı ise;	
Destekleyen Kurum:	
Desteğin Türü	Proje Numarası
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)	
2- TÜBİTAK	
Diğer;	

Öğrenci Adı ve Soyadı

BÜŞRA İNAN

ÖN SÖZ

Tez çalışmamda, Orhan Kemal'in Çukurova bölgesindeki tarım ve fabrika işçilerinin sorunlarını konu edindiği *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* romanlarını edebiyat sosyolojisi disiplini açısından değerlendirdim.

Edebiyat ve sosyoloji kullandıkları yöntem bakımından iki farklı disiplin gibi görünseler de temel malzemelerinin insan ve yaşam olması sebebiyle birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Edebiyat ve toplum ilişkisi edebiyatın ve insanın var olduğu ortamda varlığını korumuştur. Her toplum kendine ait özellikleri edebiyatında muhafaza eder. Özellikle romanlar bu anlamda imkân sunarlar.

Çalışmada romanlar bağımsız bir şekilde ele alınarak edebi eserler ön plana çıkarılmıştır. Edebiyat sosyolojisi bakış açısıyla bir iç okuma yapılmıştır. Orhan Kemal'in romanları içerik olarak çözümlenmiş; yazarın hayatı ile romanlar ve toplumsal koşullar arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Lisans eğitimimden bu yana öğrencisi olduğum ve Lisans Bitirme Çalışması'nı nezaretinde yürüttüğüm, beni yönlendiren, yardımlarını ve tecrübelerini paylaşmayı esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK'e; yaşamım boyunca bana her konuda güvenen, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Orhan Kemal'in Çukurova Dönemi Eserlerinin Edebiyat Sosyolojisi Açısından İncelenmesi

Sosyoloji var olduğundan bu yana toplumu ilgilendiren tüm sorunlara değinmeye çalışan bir bilimdir. Zaman içerisinde toplumu kavrama noktasında başka disiplinlerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Bu çerçevede sosyoloji, kendisi gibi insanı ve toplumu konu edinen edebiyattan faydalanma yoluna gitmiştir. Özellikle roman türünün gelişimi, sosyolojiyi edebiyatla yakından ilgilendirmeye yönlendirmiştir. Bu etkileşim neticesinde bir bilim dalı olarak edebiyat sosyolojisi doğmuştur.

Sosyoloji ve edebiyat arasındaki bağ toplumsal tahlil için başvurulması gereken bir alandır. Toplumlara anlamlandırmaya çalışmak bir nevi toplumların edebi ürünlerini incelemek manasına gelmektedir. Toplum içerisindeki değişimler edebi türler üzerinden de görülmektedir. Özellikle dönem niteliğindeki romanlar bu anlamda incelenmeye değerdir. Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrika insanların yaşamını konu edindiği romanları bu bağlamda imkân sunmaktadırlar. Bu çalışmada toplumu anlama noktasında edebi bir tür olan romanın izi sürülmektedir. Çalışma Orhan Kemal'in romanlarını dikkate alarak bir analiz içermektedir.

Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrikalarda çalışan insanların dünyasını anlattığı *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar* ve *Kaçak* adlı romanlarının yansıttığı dönem özelliklerinden hareketle toplumsal yapı analizi yapılmıştır. Yazarın hangi tematik sorunlara değindiğini sıralamak, roman karakterlerinden yola çıkarak yazarın içerisinde bulunduğu sosyal yaşama dair hangi toplumsal sorunları romanlarına yansıttığını belirlemek ve yaşadığı dönemin sosyal şartlarıyla yazdıkları arasındaki ilişkiyi edebiyat sosyolojisi bağlamında açıklamak bu çalışmanın amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, Türk Romanı, Edebiyat Sosyolojisi, Toplum, Kurgusal Mekân.

ABSTRACT

Analysis of Orhan Kemal's novels of Çukurova period from the perspective of sociology of literature

Sociology, since its emergence, is a science that tries to address all the problems that concern society. Over time, sociology was in need of help from other disciplines in order to comprehend the society. In this context, sociology has benefited from a discipline that deals with people as sociology does; literature. The development of the novel genre has a specific role for sociology to be closely related to literature. As a result of this interaction, sociology of literature emerged as a field.

A social analysis requires the relation between sociology and literature to be taken into account. Trying to understand and make sense of societies means examining the literary products of societies. It could be said that the changes in society are seen through literary product. In this sense, the novels that carry an interpretation of a certain period in itself are very important. Especially, Orhan Kemal's novels in which he describes the world of people from Çukurova working in farms and factories are of significance. What will be examined in this study is "novel" which is a literary genre helping us to understand society. The concept specifically will be analyzed through Orhan Kemal's novels.

This article entails a social structure analysis based on the characteristics of a time period in Orhan Kemal's following novels: *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar* and *Kaçak*. The aims of this study are to list which thematic problems the author refers to, to determine, by considering the characters, which social issues of the author's period are covered in the novel, and to explain the relationship between his writings and the social conditions of his period in the context of sociology of literature.

Keywords: Orhan Kemal, Turkish Novel, Sociology of Literature, Society, Fictional Setting.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Edebiyat'ın Teorik Yapısı	10
1.2. Sosyoloji'nin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	10
1.3. Modern Bir Bilim Olarak Sosyoloji	14
1.4. XX. Yüzyıl Avrupa Sosyolojisi	16
1.5. Türkiye'de Sosyoloji	18
1.6. Edebiyat Sosyolojisi	24
1.7. Türkiye'de Marksist Roman	28
2. ORHAN KEMAL'İN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI	35
2.1. Orhan Kemal'in Hayatı	35
2.2. Orhan Kemal'in Eserleri	38
2.2.1. Hikâyeler	38
2.2.2. Romanlar	38
2.2.3. Oyunlar.....	39
2.2.4. İnceleme	39
2.2.5. Hatıra	39
2.2.6. Röportaj	39
2.2.7. Çocuk Kitabı	39
2.3. Çukurova Edebiyatı ve Orhan Kemal'in Çukurova Dönemi Romanları	40
3. ORHAN KEMAL'İN ÇUKUROVA ROMANLARINA EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ İLE BAKIŞ.....	44
3.1. Orhan Kemal'in Toplum Düşüncesi	44
3.2. İktidar ve İdeoloji	52
3.3. Marksizm ve Din	58

3.4. Orhan Kemal'in Romanlarındaki Kadın	66
3.5.Çocuk İşçiler.....	70
3.6. İşçi Sorunları.....	72
3.6.1. Eylem (İşçilerin Örgütlenmesi/ Örgütlenememesi).....	82
3.7. Sağlık Sorunları.....	86
3.8.Göç.....	88
3.9.Yoksulluk.....	92
3.10. Mekân.....	96
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

DP: Demokrat Parti

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çeviren

C.: Cilt

S.: Sayı

s.: Sayfa sayısı

Ed.: Editör

YKY: Yapı Kredi Yayınları

Vb.: Ve benzeri

GİRİŞ

Sosyoloji, toplum sorunlarıyla ilgilenen bir bilim dalıdır. Ortaya koyduğu açıklamalar ve çözümlerle toplumu anlamayı hedeflemiştir. Fakat zaman içerisinde toplumu anlama noktasında başka disiplinlerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Bu doğrultuda sosyoloji, kendisi gibi insanı ve toplumu konu edinen edebiyattan faydalanma yolunu seçmiştir. Bu ilişki karşılıklıdır. Edebiyat da sosyolojinin imkânlarını kullanır.

Sosyal çevreyi kendisine inceleme alanı olarak seçen sosyoloji, fertlerin toplum içerisindeki tutumlarını, zaman ve mekân unsuruna bağlı olarak araştırır. Edebi metinler de sosyolojinin ilgi alanı olan sosyal çevreden ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan baktığımızda her iki alanın da merkezinde insan ve toplum yer almaktadır.

Edebiyat ve toplum ilişkisi edebiyatın ve insanın var olduğu ortamda varlığını korumuştur. Her toplum, kendine ait özellikleri edebiyatında muhafaza eder. Bir edebi eserin incelenmesi sonucunda o döneme ait sosyal, siyasi ve ekonomik yapısıyla ilgili çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Özellikle romanlar bu anlamda imkân sunarlar

Romanlar, yazıldıkları dönemin kültürel, ekonomik, sosyal ve demografik unsurları hakkında ipucu verebilirler. “Toplumsal yapıda meydana gelen sorunların kendisine romanda yer bulması nedeniyle roman, bir anlamda topluma tutulan ayrıntılı bir aynadır. Romancı bir manada ortaya koyduğu eseriyle bu sorunlara bir sosyoloğun yaptığı gibi çözüm bulmaya çalışmaktadır. Topluma bu tarz bir yaklaşım da bulunmak romancının yaptığı işin sosyolojik boyutlar barındıran bir eylem olduğunu göstermektedir. Böylelikle roman sosyolojik veri kaynağı olarak nitelendirilmektedir.” (Tosun, 2012:8) Bu yönüyle bakıldığında edebi eserler, sosyolojik veriler sunan kaynaklardır diyebiliriz. Bu bağlamda edebiyat sosyolojisi, sosyoloji biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıkmış ve edebi eserlerin sunmuş olduğu veri zenginliği ile çalışılması gereken alanlardan biri haline gelmiştir.

Edebiyat ve sosyolojinin kesişiminin önemli bir örneği Orhan Kemal'in romanlarıdır. Orhan Kemal, Türk edebiyatına kazandırmış olduğu romanlarla toplumun belirli bir dönemine ait siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıya ayna tutmuştur. Orhan Kemal, bir konuşmasında sanatın amacını şu şekilde özetler:

“Toplumcu romancı, siyasal buyrukları süsleyip püsleyeceğine, yaşamın içine dalsın. Sanat yoluyla gördüğünü yansıtın, gizleneni açığa vursun, gerçek nedenleri bulsun, toplumsal düzenin çarklarını, olayların karışıklığını, derin anlamlarını ve genel devinimini bulup gün ışığına çıkarsın. Ezbere doğa kitabının kafasına kakılmasını değil, gerçeklerin açık anlatılmasını isteyen okuyucunun kendisi bir değişikliğin kaçınılmazlığına, gerekliliğine karar vermelidir.” (Bezirci, 1984:57)

Bu çalışmada edebiyatın sosyolojik imkânı, Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrika işçilerinin dünyasını konu edindiği *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* romanları üzerinden örneklendirilmiştir. Bu eserler içerisinde sosyolojik veriler barındırır. Buradan hareketle çalışma da içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrika işçilerinin dünyasını anlattığı romanları, belirlenen temalar dâhilinde incelenmeye tâbi tutulmuştur. Burada amacım, romanları edebiyat sosyolojisi açısından inceleyip yazarın hangi temasal sorunlara değindiğini sıralamak, roman karakterlerinden yola çıkarak yazarın içinde bulunduğu sosyal hayata dair hangi toplumsal sorunları romanlarına yansıttığını belirlemek, hayatı ve yaşadığı dönemin sosyal şartlarıyla yazdıkları arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak edebiyatın teorik yapısı ve sosyolojinin tarihsel gelişiminden bahsedilmektedir. Bu başlığa yer verilmesindeki temel amaç, edebiyat ve sosyoloji alanlarını ayrı ele almak daha sonra da birbirleriyle olan ilişkileri doğrultusunda edebiyat sosyolojisinin imkânlarını ortaya koymaktır. Bu iki kapsamlı konunun ardından Türkiye' de Marksist roman başlığına yer verilmektedir. Bu başlığa yer verilmesindeki temel amaç, edebi metinlerin roman – toplum, yazar – toplum ilişkisi doğrultusunda sosyolojik imkân taşıdığını göstermektir.

İkinci bölüm “Orhan Kemal'in Hayatı ve Eserleri” ile “Çukurova Edebiyatı ve Orhan Kemal'in Çukurova Dönemi Romanları” başlıklarından oluşmaktadır. Bu kısımda Çukurova'nın coğrafi konumundan söz edildikten sonra edebiyat ile coğrafya ilişkisinden bahsedilmiştir. Yazarın romanlarında bu mekânı kullanması tesadüf değildir. Kendisi uzun yıllar Çukurova'da yaşamış ve çeşitli işlerde çalışmıştır. Bu sebeple kaleme almış olduğu bu altı romanla içerisinde kendisinin de bulunduğu bir dünyayı yansıttığı görülmektedir. Bu çıkış noktasından hareketle Orhan Kemal'in altı romanında mekân olarak kullanılan Çukurova'nın simgesel bir değer olduğunu ortaya koymaktır. Çünkü Orhan Kemal, emekçi kesimin

sorunlarını bu coğrafya ile simgeleştirmiştir. O, bahsetmiş olduğu hayatlarla farklı coğrafyalarda aynı kaderi yaşayan insanların sesi olmaya çalışmıştır.

Üçüncü bölümde ise daha öncesinde ortaya konulan edebiyatın sosyolojik imkânı, Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* adlı romanlarının incelenmesi ve analizi şeklinde gelişmektedir. Bu romanlardan hareketle; 1930 – 1950 arası dönemin toplumsal yapısı, iktidar ve ideoloji, din, kadın, çocuk işçiler, mekân, göç, yoksulluk, sağlık sorunları, işçilerin yaşadıkları sıkıntılar gibi meseleler etrafında eserler incelenmiştir.

Tez çalışmasının sonuç kısmında ise çalışma süresince elde edilen veriler aktarılmış ve Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrika işçilerinden bahsettiği altı romanında tespit edilen toplumsal meselelere dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Edebiyat'ın Teorik Yapısı

Edebiyat sosyolojisi başlığı altında yapılacak olan bir çalışma için öncelikle edebiyat ve sosyoloji alanları arasındaki ilişkiyi incelemek gerekmektedir. Bu iki alanı ayrı ele almak, daha sonra da birbirleri ile olan ilişkileri doğrultusunda edebiyat sosyolojisinin imkânlarını ortaya koymak bu bölümün amacıdır.

Edebiyat güzel sanatların ana kollarından biridir. Edebiyat, diğer sanat dalları gibi insanda estetik bir duygu oluşturma sonucu var olmuştur. Onu diğer sanatlardan ayıran fark, ifade aracı olarak dili kullanmasıdır. Bu açıdan edebiyat, dille var edilen bir sanattır.

Sanat/edebiyat kavramı dünden bugüne kadar farklı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle her filozof ve sanatçı onu kendi anlayış ve bakış açısına göre yüzyıllar boyunca “Sanat nedir?” ya da “Edebiyat nedir?” sorusu üzerine düşünmüşlerdir. Bu soruya cevap arayanlardan biri de Antik Çağ filozofu Platon’dur. Onun sanat / edebiyat hakkındaki görüşlerine geçmeden önce varlık felsefesine bakmamız gerekir. İsmail Çetişli’nin söylemiyle “Platon’a göre varlığın mevcut iki düzeni bulunmaktadır; Bunlardan biri fiziki âlem olup diğeri fizik ötesi âlemdir. Gerçek bir düzenden söz edebileceğimiz fizik ötesi âlemdir. Gerçekliği akıl yoluyla kavrayabileceğimiz fizik ötesi âlem, gerçekliği tartışılmaz fikir âlemdir.”(Çetişli, 2015: 44)

Fiziki âleme gelince; içinde yaşadığımız ve duyularımızla (görme, işitme, koklama, tatma, dokunma) kavrayabildiğimiz kâinat, Tanrı tarafından idealar âlemindeki düzeni gerçekleştirmek için var edilmiştir. Bu nedenle içerisinde bulunduğumuz dünyadaki nesnelere, ideaların birer yansımasıdır. Yani kâinat içerisindeki varlıklar (bitkiler, hayvanlar, insanlar, eşyalar vb.) gerçek değil fizik ötesi âlemdeki ideaların birer yansımasıdır.

“Platon, varlığın temeli ile ilgili bu görüşlerini “Mağara İstiaresi” ile açıklamaya çalışır. Bu benzetmeye göre; mağaranın karanlık tarafında insanlar, yüzlerini duvara dönerek dururlar. İnsanlar bu halleriyle zincire vurulmuş esirler gibidirler. Mağaranın dışından sızan ışık, mağara dışındaki varlıkların gölgelerini mağara duvarına yansıtmaktadır. İnsanlar da bu yansımaları gerçek zannetmektedir. İnsanlar zincirlerini kırıp dışarı çıkabilirlerse, gördüklerinin bir yansıma olabileceğini, o yansımanın asıl sahiplerini ve bundan sonra da onların taklit edildikleri asıl ideaları kavrayabileceklerdir. İşte bu sebeple Platon, her bir sanat dalını yansıtma/ taklit olarak görür. Bunu ifade ederken de “mimesis” adlandırmasını kullanır. Ona göre, sanat varlıkların birer taklididir. Bu taklit üçüncü dereceden bir taklittir. Şöyle ki, asıl

gerçek varlık fizik ötesi âlemde yer almaktaydı. Bu dünyada var olanlar ise fizik ötesinde yer alanların yansımasıydı. Böylelikle sanatçının eserinde yapmış olduğu üçüncü dereceden bir yansımadır.” (Çetişli, 2015:45) Yani taklidin taklididir.

Platon, bu konuyu *Devlet* adlı eserinde Sokrates’in Glaukon’a ressamın yaptığı işi anlattığı diyalogla ortaya koyar:

“İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları”.(Platon, 2019:337)

“Ressamın yaptığı işin aslında dünyaya bir ayna tutmak olduğunu belirtir ve diyalogun devamında şairin de ressamdan farklı olmadığını söyler: Tragedya şairinin de yaptığı bu değil mi? Benzetme değil mi onun da yaptığı?” (Platon, 2019:339)

Ressamın renklerle yaptığını şair sözcüklerle yapar. Her ikisi de görmüş olduğumuz duyular dünyasını aktardığına göre bize taklidin de taklidini sunmuş olur. Platon, sanat eserlerinin gerçekleri yansıtmadığını, bizi gerçeğe götürmekten ziyade ters bir yola sokarak gerçeklikten uzaklaştırdığını belirtir. İşte bu açıdan *Devlet*’in onuncu kitabında sanata karşı çıkar.

Platon’un üzerinde durduğu hususlardan biri de sanatkârın gerçeği bulma ve bize sunma konusundaki yeterliliği üzerinedir. Ona göre, şair ve yazarın yetkiyle konuşabilecek bir bilgi birikimi yoktur. Bunun da ötesinde sanatkârın ortaya koymuş olduğu eserler birey ve toplum açısından zararlı olabilmektedir. Zararlı kısımları üçe ayırır. Birincisi; sanat eserlerinde kötü örnek olabilecek (kötü karakterlerin başarıya ulaşması gibi) kısımlar vardır. İkincisi; kötü insanların (korkaklar, sarhoşlar, köleler vb.) eserin başkahramanı yapılması ve eser boyunca sadece onun hayatının anlatılmasıdır. Üçüncüsü ise; sanatın büyük oranda duygulara hitap etmesidir. Sanatkâr duyguları tahrik ederek insandaki dengeyi bozar. Böylece insanın mutsuz olmasına zemin hazırlar.

Bu düşüncelere sahip olan Platon, sanatın eğitici bir tarafının olduğuna da inanmaz. Sanat ve sanatkâr karşısında böyle bir tavır sergilemesinin nedeni, sanatta aklın değil duygunun ön plana çıkarılmasıdır.

Platon’un öğrencisi olan Aristo da sanatı taklit / yansıtma olarak görür. Ama taklidin niteliği, sanatın bilgi verme ya da bizi hakikate ulaştırması, sanat ve sanatkârın işlevi konularında Platon’dan ayrılır.

Aristo’ya göre, sanatçı doğayı taklit ederken “ayna” gibi görüleni yansıtmaz. Yani sokakta karşılaştığı her insanı değil belli bir insanı; o insanın yaptığı her hareketi veya her anını değil belli bir kesitini sunmalıdır. Sanatkârın söz konusu tercihindeki ölçüt, hayatın ve insanın

genelini, özünü yansıtabilmektir. Aristo'nun üzerinde durduğu diğer bir husus ise “olan” ile “olabilir” olanın seçilmesi üzerinedir. Ona göre, olanı olduğu gibi aktarmak sanatın / edebiyatın değil tarihin vazifesidir. Sanatkâr, olabilir olanı anlatırken sebep – sonuç ilkesine bağlı kalır. Çünkü sebep – sonuç ilkesi, anlatma esasına dayalı ürünlerin (destan, masal, hikâye, roman vb.) olay örgüsünde önemlidir. Bütün bu düşünceleri Aristo, *Poetika* adlı eserinde şöyle ifade eder:

“Ozanın (şairin) işi gerçekten olmuş şeyleri değil olabilecek şeyleri, olabilirlik ya da zorunluluk gereği meydana gelebilecek şeyleri söylemektir.

Tarihçi ile ozan (şair) arasındaki fark, birinin dizelerle, ötekinin düzyazıyla yazması değildir. (Herodotos'un yapıtını dizelere dökebilirsiniz; dizeli ya da dizesiz yine tarih olarak kalacaktır); aralarındaki fark, birinin gerçekten olmuş, ötekininse olabilecek şeyleri anlatmasıdır.

Bu yüzden şiir, felsefeye tarihten daha yakındır ve daha değerlidir; çünkü şiir daha çok genelden; tarihe özelden söz eder. Genel derken şu ya da bu kişinin, zorunluluk ya da olabilirliğe göre, şunu ya da bunu söylemesini ya da yapmasını kastediyorum” (Aristo, 2016:37)

Bu düşünceler, onun sanata ve sanatçıya verdiği değer somut örnekleridir. Sanatın işlevi, yararı ve zararı konusunda ise Platon'dan farklı düşünür. Tragedyayı tanımlarken, “Acı ve korku vasıtasıyla bu türden heyecanların katharsisi'ni (arınma, temizlenme) gerçekleştirir.” (Aristo, 2016:29) Yani insanı birtakım kötü duygulardan arındırarak psikolojik bakımdan daha dengeli olmasını sağlar. Platon'un tam tersine tragedyanın ahlak açısından faydalı olabileceğini savunur.

Netice olarak, Platon'un sanatın işlevi konusundaki görüşleri olumlu değildir. Buna karşılık Aristo, sanatın / edebiyatın bir nevi bilgi kazandırdığını; tragedyanın da insan için temizlenme sağladığını söyleyerek sanatın faydalı bir yanının olduğunu belirtir.

Klasisizm düşünürleri, sanatın işlevi konusunda daha didaktik bir görüşü savunmuşlardır. Latin edebiyatının şairi ve kuramcısı Horatius, *Ars Poetika* adlı eserinde sanatın zevk vererek eğittiğini söyler. Horatius'un, Aristo ve Platon'un görüşlerini bir araya getirdiğini söyleyebiliriz.

Zevk verme ve eğitme, Rönesans ve neo-klasik çağlarda da şart koşulan iki işlevdir. Sanatçılar, sanata ahlaki ve eğitici bir fonksiyon yüklerler. Onların amaçları; okuyucunun / seyircinin sanat eserlerinden hareketle yanlış değerlerden uzaklaşarak ideal insanın sahip olduğu niteliklere ulaşılmasıdır. Bununla birlikte sanatı sadece ahlakilik ve eğiticilikle sınırlandırmazlar. En az onun kadar estetik haz uyandırmasını da isterler. O yüzden sanattan beklenen zevk vererek eğitmesidir.

Klasikler, sanatı / edebiyatı “insan tabiatının taklidi” olarak görürler. İnsan tabiatının taklidi derken sıradan insanı kastetmezler. Onlara göre insan her yerde aynıdır. İnsanların aşk, nefret, acı gibi duyguları esasta birdir ve bunlar değişmezler. İnsanın tabiatını yansıtmak demek

bu ortak yönleri belirtmektir. Yani esas olan, bireysel değil evrensel olanı yansıtmaktır. Sanatçı genel tabiatı yansıtarak okura gerçekleri sunar. Bunun yanında işlediği konularla her çağın insanına seslenir ve “klasik” olma imkânını elde eder.

Neo – klasiklerde rastlanan diğer bir görüş, sanatçının eserine alacağı insan konusunda seçim yapması üzerinedir. Buna göre sanatçı, eserine kişiliği ile başka insanlardan ayrılanı değil, kıskanç, korkak, bilge, asker, soylu gibi belli başlı tipleri alır. Karakter bakımından genel insanı yansıtmaktan yoksun olan köylüler, köleler, sakatlar vb. eserin şahıs kadrosuna giremezler.

Sanatı yansıtma olarak görenler sanatçının duygularını ve yaşantısını göz önünde bulundurmuyorlardı. Onlar için eser, hayatın, insanın, toplumun birer aynasıdır. Sanatçının iç dünyası başta ilgi çekmemiştir. Rönesans’ta bireyselleşmenin gerekli zemini hazırlamasıyla bu ilgi Romantizm akımında kendini gösterir. Artık sanatçının yaşantısına yönelme vardır. Eser hayatın, insanın aynası olmaktan çıkarak, sanatçının dünyasına aralanır. Sanatçının duyguları neo – klasiklerde de anlatıyordu. Ama onun anlattığı duygular herkesin duyabileceği duygulardı. Romantizmde ise sanatçı kendi duygularını, hissettiklerini dile getirir. Artık dış dünyaya ayna tutmaktan vazgeçmiştir. Kendine özgü kişiliğiyle önem kazanır. Merkeze kendini koyarak, insanın şahsi tecrübelerini ve bu tecrübelerden elde edilen değerleri sanatın imkânları dâhilinde sunar.

Bu görüşün yanı sıra edebiyat türlerinin değerlendirilmesi konusunda da bir değişim görülür. Önceleri tragedya ve destan tek uğraş kabul edilir ve lirizm önemsenmezdi. Hatta bir kusur olarak görülürdü. Bu yansıtma kuramının doğal bir sonucuydu. Çünkü dış dünyayı, insanı en iyi yansıtanın bu türler olduğu düşünülüyordu. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise lirik şiirin değeri artar. Aynı tutum sanatçıların eserlerine konu olarak seçtikleri insanda da görülür. Artık “tip” değil “karakter” tercih edilir. Bunlar duygu itibarıyla başkalarına benzemeyen, tek yönlü olmayan kişilerdir. Yani kişiler ya hep iyi ya hep kötüdür. Romanlardaki çatışma unsuru da buradan doğar.

Romantizm uzun bir süre hâkim konumda kalmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise bu durum değişir. Sanat anlayışlarını yansıtma ilkesine dayanmış olan Stendhal, Balzac, Zola ve Flaubert gibi yazarların öncülüğünde realizm akımı ortaya çıkar. Romantiklerin gerçeklerden uzaklaşarak idealleştirilmiş konularının aksine, çağdaş toplum ve insan hayatını objektif bir biçimde anlatmayı amaçlamışlardır. Realistler daha çok orta ve alt tabakada yer alan insanlar üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu yoğunlaşmada tipleşme görülür. Tipleşen insan,

toplumun herhangi bir ferdidir ve mensubu olduğu köylü, işçi sınıfı gibi tiplerin ortak özelliklerini taşır. Böyle bir insanın esere taşınması, bir bakıma toplumun çoğunluğunun anlatılması demektir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru realizm ilkelerinin daha radikal basamağı olan natüralizm karşımıza çıkar. Natüralizmi, realizmden ayıran fark ise deney yöntemine yer vermesidir. Bu yöntem Determinizm olarak adlandırılır ve sebep – sonuç ilişkisine bağlı pozitif bilimlerdeki sonuçların, başka sahalarda da (insan ve toplumun sosyal, kültürel, psikolojik hayatında) geçerli olduğunu savunur. Yani benzer koşullar altında benzer nedenler sürekli benzer sonuçları doğurur. Çetişli'nin söylemiyle; “Her olay, belli bir sebebe bağlı olarak gelişir. Olayın gerçekleşebilmesi için öncelikle bir nedenin olması gerekir. Nedenler olduğu zamanda o olayın gerçekleşmemesi mümkün değildir.” (Çetişli, 2015:103) Ferdin ve toplumun yaşamı da bu anlayışa tâbi tutulur. Başka bir deyişle bireyin ve toplumun her tutumu ve davranışı maddi bir neden bağlı olarak gerçekleşecektir. Aynı durum tekrarlandığında yine benzer tutum ve davranış olacaktır. Bireyin bu nedenler halkasına müdahalede bulunması ve olayların akışını değiştirmesi mümkün olamaz. Bunun için determinizm; tesadüf, mucize, manevi değerler gibi metafizik unsurları kabul etmez ve insan iradesini reddeder. Gerçekliğı yansıtacak olan sanatçıdan da bir bilim adamı kadar tarafsız olması beklenir. Bu yaklaşımla akım, Hippolyte Taine'in determinizm görüşünü sanata / edebiyata uygulamak istemiştir. Taine, sanatın ve sanat eserinin doğuşunu üç temel faktöre bağlar. Bunlar; ırk, muhit ve zamandır. Irktan maksat, insanın doğuştan getirdiğı ruhsal ve fiziksel özelliklerdir. Sanatçı dolayısıyla sanat eseri içinde yaşadığı coğrafyanın, ait olduğu toplumun siyasi, sosyal, kültürel ortamının ürünüdür. Her sanatçı ve eseri, tarih (edebiyat tarihi) zincirinin birer parçasıdır. Bu sebeple kendinden önceki edebi gelenekle bir bağı vardır. Aynı durum gelecek için de söz konusudur. Bu görüş doğrultusunda Taine, edebi eserden hareketle bir ferdin, toplumun ve ırkın ruhunu yakalamanın mümkün olduğunu söyler.

Yazarın hayatına ve kişilik yapısına gösterilen ilgi XX. yüzyılda Freud'la birlikte yeni bir şekil almıştır. Psikanaliz anlayışına dayanan bu yeni akım (sürrealizm) sanat içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Freud, sanatçının üretim süreci ile nevroz arasında bağlantı kurarak bilinçaltının üretmedeki fonksiyonunu inceler. Onun sanat hakkındaki kuramını Berna Moran şöyle özetler;

“İnsanların bazı arzuları ve içgüdüleri vardır. Fakat toplumun dayatmış olduğu birtakım kurallar olduğu için insanlar bu isteklerini gerçekleştiremezler. Bu da onların bu duyguları bastırmalarına sebep olur. Bu nedenle de insanlar gerçekte elde edemediğı istekleri hayal kurma yoluyla tatmin etmeye çalışır.”(Moran, 2018:151)

Freud'un sanat kuramında hayal ile sanatçı arasında ilişki kurulur. Şöyle ki sanatçının da gerçek dünyada tatmin edemediği istekleri (ün kazanmak, ödül almak, yükselmek vb.) vardır. O da herhangi biri gibi gerçeklikten uzaklaşarak isteklerini hayal dünyasında yaratır. Sanatçıyı yazmaya iten, bastırmak zorunda kaldığı isteklerdir. Bunlar biçim değiştirerek eserlerde kendini var eder. Bu sebeple sanat eserleri, sanatçının bilinçaltındaki isteklerinin, korkularının vb. yansıtıldığı dokümanlardır.

XX. yüzyılda ortaya çıkan diğer akım ise egzistansiyalizmdir. Bu akım insanın varoluş problemi üzerine yoğunlaşmıştır. Varoluşçuların temel amaçları, sanat / edebiyat ile felsefe arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmaktır. Bu sebeple varoluşçular edebi türler arasında felsefi romana önem verirler.

Sanatçıyı ilgilendiren her insanın var oluş serüveni ve bunun ruhi temelleridir. Dolayısıyla eserlerde tip ya da karakter yoktur. Çünkü insan, yaşamının başından sonuna kadar farklı durumlarla karşılaşır. Her durumda ise bir tercih yapmak zorunda kalır. Söz konusu seçme mecburiyeti insanı birtakım bunalımlara sevk eder. İşte insanın doğumundan ölümüne kadar var olma çabası egzistansiyalist eserin konusu olur. Onlar için önemli olan yaşadıkları dönemin buhranlı insanını bir filozof gibi anlatabilmektir.

XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra insanı ve toplumlarının sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlardaki parçalanmışlıklarını yansıtmaya amacını taşıyan diğer akım ise postmodernizm 'dir. Postmodernist sanatçı kendisini öncekiler gibi, okuyucu ya da topluma faydalı, ona yol gösteren bir rehber olarak görmez. Postmodernizm sanata / edebiyata faydacı, ahlakçı vb. bir işlev yüklediği gibi, estetik bir işlev de yüklemeyiz. Yazarın temel amacı, eserin varoluş sürecini okuyucuya yansıtmak, sezdirmek ve okuyucunun bu sürece katılmasını sağlamaktır. Bunun için yazarın okuyucudan beklentisi, alışılmış doğrulardan sıyrılarak eserin var olma sürecine katılması ve kendi yorumunu ortaya koyabilmesidir. Çünkü yazar eseri tek başına var etmediği gibi eser tek bir anlam da taşımaz. Göreceli olan eseri anlamlandırma işi okuyucuya bırakılır.

Gerçeklik anlayışına postmodernistler farklı yaklaşırlar. Onlar için herkes tarafından kabul görmüş gerçeklikten bahsedilemez. Gerçek sandığımız şeyler aslında gerçekliğin sadece belli bir kısmını oluşturur ve bu durum da yorumlamaya açıktır. Çünkü gerçeklik anlayışı kişiden kişiye, arzulara veya kültürlere göre farklılık taşır. Bu sebeple nesnel bir gerçekliğin olmadığını savunurlar. Üstelik yazar, daha önceki dönemlerin aksine eserin bir kurmaca

olduğunu belirtir. O halde eserin görevi ve konusu, kendi varoluş sürecini dil oyunları ile anlatmaktır.

Tezimizin bu kısmına kadar sanat /edebiyatta görülen belli başlı akımlar üzerinde durulmuştur. Bu akımların dışında başka akımlar da mevcuttur. Burada sadece birkaçı ele alınarak sanatın/edebiyatın genel teorik yapısı ortaya konmuştur. Görüldüğü üzere Platon'dan beri insanın zihnini meşgul eden sorunlardan biri, sanatın / edebiyatın ne olduğu sorusudur. Evrensel insan özünün taklit edilmesinden, bilinçaltının boşaltılması veya görünen dış dünyanın yansıtılmasına; söz konusu yansıtmada tarafsız olmaya veya akli rehber edinmeden sanatçının duyarlılığına kadar uzanan farklı eğilimler, bunun somut örnekleridir. Bu anlayışlar her ne kadar birbirini reddetme gibi görünse de temelde Platon ve Aristo'nun belirlediği mimesis kavramı vardır. Tezimizin sonraki bölümünde ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Marksist estetik de yansıma kavramını sanatı açıklamak için kullanmıştır.

1.2. Sosyoloji'nin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Latin dilinde toplum anlamına gelen “Socius” ile Yunanca bilgi demek olan “Logos” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan sosyoloji, “Toplum bilimi” olarak ifade edilmektedir. Sosyoloji, bilimsel metotlarla hareket ederek insan topluluklarının kökeni, insanları bir arada tutan nedenler, toplulukların ortak davranış biçimleri ve onları diğer topluluklardan ayıran özellikler üzerinde yoğunlaşır. Sosyal yaşamın farklı yapıları arasındaki ilişkileri, toplumsal istikrar ve değişimin nedenleri gibi daha birçok mesele üzerine çıkarımlar yapar.

Bazı düşünüler bağımsız bir disiplin olarak sosyolojinin ortaya çıkmasından önce bu alanın konuları üzerine görüşlerini belirtmiştir. Örneğin; Platon coğrafya ve demokratik unsurların toplum yapısına olan tesirleri üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra toplum içerisindeki iş paylaşımının ve ticaretin tesirlerini de incelemiştir. Aristo ise, toplumsal düzen ve yaşamın temel unsurları üzerinde durmuştur. Çeşitli öğeleri (bireyler arası dayanışma, ahlak, hukuk vb.) tanımlamaya çalışmıştır. Sosyolojinin ilk temel esaslarını, ilmi yöntemlerle ortaya çıkaran ise, İbni Haldun olmuştur. Tarih felsefesine, “sosyolojik düşünme” biçiminde yapmış olduğu katkılardan dolayı Batı ve Doğu dünyasının aydınları tarafından takdir edilmiştir. İbni Haldun'un tarih anlayışı sosyolojik bir içeriğe sahiptir. Kaleme aldığı *Mukaddime* 'de tarihi hem bir inceleme alanı olarak görmüş hem de toplum-siyaset yapısının açığa çıkarılmasında bir vasıta olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda toplumsal yaşamın, sosyolojinin konusu

olduğunu belirterek ona “ûmran ilmi” adını vermiştir. Mukaddime de toplumda meydana gelen değişimi ekonomik, coğrafi ve dini yönleriyle açıklamaya çalışmıştır.

İbni Haldun, insanların göçebe (bedevi) hayattan uygar (ûmran) hayata yöneldiğini belirtmiş ve bu toplum tiplerini incelemiştir. Bu sebeple onu sosyolojik açıdan önemli kılan, kır ve kent toplumları arasındaki farklılaşma üzerine durmuş olmasıdır.

İbni Haldun’a göre, göçebe toplumlar yerleşik (kentlerden) toplumlardan önce ortaya çıkar ve bu düzende yaşayan insanlar daha mücadeleci ve cesurdurlar. Kentler ise değişimin temsilcisidirler. Bu yaşamda bilgi birikimi artar ve düşünceler zenginleşebilir. İşte bu sebeple kent hayatı, kültürün gelişebileceği en uygun ortamdır.

İbni Haldun’un üzerinde durduğu diğer bir kavram ise asabiye (yakınlık bağı) insanın aslına olan bağlılığının ifadesidir. Başka bir deyişle, aynı soydan geldiğin kişilere bağlılık göstermek ve onlarla dayanışma içinde olmaktır. Buna kolektif bilinç (ortak bilinç) de denilir. Göçebe topluluklarda asabiye daha güçlüdür. Bu topluluklar modernleşip yerleşik düzene geçtikleri zaman soy asabiyesi güçsüzleşir. İbni Haldun, soy dayanışmasının güçlenmesi ve devamlılık kazanmasıyla devlet aşamasına geçildiğini düşünmüştür. Bu nedenle devletin yapısını insan doğasına benzetir. Nasıl ki insanlar doğar, büyür ve ölürlerse, devletler de kurulduğu andan yıkıldığı ana kadar bu süreçlerden geçerler.

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkması XIX. yüzyıldaki gelişmelerle başlamıştır. Sosyolojinin oluşumunu sağlayan bu olgulara bakacak olursak;

Rönesans ve reform hareketleri; Rönesans, kendisini her türlü otoriteden bağımsız kılmayı amaçlayarak, ulusal dillerin egemen olduğu, yazarların, araştırmacıların öne çıktığı, insan ve evrene dair sorunların tartışıldığı bir harekettir. Bu dönemde insanın özü ve dünyadaki yerini tartışan “hümanizm” akımı gelişir. Hümanizm, insan merkezli hayat anlayışını dile getirerek, kültür bilimlerini önemseyen bir ortam yaratır. Şöyle ki İtalyan hümanist ve şair Francisco Petrarca, yeni yaşama biçiminin anlamını sorgular. Niccola Machiavelli, insan doğasının ne olduğu konusu üzerinde durdu ve *Hükümdar* adlı eseriyle siyaset sanatı üzerinde fikirleriyle etki yarattı. Michel de Montaigne ise insan hayatını, insan doğasını konu edinir.

Rönesans hareketi, yeni insan anlayışının yanında yeni bir din, hukuk ve devlet anlayışını da getirir. Reform hareketi, Avrupa’da meydana gelen fikri, sosyal, kültürel ve ekonomik gibi alanların farklılaşması neticesinde İncil’in milli dillere çevrilmesi, dinin sorgulanmaya açılması bakımından bu alanda yeni düzenlemelerin getirilmesidir. Başka bir deyişle Reform, Rönesans’ın dini cephesidir.

Rasyonalizm (XVII. Yüzyıl); Bu dönemde Rönesans'tan gelmiş olan görüşler, ilkeler vs. birbirleriyle bağlantılı olarak dünya görüşüne dönüşmeye başlar. XVII. yüzyıl düşüncesinin kavramı Rasyonalizm olur ve Descartes (1596-1650) Yeniçağ düşüncesinin kurucusu olarak döneme damgasını vurur.

Descartes, felsefesini şüphe üzerine temellendirir. Bu sebeple “düşünce”yi odak noktasına almıştır. Ona göre, hakiki bilgiyi elde edebilmek için önceden var olan bilgilerimizi sorgulamalı, şüphe duymalıyız. Şüphe, gerçekliğe ulaşmada aklın vasıtasıdır. Bu sebeple Descartes, felsefesini “Düşünüyorum öyleyse varım” şeklinde sloganlaştırır.

Aydınlanma (XVIII. yüzyıl); Bu dönemde, önceki yüzyılın tarih karşısındaki şüpheciliğinin azaldığı ve hatta tarihe yönelik bir yaklaşımın olduğu görülür. 1668-1744 yılları arasında yaşamış olan Giambattista Vico, yeni bir tarih anlayışı geliştirmiştir. Doğruluğu / kesinliği insanlar tarafından yaratılmış olanda aramıştır. Vico için tarih, insanların var ettiği bir eserdir.

Giambattista Vico tarihi bir bilim dalı olarak ele almıştır. Tarihin ilkelerini ortaya koymaya çalıştığı *Yeni Bilim* adlı eseri düşünce tarihinin önemli bir çalışması olarak nitelendirilir. Eserinde, Tanrı'nın var ettiği doğanın yanı sıra bireyin kendisinin var etmiş olduğu toplum ve kültür yapısının nasıl araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ona göre toplumsal yaşam insan aklının geçirmiş olduğu tarihin üç aşamasına bağlıdır ve tarihi de Tanrılar, Kahramanlar ve İnsanlar olarak üç aşamaya ayırmıştır.

XVIII. yüzyılın önemli diğer düşünürleri; John Locke, George Berkeley, David Hume, Condillac, Diderot, Voltaire, Montesquieu, J.J.Rousseau gibi isimlerdir. Bu yüzyılda Avrupa'daki aydınlanmayı başlatan isim John Locke'dur. Onun toplumsal düşünceye ilişkin yaklaşımları oldukça önemlidir. Locke, “doğal durum” (insanların toplum kurmadan önceki hali) kavramını Hobbes'dan farklı olarak herkesin herkesle savaşı olarak görmez. Doğal durumda insanlar toprağı ekerek, bunları biriktirerek doğal ihtiyaçlarını giderir. “Çalışma” bu anlamda insan için temel bir şeydir. İnsanların çalışarak elde ettikleri devletten önce kendisinin mülkiyetidir. Bu sebeple Locke insanların doğal durumda neden kalamadıklarını açıklarken, üretilmiş malların korunamamasını gösterir. Bu güvensizlik Hobbes tarafından “insan insanın kurdudur” fikrinin başka bir ifadesidir.

Montesquieu ise hukuk sosyolojisinin önemli habercisidir. *Kanunların Ruhunu* adlı eseri bu alanda yazılmış ilk önemli çalışmasıdır. Toplumlara etkileyen olguları “genel ruh” kavramıyla açıklar. Montesquieu, insan karakterlerinin şekillenmesinde ve dolayısıyla toplumların farklılaşmasında iklim şartları, din, örf, ahlak yönetim biçimi gibi unsurları

sıralandırırken, bu etmenlerin arasına kanunları da koyar. Böylelikle toplum içerisinde düzenin oluşturulmasında sadece kanunların yeterli olmadığına dikkat çeker. Montesquieu bu görüşleriyle sosyolojik düşüncenin hazırlayıcılarından olmuştur.

J.J.Rousseau'nun, *Toplum Sözleşmesi* adlı çalışması önemlidir. Rousseau bu eserde, insanlığın kent yaşamına geçmesini kötü bir sonuç olarak nitelendirir. Çünkü kent yaşamı demek insanlığın özgürlüğünü yitirmesi demektir. Ona göre özgürlüğe kavuşmanın tek yolu demokratik yönetim şeklidir. Bu sebeple daha çok bu kavram üzerinde durur.

Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi; Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasından önce toplumsal, siyasal ve ekonomik özelliklerin iç içe geçtiği iki önemli olay vardır. Bunların ilki İngiltere'de, sanayinin evrimsel gelişimi, ikincisi ise Fransız Devrimi'dir.

Birinci sanayi devrimi, 1760-1850 yıllarını kapsar. Sanayileşmenin ilk basamağını oluşturan bu dönem de çelik ve tekstil sektörünün ön planda tutulduğu, kömür ve buhar makinelerinin kullanıldığı görülür.

İkinci sanayi devrimi ise 1860-1914 arasını kapsar. Bu yıllarda elektrik, petrol, doğalgazla çalışan araçlar buhar makinelerinin yerini almıştır. Bunların keşfedilmesiyle birlikte uçak ve otomobil gibi araçların icadı gerçekleşmiştir. Üçüncü sanayi devrimi de II. Dünya Savaşı'nın 1945'te bitmesiyle başlar. Nükleer, bilgisayar, mikro elektronik, lazer ve genetik gibi alanlarda gelişimini sürdürmüştür. Dördüncü sanayi devrimi ise, yapay zekâ, robot teknolojisi, internet, sürücüsüz araçlar gibi ilk üç sanayi devrimini değiştirecek yeni icatlar sunmuştur. Bu dönem Sanayi 4.0 olarak da adlandırılmaktadır.

Yaşanan değişimler beraberinde kendine özgü düşünce tarzını ve yaşama biçimini getirir. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak sosyolojik düşünce de farklılaşır. Çünkü bu gelişmeler sadece ekonomik veya ticari hayata etki etmekle kalmaz beraberinde insan hayatını da etkileyerek bir değişim yaratır.

Fransız Devrimi ise kralın baskıcı tutumuna karşılık halkın aydınların önderliğinde baş kaldırması ve eski yönetim şekline son vererek dünya tarihinde yeni bir dönemi başlattığı tarihtir. Fransız ihtilali ile eşitlik, adalet, milliyetçilik, demokrasi gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde Avrupa toplumunda büyük değişimler yaşanmıştır. Kentleşme ve endüstrileşme hız kazanmış, nüfus oranı artmış, sınıfsal yapı değişime uğramıştır. Bu dönüşümle birlikte kırsal, durağan toplum yapısı yerini kentsel,

modern toplumlara bırakmıştır. XIX. yüzyıl düşünürleri toplumsal düzenin farklılaşmasıyla oluşan kargaşa ortamında düzenin tekrardan nasıl sağlanabileceği konusuna yönelmişlerdir.

1.3. Modern Bir Bilim Olarak Sosyoloji

Çalışmamızın bu başlığı Avrupa Sosyolojisine ayrılmıştır. Bu kapsamda Fransız Sosyolojisi (Saint Simon, Aguste Comte, Emile Durkheim), İngiliz Sosyolojisi (Herbert Spencer), Alman Sosyolojisi (Karl Max, Max Weber, Georg Simmel) ve İtalyan Sosyolojisi (Vilfredo Pareto) içerisinde yer alan isimlerin sosyolojiye yapmış oldukları katkılara kısaca değinilecektir.

Saint Simon, Fransa'nın yaşamış olduğu toplumsal sorunları, yıkılan eski değerlerin yerine yenisinin konulamamış olmasına bağlar. Bunu aşabilmek içinde yeni insan bilimi'ni (yeni bilim / sosyoloji) önerir. Ona göre yeni bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir toplum düzeni oluşamaz. Bu yeni felsefe sistemi pozitivism olacaktır. (Bal, 2019:60)

Saint Simon Fransız devrimi ve sonrasındaki gelişmelere tanık olduğu için kurulacak olan yeni toplumu teorik olarak tasarlar. "Kurulacak olan yeni düzeni maddi ve manevi olmak üzere iki kuvvete dayandırır. Bu iki kuvveti bilginler ve endüstriyeler oluşturur. Fransızcaya kazandırdığı endüstriyeler kavramı ona göre, toplumun çeşitli üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir veya birçok maddi vasıtayı üretmeye ve üretilenleri insanlara ulaştıracak olanlardır. Bilginler ise, filozoflar, sosyologlar, hukukçular vb. mesleklerden olanlardır."(Meriç,2015:52) Bu nedenle toplumdaki tüm kuvvetlerin sanayide (bütün ekonomik faaliyetler) toplanacağını öngörmüştür.

Saint Simon bu görüşleriyle genç yaşta yanına gelen Aguste Comte'ü etkilemiştir. Aguste Comte, toplumun bilimsel olarak incelenmesini sosyoloji olarak adlandırmıştır. Bu sebeple sosyolojinin isim babası olarak kabul edilir. Comte, toplumların araştırılmasında sosyolojiyi sosyal statik ve sosyal dinamik olmak üzere iki kısma ayırmıştır. "Ona göre, sosyal statik, toplumsal yapının, onun unsurlarının ve ilişkilerini araştırılmasıdır. Bu nedenle sosyolojik araştırmalar aileden başlayarak karmaşık olan toplumsal yapının diğer unsurlarına doğru ilerleyebilir." (Bal, 2019:71) Sosyal dinamik ise toplumdaki değişimi ifade eder. Comte sosyal dinamik kavramın "üç hal yasası" çerçevesinde geliştirmiştir. Ona göre bütün toplumlar bu üç aşamadan geçerek gelişirler.

Comte'a göre insanoğlunun hayatına ilk devirlerde hep din hâkim olmuştur. İnsanlar çevresindeki veya başlarına gelen olayların sebeplerini sürekli inançlarıyla izah etmeye çalışmışlardır. İşte insanlarda bu düşünce ve inancın hâkim olduğu dönemi Aguste Comte,

teolojik devir olarak adlandırır. (Çelikkaya, 1998:2-3) Metafizik ikinci aşamadır. Comte bu aşamanın Rönesans'la gerçekleştiğini kabul eder. Artık bilgi yerini soyut güçlere bırakmıştır. Doğa olaylarını ve toplumu anlamlandırmada soyut kavramlara ve hayal gücüne başvurulmuş bu aşama, Pozitivist hal için olması önemli basamaktır. (Comte, 2015:171) Bilginin deney ve gözleme dayandığı pozitif devir ise son aşamadır. Tabii ve toplumda yer alan kanunları belirlemede hiçbir soyut unsura başvurulmaz. (Comte, 2015:178) Bu aşamayla bilgi somut hale gelir.

Emile Durkheim'in de çalışmaları sosyoloji için önemlidir. Hüseyin Bal'ın ifadesiyle, "Comte sosyolojiyi sosyal statik ve sosyal dinamik olarak ayırmıştı, Durkheim de bu yaklaşımı uygun bulur ve sosyal statik kapsamında toplumsal dayanışma ve işbölümü konularıyla ilgilenir." (Bal, 2019:81)

Durkheim, toplumdaki iş bölümünü "dayanışma" olgusuna dayandırarak açıklamaya çalışmıştır. Bu sebeple mekanik ve organik olmak üzere iki pozitif dayanışma biçimi olduğunu ileri sürer. Bu dayanışma biçimlerini Coşkun Sağlık şöyle özetler. "Benzer duygu ve düşünce unsurlarının olduğu topluluklarda mekanik dayanışmadan söz edilirken modern toplumlarda ise bireysel farklılıklardan dolayı insanların birbirini tamamladıkları organik dayanışma görülür." (Sağlık, 2019:23)

Durkheim daha sonraları medeniyetlerin gelişmesiyle intiharlardaki artış oranına dikkat çekmiştir. Bu noktadan hareketle sosyolojiye "anomi" kavramını kazandırmıştır. Hüseyin Bal bu kavramı şöyle ifade eder; "Anomi, bireyin toplum içerisindeki değerleri hiçe saydığı bir durumdur. Bu durum bireyin toplum ile olan ilişkisini bozmaktadır. Aynı şekilde bu husus suçun ortaya çıkmasına da etmen olabilmektedir."(Bal, 2019:90) Durkheim, *İntihar* adlı eserinde psikolojik sebeplere bağlı bireysel bir girişim olan intihar olgusunun arkasında bile toplumsal sebeplerin olabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır.

Bu dönem sosyolojisinde Karl Marx, çalışmalarında kapitalist öncesi toplumdan endüstriyel topluma geçişi özgün bir toplum teorisi çerçevesinde incelemeye çalışmıştır. Onun geliştirdiği kuram, klasik ve modern sosyolojinin gelişimi açısından önemlidir.

Marx, tarihsel materyalist teorisinin öncüsü olarak anılmaktadır. Onun yapmış olduğu toplum incelemesinde materyalist tarih anlayışı önemli bir yer tutar. Ona göre toplumu anlayabilmek için altyapı ve üstyapıyı incelemek gerekir. Marx'a göre,

"Marx'ın teorisini anlayabilmek için öncelikle altyapı ve üstyapı olarak nitelendirdiği bu iki kavramı ayırmak gerekir. Altyapı ekonomi üzerine temellidir. Üretim sürecini gerçekleştiren araçlar bu yapıyı oluşturur. Üstyapı ise kültür kurumlarından oluşur. Bu iki yapı arasında ilişki söz konusu olmasına

rağmen genel olarak üstyapının altyapı tarafından şekillendirdiği görülmektedir. Yani burada önemli olan ekonomidir.” (Kale ve Nur, 2016:8)

Onun bu felsefesi “diyalektik materyalizm” olarak anılır. Bu düşünme biçiminde her şey karşılıklı olarak birbirini etkiler. Hangisinin belirleyici rol üstleneceği tarihsel- toplumsal koşullara bağlı olarak gerçekleşir.

Çalışmalarını kapitalizmin gelişimi ve modern toplumların özellikleri üzerine yoğunlaştırmış diğer bir isim ise Max Weber’dir. Onu sosyoloji tarihinde önemli bir konuma getiren sosyal eylem üzerindeki incelemeleri olmuştur.

Weber’in bakış açısına göre sosyoloji, sosyal eylemi izah etmeye çalışırken “ideal tip” (çeşitli yapıların belirli özelliklerinin bilinmesi zorunluluğu) olarak bilinen bir kavramı yöntem aracı olarak kullanır. Sosyoloji, toplum incelemesinde sosyal eylemleri ve buna eşdeğer olarak toplumsal ilişkileri ve oluşumları tipleştirdiği görülür.

Georg Simmel, sosyolojinin inceleme alanının toplumsal etkileşim olduğunu belirtmiştir. Simmel, sosyolojiyi nitelendirirken sorun çözen bir bilim olarak değil, kuran bir bilim olarak görmüştür. Bu yüzden onun çalışmaları problemlerin nasıl çözülmesinden ziyade nasıl kurulacağına yöneliktir. Bu konuya Hüseyin Bal Sosyoloji *Tarihi* kitabında şöyle değinir: “Simmel, sosyolojinin bilim olarak kurulabilmesi için kendine özel bir içeriğe sahip, metot olarak belli bir sorun etrafında oluşmuş bir disiplin olması gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple Simmel, Toplum nedir? Sosyoloji toplumu nasıl incelemelidir? Sosyolojinin problem sahaları nelerdir? şeklindeki sorularla tartışma başlatır.” (Bal, 2019:195) Aslında tüm bunlar Simmel’ in sosyolojiye yüklemiş olduğu görevlerdir.

1.4. XX. Yüzyıl Avrupa Sosyolojisi

Bu başlık altında I. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu tahribata maruz kalan Alman toplumunun geçirdiği dönüşümü tasarlamak isteyen Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün kuruluşu ve tarihsel dönemlerinden söz edilecektir.

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü olarak bilinen kuruluş, 3 Şubat 1923 yılında Frankfurt Üniveritesi bünyesinde kurulmuştur. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise bu kuruluş Frankfurt Okulu olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. (Gökalp, 2013:175)

Başlangıçta bu kuruluş 1920’li yılların Almanya’ında sol grupların göstermiş oldukları mücadele neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun ilk adımı sayılan olay da 1922 yılının yaz ayında düzenlenmiş olan “1. Marksist Çalışma Haftası”dır. Çalışma haftasına dahil olanlar içerisinde Georg Lukacs, Karl Korsch, Friedrich Pollock ve August Wittfogel vardır. Çalışma

haftasında *Marksizm ve Felsefe* isimli Korsch'a ait çalışma üzerinde durulmuştur.(Dellaloğlu, 1994:8-9)

Enstitü, Bolşevik İhtilali'nin zaferle sonuçlanması ve özellikle Almanya başta olmak üzere Avrupa'da meydana gelen devrim hareketlerinin yenilgiyle sonuçlandığı koşullar içerisinde kurulmuştur. Bu enstitünün kuruluşu demek bir bakıma Marksist anlayışı tekrardan harekete geçirmektir. (Bottomore, 1997:8)

1935 yılında Frankfurt Okulu üyeleri Columbia Üniversitesi'nden davet alırlar ve Frankfurt Okulu, Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü olarak yeniden çalışmaya başlar. (Durdu, 2002:13) Frankfurt Okulu için ABD'de kaldıkları dönem verimli geçmiştir. Horkheimer, *Akıl Tutulması* (1947) isimli eserini ve Adorno ile hazırladıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1947) adlı eserlerini bu süreçte yazmışlardır. (Gök, 2019:27)

Theodor Adorno ve Max Horkheimer *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserde uygar hayatın fert ve kültür üzerinde olan tesirini “kültür endüstrisi” kavramıyla ifade etmişlerdir.

Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisi kavramından önce kitle kültürü adlandırmasını tercih ettikleri görülmektedir. Böyle bir tercihte bulunmalarının asıl sebebi modernleşen kültürle beraber bu kavramın çağdaş bir kullanım olarak görülmesini istemediklerindedir. Bu sebeple kültür endüstrisi adlandırmasını kullanmışlardır. (Bektaş, 2012:5)

Kültür endüstrisi kavramı bir “kültür kuramı” ya da “endüstri kuramı” değildir. Bu adlandırma, Marx'ın fabrika içerisindeki üretim boyunca insanların emeğinin nasıl hiçe sayıldığını anlattığı gibi, üretim aşaması dışında kalan “soyut bilincin” de nasıl sömürüldüğünün tespitidir. Bu husus Adorno ve Horkheimer'ı Marx' tan ayırdığı gibi bir yandan da ona bağlar. Böylelikle keskin bir alt yapı-üst yapı farkı giderilmiş olur. Kültür endüstrisi kavramı da bunu tanımlayabilmesi için öne sürülmüş bir adlandırmadır. (Yelken, 2007:188)

Kapitalist sistem, kültür gibi canlı bir yapının alınıp satılan bir mal haline dönüşmesine neden olur. Bu kavram özgünlük taşıyan her şeyi içine alır ve kendi amacı doğrultusunda fertleri hatta toplumları birbirlerine benzetir. Bir zamanlar kültür bireyleri beslemekle beraber daha sonraları uyumluluğa özendirilmiştir. Böylelikle insan, tüketime yönlendirilmiştir.

Tüketim 1950 ve 1960'lı yıllardan itibaren kültürel bir olgu olarak toplum içerisinde yer alabilmiştir. Yusuf Adıgüzel'in ifadesiyle “Modern toplumlarda insanlar mutluluğu bile satın alınabilecek nesnelere arasında görür. Fromm'un da söylediği gibi, hızlı bir tüketimin olduğu bu dönemde insanlar olmak sözcüğünü sahibi olmak diye nitelendirirler”. (Adıgüzel, 1998:140)

Tüketimin kıskançlıkla birlikte insanın doğasında var olduğunu belirten Veblen, lüks tüketimin hem psikolojik hem de kişinin tatmin duygusunu besleyen bir etkiye sahip olduğunu ifade eder. Kişi, söz konusu lüks tüketimle toplumsal olarak bir kimlik ve statü kazanırken, diğer insanlarla arasına bir çizgi çekerek, sahip olduğu metalarla geride kalanları kışkırtabilme ayrıcalığını yaşayabilir durumdadır. (Avyüzen ve Zobar, 2019:102) Bu durum roman kahramanları üzerinden de aktarılmaktadır. Söz konusu duruma örnek olarak tezimizin konusu olan Orhan Kemal'in romanlarından örnek verilebilir. Şöyle ki 1947 yılında başlayan Marshall Yardım Programı ile Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisi ile bütünleşmeye başlamıştır. Amerikan yaşam tarzı Marshall yardımları ile Türkiye'ye girerek sosyal hayatın her alanında kendini hissettirmiştir. Zenginleşme anlayışı bu dönemde Orhan Kemal'in romanlarında görünür kılan durum Cadillac marka arabalardır. 1940'lı yılların ikinci yarısını anlattığı *Vukuat Var* adlı eserinde Cadillac marka arabalar ülke içerisinde sınırlı sayıdaiken bu arabalara sadece Muzaffer Bey gibi büyük toprak sahipleri alabiliyordu. 1950'li yılların anlatıldığı *Eskici ve Oğulları* adlı romanda ise bu durum tamamen değişmiştir. "Para deste deste kazanılıyor, oluk gibi harcanıyordu. Köy yollarında Desoto'lar, Kadillac'lar Çukurova güneşiyle fırın külüne dönmüş tozları havalara savuruyor..."(Orhan Kemal, 2019:18) şeklinde bu durum belirtilmiştir.

1970-1973 yılları okulun etkisinin azaldığı dönemdir. Okulun üyelerinden Adorno'nun 1969, Max Horkheimer' in 1973 ve Herbert Marcuse' un 1979 yılında ölmeleriyle okulun etkisi azalmıştır ve bir okul olarak önemini yitirmeye başlamıştır. Bu durumda okulun kurulmasında etkili olan Marksizm'den büyük oranda uzaklaşmıştır. Böyle olmasına rağmen, yine de Marksizm'in bazı ana kavramları (Marksist olsun ya da olmasın) sosyal bilimcilerin eserlerinde yer almıştır. Ayrıca Marx'ın düşünceleri yeniden özgün bir biçimde Jürgen Habermas tarafından geliştirilmiştir. (Bottomore, 1997:11)

1.5. Türkiye'de Sosyoloji

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda topraklarını koruyacak ve devletin ömrünü uzatacak politikalar izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde Avrupa'da meydana gelmiş olan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi olaylar Osmanlı devletine olumsuz yönde etki eder. Bu sebeple çıkmazda olan Osmanlı Devleti, çareyi Batı'ya yönelmekte bulur. 1838 yılında İngiltere ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması daha sonra diğer Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret anlaşmaları ve Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilan edilmesiyle sosyal ve ekonomik alanlarda Batı tesiri görülmeye başlar.

Türk siyasi yaşamında II. Meşrutiyet genellikle “Hürriyetin İlanı” olarak bilinmektedir. Bu adlandırmanın geçerli sebeplerinden biri, ülke içerisinde pek çok değişik düşünce akımı ve hareketlerin serbest bir şekilde faaliyet gösterme özgürlüğüne sahip olmasıdır. Türkiye’deki “sol” hareket içinde aynı değerlendirmede bulunmak mümkündür. Daha önceki dönemlerde yer alan sol hareket olarak nitelendirilebilecek işçi hareketlerinin bu durumun kapsamında tutarsak Türkiye’de 1908- 1925 yılları arasında çağdaş sol hareketlerinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. (Tekin, 2002:2) Bu durumda akla gelen ilk isimlerden biri İştirakçi Hüseyin Hilmi’dir. Sosyalizmin Osmanlı ülkesinde siyasi bir hareket olarak görülmesini sağlamanın yanında bu akımı basın aracılığıyla ortaya koyarak tartışılmasını sağlamıştır. (Tekin, 2002:2-3)

İştirakçi Hilmi, II. Meşrutiyet sonrasında 15 Eylül 1910 tarihinde Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) ismiyle partileşmiş olan hareketin yayın organı olarak *İştirak*, *İnsaniyet*, *Sosyalist ve Medeniyet* dergilerini yayımlar. (Torun, 2014:7)

Hareketin ilk yayını, *İştirak* 26 Şubat 1910’da yayın hayatına başlar. 13 Haziran 1910 tarihinde dergi, öldürülen gazeteci Ahmet Samim ile ilgili özel bir sayı (17.sayı) çıkarması üzerine Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılır. 1 Eylül 1911 tarihinde alınan izinlerle birlikte tekrar yayımlanır ve 20. sayısında Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın beyanname ve programını yayımlaması üzerine bu defa tamamen kapatılır. Tekrardan derginin yayın hayatına başlaması ise Haziran 1912’dir. 1912 yılına kadar derginin içeriğine baktığımızda daha çok günlük olaylardan bahsettiği görülür. 1912 yılına ait ilk üç sayı ise ağırlıklı olarak sosyalizm kavramını halka açıklamak ve bu anlayışın halk tarafından kabul görmesini sağlayacak yazılar kaleme alırdığı görülür. (Tekin, 2002:3-4) *İştirak* dergisinin yayından kaldırıldığı dönemlerde ise belli sürelerle *İnsaniyet*, *Medeniyet* ve *Sosyalist* adlarını taşıyan yayınlar çıkarılmıştır.

Hüseyin Hilmi’den sonra üzerinde durulması gereken diğer bir kişi eski Jön Türklerden olan Dr. Refik Nevzat’tır. Refik Nevzat’ın solcu anlayışla tanışması Fransa’da kaldığı yıllara dayanır. Bu anlayışı benimsedikten sonra Hüseyin Hilmi ve onun çevresiyle irtibat kurarak Osmanlı Sosyalist Fırkası adlı kuruluşun Paris şubelerini kurmak için harekete geçer. Üzerinde durulması gereken diğer bir isim ise Av. Haydar Rıfat Yorulmaz’dır. Haydar Rıfat’ın bu harekete katkısı daha çok entelektüel alandadır. Fransızca dilinden yapmış olduğu çeviri eserlerle birlikte topluluk içerisinde kendisine yer edinmeyi başarmıştır. (Tekin, 2002:5) Bahsetmiş olduğumuz kişilerin yanı sıra Baha Tevfik, Tevfik Nurettin, Hasan Sadi Birkök, Seyfettin Arif, Arnavut Vehbi gibi kişileri de bu grubun içerisine dahil edebiliriz.

1913 yılında Hüseyin Hilmi'nin tutuklanması sonucunda Osmanlı Sosyalistliği için altı yıla varan bir suskunluk evresi başlar. Mondros Mütakeresi sonrasında İstanbul'a dönen Hüseyin Hilmi, bu sefer Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) adı verilen yapılanmayı kurar. Bu fırkayı kurarken yalnız değildir. Kuruluşun içerisinde Mustafa Fazıl Çun, Mehmet Ali Bilgişin ve Hasan Sadi Birkök gibi isimler yer alır. Yeni kurulmuş olan bu partinin asıl hedefi ise toplum içerisinde adaletsizliğe yol açan kuruluşları değiştirerek bu kuruluşları insanlar için çekici hale getirebilmektir. Aynı zamanda üretim araçlarının devletleştirilmesinin yanı sıra işçi örgütleriyle işbirliğinin yapılması gibi konuları gündeme getirmişlerdir. (Tekin, 2002:5-6)

Türkiye Sosyalist Fırkası, yayın organı olarak 28 Nisan 1919 tarihinde *İdrak*'i yayımlamıştır. 22 Temmuz 1919'da süresiz kapama cezası verilince *İdrak*' in de yayın hayatı sona erer. *İdrak*'i çıkaranlar Avrupa'dan yeni dönmüş genç sosyalistler Mustafa Fazıl Çun, Şevket Mehmet Ali Bilgişin, Hasan Sadi Birkök, Münir Süleyman Çapanoğlu, B. Mercani ve yazı işleri müdürü Emin Lami'dir. *İdrak*' in sloganı, "Anlamam dinlemem başkaca hiçbir telkin; Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin" sözüdür¹. *İdrak* 'de sosyalizm hakkında Avrupa'da güncel olan teorik tartışmalar, "Sosyalist Âlemi" başlığı altında yurt dışındaki sosyalist partiler ve işçi hakları hakkındaki gelişmeler ve yurt içinde de işçilere ve işçi hareketlerine dair bilgiler aktarılmıştır. (Torun, 2014:7)

Fırkaya üye kaydının artmasındaki en önemli etmen, 1920 yılında gerçekleştirilen Debbağhane, Tersane ve Tramvay gibi grev hareketlerinin gerçekleşmesine yardımcı olmasıdır. Bu hareketlerin işçi zaferleriyle sonuçlanmalarının neticesinde İştirakçi Hilmi de büyük bir üne kavuşmuştur. Katılan bu yeni üyelerle birlikte partinin ekonomik anlamda durumu da düzene girmiştir. 1 Mayıs 1922 yılında gerçekleştirilen törenler sayesinde Hilmi Bey saygınlığa kavuşarak partiin öncü lideri olarak sadrazam tarafından kabul görmüştür. Yaşanan tüm bu olumlu neticeler çok kısa soluklu olmuştur. 1922 yılının Ağustos ayında parti sadece bir levhadan ibaret kalırken ve çok geçmeden Hilmi Bey hayata veda eder. (Tekin, 2002:6)

Osmanlı Devleti'nin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olması sonucunda ülke de yaşayan aydınların kafasında sadece devletin düştüğü bu durumdan nasıl kurtulur tarzında sorular vardır. (Durdu, 2002:88) İşte sosyoloji biliminin Türkiye'de tesirini göstermesi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına gelmektedir. Başta devletin yetkili kişileri olmakla beraber aydınlar da ülkenin kötü giden durumunu değiştirmek isterler. Bu nedenle Avrupa'ya eğitim amacıyla gönderilen öğrencilerden gittikleri ülkelerdeki bilim anlayışlarını yaşadıkları

¹ "Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin" sözleri şair Tefvik Fikret'e aittir.

coğrafyaya aktarmaları istenmiştir. O yıllarda Fransa'yı yakından takip eden aydınlar pozitivist bilim anlayışından etkilenerek Fransız sosyolojisinin görüşlerini ülkelerine taşımış ve yıkılmakta olan devletin - toplumun sorunlarına çözüm aramak için Batı sosyolojisinden yararlanmışlardır.

XIX. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde hangi devletler siyaseten tercih edilmişse o ülke veya ülkelerin bilim anlayışından etkilenilmiştir. H. Bayram Kaçmazoğlu'nun deyişiyle "Türkiye'nin yakın ilişki içerisinde olduğu ülkelerdeki sosyoloji anlayışının etkisinde kalmıştır. Türk sosyolojisinin farklı bir özelliği de toplum ya da devlet içerisinde meydana gelen sorunları siyasi bir anlayışla çözebileceğine inanıyor olmasıdır."(Kaçmazoğlu, 2015:35)Ülkenin boğuştuğu problemler yapılan yanlış siyasal seçimlerin sonucudur. Bu durumu ortadan kaldırmak için uygun siyasal tercihleri ortaya koymakla işe başlamışlardır. Sosyologlar Türkiye'de topluma etki eden etmen olarak siyaseti görmüşler ve sosyal alana dair yapılacak olan iyileştirme için öncelikle siyaset alanına eğilmişlerdir. Başta Ziya Gökalp ile Prens Sabahattin olmak üzere pek çok sosyolog ülkenin kötü gidişatını değiştirmek için kendi siyasi anlayışlarının uygulanmasını istemiştir. Tarih kapsamında öne çıkan sosyologlardan bahsedecek olursak;

1910'lu Yıllar; 1910'lu yıllar sosyalizm ekolünün aktarıldığı bir zaman dilimidir. A. Comte ve E. Durkheim gibi isimlerin geliştirmiş olduğu bu anlayış Türkiye'de etkisini göstermeye başlar. Bu dönemde daha çok E. Durkheim'ın sosyoloji bilimine dair görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır. Toplum ve devlete ait olan kurumlar bu anlayış doğrultusunda yeniden tasarlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olarak Ziya Gökalp görülmektedir. Onun bu bilimin kurucusu olarak görülmesindeki esas etmen E. Durkheim'ın görüşlerini kendi dilimize aktarması ve onun görüşlerini yaşadığı coğrafyaya uyarlamaya çalışmasıdır. 1914 yılına gelindiğinde ise ülkemizde E. Durkheim'ın sosyoloji anlayışını eğitim alanına aktarmak amaçlı kürsü kurulur. Darülfunun'da kurulan bu kürsü aracılığıyla sosyolojizm anlayışı benimsetilmeye çalışılmıştır.

Sosyolojizm anlayışının içeriğine bakacak olursak, öncelikle pozitivist ve determinist anlayış doğrultusunda şekillendiğini söylememiz gerekir. Sosyolojizm de toplum birey üzerinde bir hakimiyet kurmuştur. Toplumun yaptıkları doğru kabul edilerek sorgulanmaz. Toplumu yücelten bu anlayış iş bölümü, dayanışma ve toplumsal bilinç gibi kavramlarla bireyi toplum karşısında etkisiz hale getirir. Sosyolojinin kurucusu Ziya Gökalp de bahsedilen bu

görüşlere katılır. Toplumcu, dayanışmacı, milliyetçi, Batıcı bir sosyolog olan Gökalp, sahip olduğu bu özellikler neticesinde Batı tipi bir toplum modeli oluşturmayı amaçlamıştır.

Ziya Gökalp, sosyoloji ilmini evrensel ve milli olmak üzere iki bölüme ayırır. Bu iki alanın inceleme konularını da birbirinden farklıdır. Evrensel olan kısım daha çok toplumların yapı özelliklerinden hareketle nasıl bir işleyişe sahip olduklarını ortaya çıkarma amacını taşır. Milli kısım ise ortak kökenden gelen milletlerin, ortak gelenek yapısına ne kadar uyum sağladığı, aynı uygarlık grubuna dâhil olan gruplar arasındaki farklılıklar gibi konular üzerinde duracaktır.

Batıcılık, İslamcılık ve milliyetçilik anlayışlarını bir araya getiren ilk sosyolog Ziya Gökalp'tir. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkçülüğün Esasları* eserleri ile tanınır.

Onun milliyetçilik anlayışından bahsedecek olursak; 1910'lu yıllarda milliyetçilik, Ziya Gökalp aracılığı ile sosyolojinin merkezinde konu olarak yer edinmiştir. O, sosyoloji vasıtasıyla Batı değerleri ile milliyetçiliği özümseyerek yeni bir toplum yapısı kurmayı amaçlamıştır. Bu sebeple devletin tüm kurumlarının milliyetçi niteliklere sahip olması gerektiğini savunur. Ancak bu doğrultuda ortak duygular etrafında toplanmış bir toplum oluşturulabilir.

Ziya Gökalp, determinist bir sosyoloji ve toplum anlayışından hareketle Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçilmesini gerekli görmektedir. Bunun yanı sıra imparatorluğun terk edilerek ulus devlet yapısına geçilmesini belirterek çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür. Kesinliğe ve gericiliğe karşı bir tavır takınır. İmparatorluğun terk edilerek cumhuriyete geçilmesi gerektiğini vurgulayarak, farklı unsurların bulunduğu toplum yapısından tek unsurlu toplum yapısına geçilmesi gerektiğini söyleyerek topluma dair görüşlerini belirtir. Onun bu görüşleri yaşadığı dönemdeki pek çok yöneticiye ve aydın kesime ilham olmuştur. Bu isimlerden biri de Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Prens Sabahattin; "Science Sociale ekolü"nü temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ekol daha çok kullandığı yöntem ve siyasi görüşleriyle dikkat çekmiştir. Ekolün beslendiği kaynak Le Play'ın çalışmalarıdır. Science Ekolü yöntem olarak gözlemi kullanmıştır. Bu doğrultuda Prens Sabahattin'de toplum içerisinde meydana gelen problemlerin çözümü için gözlem yöntemini önermiştir. O, sorunların kaynağı olarak mevcut toplum yapısını görür ve bu yapıyı değiştirmeyi hedefler.

Prens Sabahattin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü koşulların sebebini toplumsal yapıya bağlar. Bu durumun ortadan kalkması için önce toplumsal yapının değişmesi gerektiğini vurgulayarak; çözüm olarak bireyci toplum yapısı ile âdemimerkeziyetçi bir

yönetim anlayışının hayata geçirilmesi gerektiğini savunur. Ülkenin kurtuluşunu Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet ile değil, toplumsal yapının değişmesiyle olacağını belirtir. Bu değişimin kaynaklarından biri olarak da âdemimerkeziyetçi (devlet merkezinin gücünü azaltarak yerel yönetimlerin gücünün artırılması) yönetim biçimini gösterir.

1920-1930'lu yıllara gelindiğinde Mehmet İzel ile karşılaşırız. Kendisi Goethe, Schelling ve Fichte'nin izlerini barındırarak felsefe bilimi ile sosyolojiyi bir araya getiren ilk sosyologlardan birisidir. İstanbul Üniveriste'sinde 1928 yılında sosyoloji dersleri ve konferanslar vermiştir. 1933 yılında II. Dünya Savaşı sebebiyle Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye gelmiş olan bir grup profesör, İstanbul Üniveriste sosyoloji bölümünde faaliyet gösterirler.

İstanbul Üniversite'sinde 1934 yılından itibaren Edebiyat, Hukuk ve İktisat fakültelerinde sosyoloji dersi vermiş Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu üzerinde bu Alman etkisi açıkça görülür. M. Cem Şahin bu etkiyi şöyle özetler;

“Cumhuriyetin kurulmasının ardından kalkınma hamlesi doğrultusunda milli ekonomiyi oluşturmaya çalışan bir politika izlenmiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarına yönelik bir anlayışla iktisadi sosyolojiye ağırlık verilmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin neticesinde Türkiye'de yaşanan iş yaşamına ait sorunlar ile işçi ve işveren arasındaki ilişkilerin çözümlenebilmesinde sosyoloji biliminden faydalanılmıştır. Böylelikle 'kooperasyon sosyolojisi'nin temeli atılmıştır.” (Şahin, 2017:13)

Kooperasyon sosyolojisi 1934 yılında Alman profesör G. Kessler sayesinde bir disiplin olarak var olmuştur. Ziyaeddin Fahri tarafından kaleme alınan *Kooperasyon Sosyolojisi* (1967) adlı eser uzun yıllar üniveristelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hıdır Önür,

“Fındıkoğlu, bu çalışmasında pek çok konu üzerinde durmaktadır. Bu konuların içerisinde iktisadi gelişme, kalkınma ve kooperasyon arasındaki ilişkiden söz ettiği bölümler ayrı bir öneme sahiptir. Bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarının ortadan kaldırılmasıyla tamamen bir kalkınma sağlayacağından söz ederek bu konudaki kooperatiflerin rolü üzerinde durur. Konuyu somutlaştırmak adına Türkiye'nin Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki farklara dikkat çekmiştir. Böylelikle Türk siyasetçilerine yol gösterecek bilgiler sunmuştur.” (Önür, 2017:175).

1940'lı yıllarda ise Türk sosyolojisi Ankara'da, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ikinci bir merkeze sahip olmuştur. Niyazi Berkes, Behice Moran ve Muzaffer Başoğlu gibi isimlerin yer aldığı bir grup bilim insanı ;Türkiye'de ilk kez sosyal yapı ve değişim alanlarında sosyolojik saha çalışmalarına ağırlık verdiği görülmüştür.

1942 yılında sosyoloji dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Ankara'da görev yapan sosyologlar üniversite dergilerinde makaleler yayımlarken diğer yandan da üniveriste dışında *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* isimli iki dergi çıkarmışlardır. İstanbul İktisat Fakültesi'ndeki Alman sosyologlar ile Türk sosyologlarının beraber çalışmalarıyla; sosyolojide üç ayrı merkez oluşturulmuş ve çıkarılan süreli yayınlarla kuramsal ve uygulamalı çalışmalarını sunmuşlardır. Sosyolojideki yaşanan bu hareketlilik ile başta köy sosyolojisi olmak üzere toplumsal değişim,

kentleşme ve kalkınma gibi konular üzerine detaylı çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Sosyoloji disiplini adına yapılan bu çalışmalar 1946'ya (çok partili hayata geçiş süreci) kadar sürmüştür. ABD'nin öncülüğünde başlatılan Soğuk Savaş Dönemi ile birlikte Türkiye'nin siyasi koşullarında değişme yaşanır. H. Bayram Kaçmazoğlu'nun deyişiyle; “ Batı dünyasında meydana gelen gelişmeler sonucunda Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçiş yapar. Böyle bir değişim ile birlikte artık sol hareketi anımsatacak her türlü gelişmeye kapalı duruma gelinmiştir. Bu sebeple iktidar kısmı bazı sosyologların gerçekleştirmiş oldukları çalışmalardan rahatsızlık duymuştur.” (Kaçmazoğlu, 2016:42) Duyulan rahatsızlık neticesinde sosyologların araştırma yapmalarını engelleyecek önlemler almışlardır. Böylece 1946 yılından sonra sosyoloji alanındaki bilimsel verimlilik düşüşe geçmiştir.

1.6. Edebiyat Sosyolojisi

Sosyoloji var olduğundan bu yana toplumu ilgilendiren tüm sorunlara değinmeye çalışan bir disiplin olmuştur. Ortaya koyduğu açıklamalar ve çözümlerle toplumu anlamayı hedeflemiştir. Fakat zaman içerisinde toplumu kavrama noktasında başka disiplinlerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Bu noktada sosyoloji, kendisi gibi insanı ve toplumu konu edinen edebiyattan faydalanma yoluna gitmiştir. Guy Michaud'a göre;

“Sosyoloji bilimi için edebiyat büyük önem arz etmektedir. Edebiyat, farklı toplum yapılarının ayırıcı özelliklerini yansıttığı ve özünde insan ilişkilerine yer verdiği bir veri birikimidir. Edebiyat, kendini toplumdan uzaklaştırmış bir bireyi anlatmaz aksine geniş bir sosyal kesimi anlatır. Bu sebeple, edebi dünyanın yapılarını sunmasının yanında bu dünyayı oluşturan grupların ve ortamların yapısını da içinde barındırmaktadır.” (Alver, 2006: 53 - 65)

Sosyal bilimler içerisinde edebiyata olan ilgi 1960'lardan sonra gelişmeye başlamıştır. Disiplinler arası yaklaşımın da ortaya çıkması bu ilişkide önemli bir rol oynar. Başta her ne kadar, bilim dalıyla sanat arasında bağlantı kurulamayacağına dair önyargılar olsa da, toplumu anlayabilmek için edebiyatla ilişki kuran çalışmaların sayısı artmıştır. Yapılan bu çalışmaları bir noktada toplayan disiplinlerden biri ise edebiyat sosyolojisi olmuştur. Edebiyat sosyolojisi, toplumsal olayların edebi eserlere yansımalarını inceleyerek, edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Tüzer ve Hüküm'ün ifadesiyle,

“Edebiyat sosyolojisi, metnin daha iyi anlaşılması için toplumsal ilişkilerden, sosyal süreçlerden, siyaset ve politikadan, tarihten ve sosyolojinin ilişkide olduğu alanların tamamından istifade etmeyi amaçlar. Sosyoloji açısından bakıldığında hedef toplumsal yapının çözümlenmesi iken edebiyat açısından bakıldığında hedef edebi metnin anlaşılmasıdır.” (Tüzer ve Hüküm, 2019:9)

Edebiyat ile toplumun ilişkisini etraflıca inceleyen edebiyat sosyolojisi, edebi metni sosyolojik okuma metodu ile inceler. Köksal Alver'in Pierre Bourdieu'dan esinlenerek geliştirdiği sosyolojik okuma metodu iki türdür:

“Sosyolojik okuma yöntemi iç okuma ve dış okuma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç okuma yönteminde edebi metinlerin içerikleri analiz edilir. Metinden hareketle yapılan bu analiz biçiminde anlatılan olay bağlamında dünya görüşü, yaşam tarzı, ideolojik yansımalar ve esere konu olan hikâyenin toplumsal yapı ile uyumu ya da uyumsuzluğu gibi konular üzerinde durulmaktadır. Dış okuma yönteminde ise edebi eserler, yazarlar ve toplumsal koşullar göz önünde bulundurularak incelenir.” (Alver, 2006:279)

Avrupa’da XIX. yüzyılda Türkiye’de ise XX. yüzyılda gelişimi hız kazanmış olan edebiyat sosyolojisi, daha çok XIX. yüzyıl pozitivistizminin ve sonrasında realist yönelimlerin tesirini barındırır. XIX. yüzyılda edebiyatın farklı türlerini kullanarak toplumsal hayata değinen yazarlara rastlamak mümkündür. Bu isimleri N. Şazi Kösemihal şöyle sıralar: “ Madame de Stael (1766-1817), H. Taine (1828-1891), Marx (1818-1883), Engels (1820-1895), Belinski (1848-1892), Saltikov Şchedrin (1826-1889), Çerniçevski (1818-1889), Dobroliabov (1836-1861), Pisare (1870-1868), Plehanov (1856-1918), Lukacs (1885-1971), Lenin (1870-1924), Vladimir Zhdanov...”(Kösemihal, 2014:2) Bu isimler edebiyat sosyolojisinin kurucuları değil habercileridir. Çünkü bu isimler edebiyat sosyolojisini sistematik olarak ele almamışlardır.

Edebiyat sosyolojisi çalışmalarının Batı’da ilk habercisi Madame de Stael’ dir. Stael’ in, Türkçe’ ye *Edebiyata Dair* adıyla çevrilen eseri, edebiyat sosyolojisinin ilk temel kitabı olarak değerlendirilir. Stael, bu eserinde toplumu oluşturan kurumlarla edebiyat arasındaki etkileşim üzerinde durmaktadır. Bunu *Edebiyata Dair* eserinin girişinde şöyle dile getirir: “Bu eserde, dinin, âdetlerin, kanunların edebiyat üzerinde, edebiyatın da din, âdetler ve kanunlar üzerinde ne gibi tesiri olduğunu incelemeyi kendime hedef tuttum.” (Stael, 1989:1)

Stael’in bu çalışmasını; Hippolyte Taine’nin “ırk, ortam ve dönem” kavramlarını odağa aldığı çalışması takip eder. Taine bu üç kavramın edebi esere etkisini belirlemeye çalışmıştır. Berna Moran bu kavramları şöyle açıklar:

“Taine, ırk kavramıyla bir toplumun kendine özgü milli niteliklerini kasteder. Ona göre toplumu oluşturan milli özellikler doğuştan gelmektedir. Dönem (moment) kavramını tam manasıyla açıklamış olmamakla birlikte belli bir süreç anlamında kullanılmaktadır. Ortam kavramı ise edebi eseri açıklayabilmek için büyük bir önem arz etmektedir. Taine, bu nedenle edebi eserin meydana getirildiği ortam üzerinde yoğunlaşmıştır. Ortamı, coğrafi veya toplumsal etmenler belirlemektedir. Bu etmenler aynı zamanda bireyin karakter yapısına da etki etmektedir.” (Moran, 2018:84)

Hegel ve Marks gibi düşünürler de toplumu incelemenin aracı olarak edebi eserlere büyük önem vermişlerdir. Özellikle “Toplumcu Gerçekçilik” (Marksist felsefenin sanat boyutunu yansıtan kuramı), edebiyatın toplumu anlamak için önemli veriler taşıdığı gerçeğine dayanır.

Frankfurt Okulu’nun kurucu isimleri arasında yer alan Lukacs ve Goldman, kurmaca eser ile toplumsal grup arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Hasan Yazıcı’nın söylemiyle; “Lukacs, edebi eser ile edebi eserin meydana getirildiği ortam arasında

bir ilişki olduğunu belirtir. Goldmann ise edebi eserde yer alan unsurlarla toplumun en önemli tarafları yönünden bir benzeme olabileceğini öngörmüştür.” (Yazıcı, 2009:45)

Köksal Alver, edebiyat sosyolojisinin bir disiplin olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde katkısı bulunan diğer isimleri şöyle sıralar: “ Madam de Stael, Hippolyte Taine, Louis de Bonald, Wilhelm Dilthey, Georg Lukacs, Gustave Lanson, Lucien Goldmann, Mihail M. Bahtin, genelde Frankfurt Okulu mensupları özelde Leo Lowenthal, Theodore W. Adorno gibi kuramcılar ve daha sonraları Robert Escarpit, Guy Michaud, Pierre Macherey, Lewis Coser, Alan Swingewood, Terry Eagleton, Raymond Williams, Francis E. Merrill, Diana F. Laurensen, John Hall, John Orr, Marry F. Rogers, Wendy Griswoold sayılabilir.” (Alver, 2015:347)

Türkiye’de edebiyat sosyolojisi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında girmeye başlamış ve yirminci yüzyılda gelişimi hız kazanmıştır. Köksal Alver,

“Türkiye’de sosyoloji alanında yapılan çalışmalara bakıldığında sosyologların edebiyata olan eğiliminin oldukça az olduğu söylenebilir. Sadece Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Erol Güngör, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Niyazi Berkes, Behice Boran, Mediha Berkes, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Nurettin Topçu, Şerif Mardin, Sabahattin Güllülü, Ömer Naci Soykan gibi isimler edebiyatla ilgilenmişlerdir.” (Alver, 2015:349)

Hilmi Ziya Ülken, roman türü üzerinde durmaktadır. Ona göre roman toplum içerisinde değişimde aktif rol alan ve toplumu dönüştürme gücüne sahip olan bir türdür. Bu konuda kaleme aldığı *Roman* adlı makalesinde, roman türünün genel özellikleri, doğuşu, tarihsel dönüşümleri ve görevi gibi konuların üzerinde durarak alana katkı sağlamıştır. Yine aynı şekilde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun, *Bayburtlu Zihni: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi* adlı çalışması Türkiye’de edebiyat sosyolojisi başlığıyla yayınlanan ilk çalışmalardan biri olması açısından önemlidir. Yapılan çalışmaya bu ismi vermesindeki sebep Bayburtlu Zihni’nin yaşamını ele alırken yetişmiş olduğu çevreye değinmesinden kaynaklanmaktadır.

1940 yılının önemli sosyologları; Niyazi Berkes, Behice Boran ve Mediha Berkes’dir. Bu dönem sosyologları daha çok edebiyat ve yazarlar üzerine eğilmişlerdir. Niyazi Berkes ve Mediha Berkes özellikle ‘Hüseyin Rahmi Gürpınar’ üzerinde durmuşlardır. Behice Boran’ın vefatının ardından kitaplaştırılan *Edebiyat Yazıları* adlı eseri ise onun edebiyat ve edebiyat sosyolojisi alanına olan ilgisinin somut bir göstergesi olmuştur.

Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin bilimsel bir nitelik kazanmasında rol oynamış bir diğer isim Nurettin Şazi Kösemihal’dır. 1965-1966 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde edebiyat sosyolojisi derslerini vermiştir. Onun *Edebiyat Sosyolojisine*

Giriş, Edebiyat ve Sosyoloji ve Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisiyle İlgili Araştırmalar adlı makaleleri bu alana ne kadar önem verdiğinin göstergeleridir.

Cahit Tanyol edebiyat ve edebiyatçılardan hareketle kaleme aldığı yazılarıyla, Şerif Mardin merkeze roman türünü alarak toplumdaki değişim ve batılılaşma arasında ilişki kuran makaleleriyle Baykan Sezer Kemal Tahir'den hareketle yapmış olduğu sosyoloji çalışmalarıyla Sabahattin Güllülü ise *Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi* adlı eseriyle dikkat çeken isimler arasındadır.

İ. Tüzer ve M. Hüküm, "Türkiye'de sosyolojik incelemelerde edebiyatı kaynak olarak kullanan isimlere ek olarak şunlar ilave edilebilir: Halil İnalçık, Kemal Karpat, Taner Timur, Orhan Okay, Berna Moran, Gürsel Aytaç, Murat Belge, Jale Parla, Nüket Esen, Yıldız Ecevit, Nurdan Gürbilek, İnci Enginün, Sadık K. Tural, Kurtuluş Kayalı, Durali Yılmaz, Nurullah Çetin, Mehmet Tekin, Şaban Sağlık, M. Fatih Andı, Erol Köroğlu, Duygu Köksal, Süha Oğuzertem, Köksal Alver, Laurent Mignon, Vefa Taşdelen, Mustafa Özel, Mehmet Narlı, Demirtaş Ceyhun." (Tüzer ve Hüküm, 2019:33)

Edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarından bahsederken çeviri eserleri de unutmamak gerekir. Köksal Alver'e göre, "Türkiye'de edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çeviriler önemli atılımlardır. Hem edebiyat sosyolojisi hem de sosyolojik okuma adına dilimize aktarılan kitap ve makaleler önemli katkı sağlamıştır. Bu hususta Robert Escarpit, Georg Lukacs, Lucien Goldman, Terry Eagleton, M. Bahtin, Tzvetan Todorov, Roland Barthes, Raymond Williams, Edward Said, Marshall Berman, Franco Moretti, Pierre Bourdieu, F. Jameson, G. Jusdanis gibi isimleri sayılabiliriz." (Alver,2015:352) Robert Escarpit' in *Edebiyat Sosyolojisi* adlı çalışması ülkemizde uzun süre kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Lukcs ve Goldman'ın kaleme almış oldukları eserler sosyolojik okuma yöntemine kaynak olurken T. Eagleton'ın kitaplarıyla M. Berkman'ın *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, G. Judanis'in *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür* adlı eserleri ülkemizde takip edilen çalışmalar arasındadır. Farklı disiplinlerin birbirinden faydalanmasıyla edebiyata olan yönelim de arttırmıştır. Çeşitli disiplinler edebiyatı inceleme alanı olarak görmektedir. Yapılan bu tarz çalışmalar edebiyat sosyolojisine olan ilgiyi arttırmış ve önde gelen alanlardan biri olmasını sağlamıştır.

Tezimizde, Orhan Kemal'in Çukurova'daki tarım ve fabrika insanlarının dünyasını konu edindiği romanları, edebiyat sosyolojisi bakış açısıyla yorumlanacaktır. Burada amacım, romanları (Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Eskici ve Oğulları,

Kanlı Topraklar, Kaçak) edebiyat sosyolojisi disiplini ile ele alıp yazarın hangi sorunlar üzerinde durduğunu belirlemek, roman karakterlerinden yola çıkarak yazarın yaşamış olduğu sosyal çevreden hareketle bu ortama dair hangi toplumsal meseleleri romanlarına taşıdığını tespit etmek, hayatı ve yaşamış olduğu dönemin şartları göz önünde bulundurarak yazmış olduğu eserler arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

1.7. Türkiye’de Marksist Roman

Roman, edebi türler içerisinde kapsamı ve ele aldığı konular itibariyle en çok rağbet edilen bir tür olmuştur. Diğer edebi türlere oranla, daha uzun soluklu ve kapsamlı oluşu nedeniyle ayrıca bir yoğunluk barındırır. Sosyolojik manada ele aldığındaki ise roman, kendisine konu olarak insan ve toplumu seçer. Bu anlamda sosyolojik incelemenin nesnesi olabilme özelliğini gösterir. Osman Gündüz’ün ifadesiyle;

“Edebi türler, toplumu etkileyen güce sahiptir. Bu türler arasında roman başta gelmektedir. Onun bu kadar önemli olmasında kullanmış olduğu malzeme ve teknik etkilidir. Temel malzemesi insan olan roman, toplumdaki değişimlerden etkilendiği gibi toplumun zamanla değişen yapılarını da düzenleyen, yönlendiren bir özelliğe sahiptir.” (Gündüz, 2012:399)

Toplum yapısında meydana gelen sorunların kendisine romanda yer bulması nedeniyle roman, bir anlamda topluma tutulan ayrıntılı bir aynadır. Romancı bir manada ortaya koyduğu eseriyle bu sorunlara bir sosyoloğun yaptığı gibi çözüm bulmaya çalışmaktadır. Topluma bu tarz bir yaklaşım da romancının yaptığı işin sosyolojik boyutlar barındıran bir eylem olduğunu göstermektedir. Böylelikle roman sosyolojik veri kaynağı olarak nitelendirilmektedir. (Tosun, 2012:8)

“Marksist estetik, XIX. ve XX. yüzyıllarda sanatı açıklayabilmek için yansıtma kavramını kullanmıştır. Bu kuramın iki dönem halinde incelenmesi gerekir: Birinci dönem 1934 yılını kapsamaktadır. 1934’ten sonra toplumcu gerçekçi anlayışın kabul edildiği süreç ise ikinci dönemi oluşturmaktadır.”(Moran, 2018:41)

Marksizm’in temel amacı, devrimle beraber kapitalist düzeni yıkıp yerine sosyalist bir düzen getirmektir. Marksizm, temelinde çalışmanın bulunduğu bir felsefedir. Tarihsel materyalizm adını alan bu felsefenin kurucuları Karl Marx ve Friedrich Engels’tir. Karl Marx’ın çıkış noktası, Hegel’ in diyalektik anlayışı olmuştur.

Hegel’in diyalektik anlayışına Marx tarafından materyalist bir içerik kazandırılmıştır. Diyalektikteki değişim teorisi ile materyalizmdeki maddeci anlayışı birleştirerek diyalektik materyalizmin özünü oluşturmuştur. Hegel’ in diyalektik anlayışına göre değişim mutlak varlık olan “ide” nin (düşünce) gelişimidir. Bu gelişimin ortaya çıkması ise tezin varlığına bağlıdır.

Onun ardından antitez ortaya çıkmaktadır. Bu iki karşıtlık sentezi var eder. Marx, Hegel'in bu diyalektik anlayışına materyalizmi de katarak farklı bir sentez meydana getirir. Marx'a göre tarihin gelişimi üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Marx bu tezin antitezini de belirtir. Üretim güçlerinin devamlı olarak gelişmesine karşılık üretim araçlarının mülkiyetini elinde barındıran üst yapı, bu değişime karşı çıkar. Bu çatışmanın bitmesi için oluşturulan sentez ise üst yapıyı devrim ile değiştirecek maddesel alt yapıya uygun bir ideolojik üst yapının kurulmasıyla olur. Bu anlayışla Marx, Hegel'in diyalektiğini materyalizm diyalektiğine dönüştürmüştür.

Marx'a göre toplumsal ilişkileri, üretim ilişkisi belirler. Üretimi gerçekleştiren alt sınıf, üretim gücünü elinde tutan üst sınıfa etki eder. Ekonomik yapı iyi ise üst sınıfa ait olan ahlak, hukuk, din de üst seviyede olur. Ekonomik yapı bozuldukça bunlar da düşüşe geçmektedir.

Ekonomik yapının gücü toplumsal değişimlere de etki etmektedir. Marx'a göre ekonomik değişimler toplumu belirli sınıflara ayırmıştır. Bu tarih boyunca devam etmiştir. Geçmiş dönemlerden bu yana sınıf çatışmalarına şahit olunmuştur. Ekonomik gücü elinde barındıran burjuvalar, üreten ama bunun karşılığını alamayan proletaryaya karşı üstünlük kurmuştur. Bu durum ise toplum içerisindeki adaletsizliği göstermektedir. Marx ve Engels bu adaletsizliğin ortadan kalkması için sınıfsız bir toplum yapısının olması gerektiği görüşündedir. Böyle bir toplum ancak devrimle kurulacaktır. Bu öngörü Rusya'da 1917 Ekim Devrimi ile gerçekleşir. Bolşevik ihtilali sonucu kurulmuş olan devlet, sosyalist toplum yapısını benimser. Devletin lideri Lenin, ülkenin sanat anlayışının da sosyalist görüş doğrultusunda gelişmesine olanak verir.

Sosyalizm toplum içindeki sınıfları yok ederek, dışlanmış bireye yeniden toplumsal bir nitelik kazandıracaktır. Böylelikle bu bireyin üretmiş olduğu sanat da toplumla barışık olarak, toplumu konu edecektir.

Marksist öğretiyi estetik kuram haline getirmeye çalışan Plehanov'dur. Bu amaç doğrultusunda sanatın doğuşu, estetik haz ve fayda, sanatın sosyal yapı ile ilişkisi gibi konular üzerinde durmuştur. Plehanov'a göre sanatın kökeni iştir. Birçok sanat sosyal hayatta yarar sağlayacak bir iş olarak ortaya çıkmış daha sonra bu işin fayda durumu ortadan kalkınca işte estetik güzellik keşfedilmiştir.

Plehanov ideoloji ile sanat arasında bir bağ olduğunu belirtir. Sanatçı ait olduğu sınıfın ideolojisini anlatacaktır. Bunu yaparken söyleyeceklerini imgelerin yardımıyla eserine

yerleştirmelidir. Plehanov'a göre sanat eserinde propagandanın açıktan açığa yapılması yanlıştır. Bunu şu şekilde ifade eder:

“Bir sanat eserine duyduğumuz beğeni sosyal yarardan kaynaklıysa sanat yaşantısı oluşmamış demektir. Aynı şekilde yazar, okurun beğenisine gidebilecek fikirleri kullanarak bir beğeni algısı oluşturuyorsa ona gerçek bir sanatçı diyemeyiz.” (Moran, 2018:52)

Marksizm'in önde gelen teorisyenlerinden bir diğeri Antonio Gramsci'dir. Onu önemli kılan nokta, XX. yüzyılın Marksist kuramında “hegemonya” kavramını ortaya koymasından kaynaklıdır. Onun hegemonya anlayışı, egemenliğin zor kullanmadan, siyasal olarak uygulanmasını ifade etmektedir.

Gramsci hegemonya ve tahakküm kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Hegemonya kavramını toplum içerisinde yer alan sınıflar arasındaki rıza ile ilişkili olduğunu belirtir. Tahakküm kavramını ise baskı ve devletle ilişkilendirmektedir. Hegemonya, bireye ve devlete aracılık eden özel kurumlar içerisinde yer alabilir. Ancak tahakkümün merkezinde devlet bulunur ve kamuya ait kurumlar vasıtasıyla uygulanan baskıdır. (Güllüpınar, 2018:197)

Gramsci'ye göre, uygar toplumlarda işçilerin fabrikaları ele geçirmesi ve devlete karşı çıkması yeterli olmayacaktır. Bu sebeple “kültür” alanının tanımında da emek verilmesi gerekmektedir.Çünkü yönetici sınıf maddi ve manevi bir otoriteye sahiptir. “Karşı-hegemonya” olarak yürüttüğü siyasi mücadeleyi değerler, alışkanlıklar ve dilsel kalıplar gibi alanlara taşıma mecburiyetindedir. (Eagleton, 1996:165) Antonio Gramsci hegemonya kavramını, işçi sınıfının burjuva devletini ortadan kaldırmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet vermesini sağlamak için oluşturması gereken anlaşmalar sistemi olarak kullanmıştır. (Bottomore, 1993:261) Gramsci, hegemonyanın çalışma sahası olarak kültür alanına yönelmiştir. Ona göre, kültür ekonomiden bağımsız bir ideolojidir.

Marksizm'e yeni bir yorum getirmeye çalışmış olan Louis Althusser' de ideoloji sorunu üzerinde durmuştur. Althusser'e göre ideoloji, ekonomik yapıya bağımlı değildir. O tek başına maddi bir aygıttır. Kilise, aile, okul ve parti gibi kurumların maddi boyutunda üretilmiştir. Bu kurumlara Althusser “ideolojik aygıt” adını verir. Bu kurumların üstlenmiş olduğu görev, toplum tarafından benimsenecek ideolojiler üretmektir. (Moran, 2018:65)

Marksist kuramda edebiyat, alt yapının ideolojisini yansıtmaktadır. Althusser ise edebiyat ve ideoloji arasındaki bağı ekonomik etmenlerin belirlemediğini söyler. Bu bağ kendiliğinden oluşmaktadır. Çünkü insan, düşündüğünü yaşayan ve yaşadığını sanata döken bir canlıdır. Böylelikle ideoloji kendiliğinden edebiyatın içerisine dâhil olur.

“Althusser'e göre edebiyat, ideolojiyi malzeme olarak kullanmaktadır ve ideolojiyi kendi yöntemlerine göre işleyip dönüştürerek yeni bir ürün haline getiren bir eylemdir.Edebiyatı her şeyi yansıtan bir ayna

olarak görmek yanlıştır. Edebiyat tamamen bir üretilimdir ve üretmiş olduğu her şeyi dönüştürerek görünür hale gelmesini sağlamıştır.” (Moran, 2018:66)

Althusser ’in edebiyatı üretim olarak algılayan görüşü ilerleyen dönemlerde Pierre Macherey, Terry Eagleton gibi düşünürleri de etkisi altına almıştır.

Marksist estetik, 1930’lu yıllarda toplumcu gerçekçilik anlayışıyla birlikte tekrardan şekillenir. Toplumcu gerçekçilik ilk kez kavram olarak 1934 yılında Sovyet Yazarlar Birliği’nin Birinci Kongresi’nde geçer. Jdanov’un açılış konuşmasını gerçekleştirdiği kongrede Maksim Gorki, I. Buharin, Karl Radek gibi yazarlar konuşmuştur. Toplumcu gerçekçi edebiyatı, yönetimin sanat alanındaki sözcüsü olarak görürler. Maksim Gorki, Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi’nde yaptığı konuşma ile edebiyatın bu görevini şöyle belirtir: “(...) Edebiyat alanında faaliyet yürüten parti üyeleri, ülkede bulunan bütün işçileri özgürlük mücadelesi için örgütleyen öğretmenler olmalıdırlar. Hatta sadece yol gösterici olmakla kalmamalıdırlar; Parti liderliği, bütün davranışlarında yetkin bir güç olmalıdır.”(Oktay, 2003:87) Yani edebiyat toplumu yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda onu yönlendirmelidir.

Toplumcu gerçekçi anlayış daha çok geleceğe yönelmiştir. Sanatçı gelecekteki güzel günleri anlatmak için önce geçmişteki rejimin buhranlı dönemlerini gösterir, bu dönemin arkasından gelen devrimi kurtarıcı bir pozisyona yerleştirir. Sanatçının asıl dikkat çekmek istediği nokta, devrim sonrası gelecek mutlu ve huzurlu günlerdir. Böylelikle sanat, toplumu güzel günlere götürecektir. (Yılmaz, 2019:24)

Toplumcu gerçekçi sanatın gerçeklik anlayışı bilimselliğe dayanır. Yazar toplumu tıpkı bir bilim adamı titizliği ile incelemeli ve gördüklerini esere yansıtmalıdır. Yazar, bu noktada geneli ele alır. Bu nedenle seçmiş olduğu kahramanlar hem birey hem de toplum kimliğini kişiliğinde barındırır. Toplumcu gerçekçi eserlerde ortalama tipin yanı sıra ideal tip de ön planda tutulur. Toplumcu eserin görevi halkı yönlendirmek olduğundan, bu yönlendirmeyi gerçekleştirmek için ideal tipler oluşturulur. Berna Mora’nın ifadesiyle;

“İdeal tipten beklenen şunlardı: Siyasal erdemi temsil ederek okurda saygı uyandırmalı, okurun hayranlık duyarak benzemeye çalışacağı bir rol model olmalı ve şimdi ile gelecek arasında köprü kurarak sosyalizmin başarılı olabileceğini göstermelidir.” (Moran, 2018:61)

Türk edebiyatına genel olarak baktığımızda Marksizmden hareketle ideolojik yapıyı oluşturan Nazım Hikmet’tir. O, Türkiye’de sınıf çatışmasına dayanan bir yapının olmamasına rağmen eserlerinde ilk kez emek, yoksulluk, sömürü gibi temalara yer vermiştir. Nazım Hikmet’in yapmış olduğu bu yenilik Cumhuriyet dönemi şiiri ile sınırlı kalmaz ve bütün edebiyatı etkisi altına alır. Sadece İlhami Bekir Tez, Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Hasan

Hüseyin Korkmazgil, Ahmet Arif gibi şairler değil, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Kemal Tahir gibi romancılar da Nazım Hikmet'in başlatmış olduğu bu yolda devam ederler. (Narlı, 2019:38)

1929 yılında Nazım Hikmet'in *Resimli Ay* dergisinin 4. sayısından beri yayımladığı "Putları Yıkıyoruz" tartışması, edebiyat ortamında meydana gelen ideolojik kavganın da merkezi haline gelir. Nazım Hikmet bu yazısında Abdülhak Hamit Tarhan ve Mehmet Emin Yurdakul'u toplumun sorunlarından uzak durmakla suçlar. Abidin Dino, Suat Derviş, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Zeki Başıntar gibi yazarlar *Resimli Ay*'da yayımladıkları yazılarıyla toplumcu gerçekçi edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bir diğer dergi olan *Aydınlık* ise sosyalist anlayışın sözcüsü konumundadır. Derginin faaliyetleri uzun sürmez. Sosyalizm ile ilgili daha ciddi bir yayın oluşumu *Kadro* dergisiyle gerçekleşir. *Aydınlık* dergisinin eski üyelerinden Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Belge gibi sosyalistler, toplumu yakından gözlemleyerek, yazdıklarını dergide yayımlamışlardır. Derginin yayın hayatı ise 1935 yılında son bulmuştur.

Hapishanenin sosyal bir olgu olarak edebiyatımıza yerleşmesinde katkısı olan isim Nazım Hikmet'tir. Siyasi ve edebi tarihe "Donanma Davası" olarak geçen yargılamalar ve mahkûmiyetler önemlidir. 1938'de Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Nuri Tahir, Hamdi Alev Şamilof, Emine Alev, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Nudiye Yalçı, Kerim Korcan, Mehmet Ali Kantan, Seyfi Tekbilek, Hüseyin Avni Durugün gibi şair, romancı ve gazeteci yargılanarak hapse atılmışlardır. (Narlı, 2019:39) Kemal Tahir ve Orhan Kemal'in Nazım Hikmet'le kurmuş oldukları ilişki önemlidir.

Türk romanında işçi hayatlarının anlatılmasıyla birlikte toplumcu gerçekçilik ilk olarak 1930'lu yıllarda başlar. Bazı yazarlar romanlarının arka planında sınıf çatışmalarına yer verirler. Bu duruma Fethi Naci şöyle örnek verir;

Reşat Enis, eserinde okumuş bir tornacıya Marksist yorumlar yaptırır. "Harbi isteyen patrondur; kapitalisttir. Yok, olası kapitalist... Sönmek bilmez ihtirası, onun gözlerini içinde bulunduğu sınırların dışına çeker. Ona dışarıda, işletecek maden lazımdır; sürececek toprak lazımdır. O, malını satacak piyasa arar." (Naci, 1990:338)

Reşat Enis, *Afrodite Buhurunda Bir Kadın* (1938) adlı eseriyle de maden işçilerini ele alır. Romanda, maden işçileriyle sanayi işçilerini "sömürülenler" olarak gösterir. Yazar, *Ekmek Kavgamız* (1947), *Ağlama Duvarı* (1949), *Despot* (1957) ve *Sarı İt* (1968) adlı eserleriyle toplumun aksayan yönlerini ele almıştır.

Sabahattin Ali, Sadri Ertem gibi yazarların eserlerinde de toplumcu gerçekçilik anlayışı bulunur. Fakat söz konusu üç yazar da sosyalizm, yazarların kişisel özelliklerini yansıtır. Henüz işçi sınıfı, tamamıyla toplumcu gerçekçi metotlarla ele alınmaz. Ancak halka dönüş, yeni bir insanı haber verir. (Narlı, 2019:39)

Sadri Ertem'in 1931 yılında yayımlanan *Çıkrıklar Durunca* adlı eseri yerli üretimin yerini sanayinin almasıyla birlikte insan gücünün değersizleşmesi karşısında köylünün yaşadıklarını konu edinir. Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı eseriyle kasaba halkı ve onları ezen sınıfın mücadelesini konu edinir.

Faik Faysal'ın 1944 yılında yayımlanan *Sarduvan* adlı eseri, roman kahramanı Kavruk'un Sarduvan adlı köyde karşılaşmış olduğu haksızlıkları ve yoksul insanların hikâyesini konu edinir. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* (1950) adlı eseriyle köylüye yönelim hareketinin oluşmasında etkili olur.

Köy hayatına değinen diğer bir yazarımız Yaşar Kemal, romanlarında bir yandan toplum düzenine isyan eden insanları anlatırken diğer taraftan da eserlerini halk anlatılarıyla zenginleştirir. Yaşar Kemal, 1955'te yayımlanan *Teneke* adlı romanında, yerleşim yerlerine yakın olan kısımlarda çeltik ekmek isteyen ağalarla bunlara karşı gelen insanlar arasındaki probleme değinir. (Narlı, 2019:42) Sanayileşme ile gelen yozlaşmayı *Akçasazın Ağaları ve Yusuf Yusufçuk* (1975) adlı romanlarında işler.

Orhan Kemal, Çukurova ve çevresi üzerinde yoğunlaşarak işçilerin sorunlarını ele alır. Orhan Kemal'in bu romanları şunlardır; *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954), *Vukuat Var* (1959) bu eserin devamı olarak *Hanımın Çiftliği* (1961), *Eskici ve Oğulları* (1962), *Kanlı Topraklar* (1963) ve *Hanımın Çiftliği* romanının devamı, *Kaçak* (1970).

Toplumcu gerçekçi anlayışı kendine has bir anlayışla uygulayan Kemal Tahir, *Sağırdere* (1955), *Körduman* (1957), *Kelleci Memed* (1962) adlı eserlerinde köy hayatını, iş için köyden kente giden köylüleri anlatır. Türk toplumunun, Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreci, *Yediçinar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959), *Büyük Mal* (1970) adlı eserlerinde ele alır. Toplumun aksayan yönlerini *Damağası* (1977), *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) adlı romanlarında anlatır. Talip Apaydın; *Sarı Traktör* (1958) adlı eserinde makineli tarıma geçtikten sonraki sıkıntıları, *Yarbükü* (1959) adlı eserinde de köylerde yaşanan su ve toprak kullanımına dair sorunları ele almıştır.

Köy romancıları içerisinde en bilinen yazarların başında gelen Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü* (1959), *Irazca'nın Dirliği* (1961), *Onuncu Köy* (1961), *Amerikan Sargısı*

(1967), *Kaplumbağalar* (1967), *Tırpan* (1970), *Köygöçüren* (1973), *Keklik* (1975), *Kara Ahmet Destanı* (1977), *Yayla* (1977), *Yüksek Fırımlar* (1983), *Koca Ren* (1986) adlı eserleriyle toplumcu gerçekçi akımın örneklerini vermiştir.

Köy ve kasaba gerçeğine değinen Necati Cumalı, *Tütün Zamanı* (1958) adlı eserinde İzmir'in Urla Kasabası'nda tütün tarlalarında yaşam mücadelesi veren insanların hikâyesini anlatmıştır. Necati Cumalı gibi Ege ve Akdeniz bölgelerini eserlerine taşıyan Cevat Şakir Kabaağaçlı; *Ötekilerin Çocuğu* (1956) adlı eserinde ağa baskısı altında yaşayan köylülerin sorununu anlatmıştır. *Toprak Acıkınca* (1968), *Acı Para* (1970), *Azap Toprakları* (1973), *İmparator* (1973), *Doruktaki Öfke* (1977), *Kuzgunlar ve Leşler* (1978) adlı eseri kaleme almış olan Erol Toy, insanların egemen güçler karşısında yaşadıkları ezilmeyi anlatmıştır. Toplumcu gerçekçi anlayış 1990 yılından sonra gücünü kaybetmiştir. 1980 sonrası süreçte ortaya çıkmış olan Postmodern sanat anlayışı gerçekçiliği göz ardı etmiştir.

2. ORHAN KEMAL'İN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI

2.1. Orhan Kemal'in Hayatı²

Orhan Kemal 15 Eylül 1914'te Adana'nın Ceyhan ilçesinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü'dür. Kaleme aldığı ilk şiirlerinde Raşit Kemal ve Raşit Kemali; 1941-1943 yılları arasında *Yeni Ses*, *Yeni Edebiyat*, *Yürüyüş*' teki şiirlerinde ve *Gün*'deki öykülerinde Hayrullah Güçlü, Rüştü Ceyhun, Orhan Raşit; film senaryolarında Ülker Uysal ve Yıldız Okur imzalarını kullanmıştır. Orhan Kemal adının kendisine Kemal Sülker tarafından verildiğini düşünse de ona bu ismi veren Ömer Faruk Toprak ve Hüsamettin Bozok'tur.(Yalçın, 2010: 780)

Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali Bey, Elazığ asıllıdır. Abdülkadir Kemali Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlanması ise 1908'de İstanbul Darülfünununda hukuk eğitimi aldığı zamana denk gelir. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde 1920-1923 yılları arasında Kastamonu milletvekili olarak görev almıştır. Daha sonra 1930 yılında Adana'da Ahali Fırkası'nı kurarak, *Toksöz* ve *Ahali* adlı gazeteleri yayımlamıştır.

Orhan Kemal'in annesi Azime Hanım ise aslen Bulgaristan göçmenlerindedir. 1889 yılında Adana'da doğmuş ve rüştiyeyi tamamladıktan sonra memleketinde iki yıl kadar ilkokul öğretmenliği yapmıştır.

Muhafız tavırlarından dolayı Abdülkadir Kemali Bey baskılara uğrar ve 1933 yılında ailesiyle birlikte Suriye'ye kaçar. Aile daha sonraları Antakya, Hama ve Beyrut'ta yaşarlar. Aile, Beyrut'ta kaldığı yıllarda geçinmek için bir lokanta açmış fakat bu işte başarılı olamamıştır. Daha sonra Abdülkadir Kemali Bey oğulları Orhan Kemal ve Sıtkı'yı (*Baba Evi*'ndeki adı Niyazi) çalıştırmak zorunda kalmıştır. Orhan Kemal'i, bir tanıdığıının vasıtasıyla Matbaat'ül Haceriye'ye yerleştirir. Burada çalıştığı sırada Rum kökenli bir kıza âşık olmuştur. Kendisinde sosyal uyanışın ilk kez bu sevdıyla oluştuğunu belirtir:

“(...) Bir gün ona ayağımdaki eski pantolondan utandığımı söyledim. ‘Sen ne utanıyorsun, zenginlerimiz utansın. Aldırma böyle şeylere, boş ver’ dedi. İşte bende ilk sosyal uyanış galiba bu Rum kıızı ile başladı.” (Narlı, 2002:6)

² Orhan Kemal'in hayatı ve eserlerine dair bilgiler için şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

A. Bezirci (1984). *Orhan Kemal*. Tekin Yayınevi, İstanbul.

M. Narlı (2002). *Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

M. Yalçın (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi – II*. YKY Yayınları, İstanbul.

Orhan Kemal'in eğitim hayatı ise yurtdışına çıkma zorunluluğundan dolayı yarı da kalır. 1932 yılında tek başına Adana'ya döner. Babaannesiyile birlikte yaşarken futbolla meşgul olmayı sürdürür ve devamlı olarak kahveye gider. Onun en çok uğradığı mekânlar Giritli'nin kahvesi ile Nadir'in kahvesidir. Bir gün kahve köşesinde İsmail Usta'yla tanışır ve onun getirmiş olduğu kitaplar, Orhan Kemal'in yaşamını değiştirir. İsmail Usta'nın ardından Selahattin Usta, Ali Şahin, Dayı Remzi gibi bilinçli işçilerle tanışır. Tanıştığı bu yeni insanlardan etkilenmesi sonucunda kendisinde okuma zevki uyanır.

1935'te Abdülkadir Kemali Bey'in daveti üzerine Orhan Kemal'in annesi ve üç kızkardeşi Kudüs'e giderler. Orhan Kemal ise babaannesiyile beraber Adana'da yaşar ve babasının arkadaşı vasıtasıyla kâtip olarak Milli Mensucat Fabrikası'nda çalışmaya başlar. Burada Nuriye Hanım ile tanışır. Nuriye Hanım, 1922 yılında Zagreb'te doğmuş bir Boşnak kızıdır. Orhan Kemal 1937 yılında Nuriye Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten Yıldız (1938), Nazım (1946), Kemali (1949) ve Işık (1957) adında dört çocuğu olur.

Orhan Kemal, 1938 yılında Niğde'ye bedelli asker olarak gider. Askerlik görevinin bitmesine yakın bir ihtara alarak tutuklanır. Komünizm hakkında bilgi sahibi bile değilken, yalnızca Nazım Hikmet ve Maksim Gorki'nin eserlerini okuduğu gerekçesiyle mahkemeye sevk edilir. Yapılan yargılama sonucunda, beş yıl hapis cezası alır.

1939 yılında Abdülkadir Kemali Bey Türkiye'ye döner ve avukatlık mesleğini sürdürür. Abdülkadir Kemali Bey, oğlunun yaşadıklarını duyunca üzülür ve Orhan Kemal'i Kayseri Cezaevi'nden Adana Cezaevi'ne getirilmesini sağlar. İlerleyen zamanlarda Bergama Ağır Ceza Reisliği'ne atanan Abdülkadir Kemali Bey, oğlunun naklini Bursa Cezaevi'ne gerçekleştirir. 1940 yılında Nazım Hikmet de Bursa Cezaevi'ne gelir. Orhan Kemal ile Nazım Hikmet'in bir araya gelmeleri önemli bir kesişimdir. Çünkü Orhan Kemal yazdığı şiirleri Nazım Hikmet'e gösterme fırsatını bulur. Nazım Hikmet, Orhan Kemal'in kaleme aldığı şiirleri beğenmemiştir. Onu şiir ve genel kültür konularında yetersiz görerek çalıştırmaya başlar. Bir gün Nazım Hikmet, Orhan Kemal'in karaladığı roman denemesini görür. Onun yazdıklarını okuduktan sonra şiirden ziyade düz yazı ile meşgul olmasını ister. Nazım Hikmet'in söylediklerini dikkate alan Orhan Kemal, şiir yazmayı ikinci plana atar. Daha çok roman ve hikâye ve yazmaya önem vermiştir.

1943'te Orhan Kemal cezaevinden çıkmış ve Adana'ya dönmüştür. Devlet Demiryolları'nda 14 Nisan 1944 tarihinde muvakkat hamal olarak çalışmaya başlar. Daha sonra bir arkadaşından teklif alır ve elinde avucunda ne varsa satarak ailesiyile birlikte Malatya'ya

gider. Malatya Mensucat Fabrikası'nda iş bulsa da, fabrikadan askerlik tezkeresini istedikleri zaman her şey bozulur. Cezaevine girmesinden dolayı Orhan Kemal'in askerliği yarım kalmıştır.

1945 yılında Orhan Kemal eksik olan 35 günü tamamlamak üzere askere çağrılır. Kilis'e gider ve askerlik hizmetini yazıcı olarak bitirir. Terhis edilmesi gerekirken Çorum'a sürgün edilir. Abdülkadir Kemali Bey, dönemin başbakanı olan Recep Peker'e telgraf çeker. Böylelikle 26 Ekim 1946 tarihinde Orhan Kemal serbest kalır.

1949 yılında Orhan Kemal'in Varlık Yayınevi'nden *Baba Evi* (roman) ve *Ekmek Kavgası* (hikâye) olmak üzere iki kitabı çıkar. Aynı yıl içerisinde *Seçilmiş Hikâyeler* dergisi 30. ve 31. sayılarını "Orhan Kemal Sayısı" olarak çıkarır. Hikâyelerini topluca basarlar. Abidin Dino ise resimleriyle hikâyeleri süsler.

Artık yazarlık Orhan Kemal'in hayatında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. İstanbul'a giderek geçimini kaleminden kazanmaya karar verir. Bir yandan da buna mecbur bırakılmıştır. İktidara yeni gelen Demokrat Partililer tarafından çalıştığı derneklerdeki işlerine son verilmiştir. Orhan Kemal, eşi ve çocuklarıyla birlikte 17 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'a gider. 1956 yılında yayımlanan *Arka Sokak* adlı hikâye kitabı mahkemeye verilir.

1966 yılında Orhan Kemal, komünist hücre çalışması yapma gerekçesiyle iki arkadaşıyla birlikte tutuklanır. Yargılanma sonucunda mahkeme beraat kararı verir. 1966'da yayımlanan *Önce Ekmek* adlı hikâye kitabı Orhan Kemal'e Sait Faik Hikâye Armağanı'nı ve Türk Dil Kurumu Hikâye Ödülü'nü kazandırır.

Yaşamının son dönemleri sağlık sorunlarıyla boğuşarak geçer. Ailesinin yaşadıklarını konu alan bir eser yazmayı tasarlar. Bu amaçla yazar, romanına malzeme toplayabilmek için Sofya'ya gider. Sofya'ya gittikten sonra 2 Haziran 1970 tarihinde rahatsızlanarak burada vefat eder. Cenazesi Türkiye'ye getirilerek Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilir.

2.2. Orhan Kemal'in Eserleri

2.2.1. Hikâyeler

Ekmek Kavgası (1949), *Sarhoşlar* (1951), *Çamaşırcının Kızı* (1952), *72. Koğuş* (1954), *Grev* (1954), *Arka Sokak* (1956), *Kardeş Payı* (1957), *Babil Kulesi* (1957), *Dünyada Harp Vardı* (1963), *Mahalle Kavgası* (1963), *İşsiz* (1966), *Önce Ekmek* (1968), *Küçükler ve Büyükler* (ölümünden sonra /1971)

Ölümünden sonra Bilgi Yayınevi'nden çıkan hikâye derlemeleri dört cilt halinde yayımlanır;

I. Yağmur Yüklü Bulutlar (1974), *II. Kırmızı Küpeler* (1974), *III. Oyuncu Kadın* (1975), *IV. Serseri Milyoner* (İlk önce roman olarak çıkar. Daha sonra Tekin Yayınevi *Serseri Milyoner* ile *İki Damla Gözyaşı*'ni hikâyeler adı altında tek kitap olarak yayımlar) – *İki Damla Gözyaşı* (1976), *Arslan Tomson* (1976), *İnci'nin Maceraları* (1979)

2.2.2. Romanlar

Mehmet Narlı, Orhan Kemal'in romanlarını 4 bölüme ayırır;

Otobiyografik Romanlar:

Baba Evi (1949); Orhan Kemal'in ilk romanıdır. Varlık Yayınlarında çıktığı sırada üst başlık olarak *Küçük Adamın Notları 1* ifadesi kullanılmıştır.

Avare Yıllar (*Küçük Adamın Notları 2* /1950), *Cemile* (*Küçük Adamın Notları 3*/1952), *Dünya Evi* (1960), *Arkadaş Islıklar* (1968)

Çukurova'da Tarım ve Fabrika İnsanlarının Dünyası:

Bereketli Topraklar Üzerinde (1954), *Vukuat Var* (1958), *Hanımın Çiftliği* (1961), *Eskici ve Oğulları* (1962), *Kanlı Topraklar* (1963), *Kaçak* (1970)

Tezimize konu olan bu bölümün romanları için Mehmet Narlı şunları söyler:

“Orhan Kemal bu bölümü oluşturan romanlarda artık kendi dünyasından romana ulaşmayı değil, içinde kendisinin de bulunduğu bir dünyayı yansıtmak ister. Dostu Fikret Otyam'a yazdığı mektupların birinde “93 Roman” diye adlandırdığı bir “sel roman” yazmak istediğini söyler. Bu romanında Çukurova'daki toprak ve fabrika sahiplerinin nereden geldiklerini, nasıl o servete ulaştıklarını, kendi tarihlerinden hareketle, tarihsel bir süreç içinde ele almayı planlar.” (Narlı, 2002:181)

1930 -1951 arasındaki Çukurova'yı anlatan, üçü birbirinin devamı olan (*Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak*) altı romana belli ölçülere dayanarak “dönem romanları” diyebiliriz. (Narlı,2002:182)

İstanbul'da Küçük ve Yoksul İnsanların Dünyası:

Suçlu (1957), *Serseri Milyoner* (1957), *Devlet Kuşu* (1958), *Gâvurun Kızı* (1959), *Küçücük* (1960), *El Kızı* (1960), *Gurbet Kuşları* (1962), *Sokakların Çocuğu* (1963), *Bir Filiz Vardı* (1965), *Yalancı Dünya* (1966), *Evlerden Biri* (1966), *Sokaklardan Bir Kız* (1968), *Kötü Yol* (1969)

Mizahi Romanlar

Murtaza (1952), *Müfettişler Müfettişi* (1966), *Üç Kâğıtçı* (1969), *Tersine Dünya* (1986)

2.2.3. Oyunlar

İspinozlar, 1965 (Yalova Kaymakamı adıyla sahnelenir. Oyun olarak yazdığı tek eserdir.)

Eskici Dükkânı (Eskici ve Oğulları romanından uyarlanarak 1969 yılında sahneye konulur.)

72. Koğuş, 1967 (Aynı adlı hikâyeden oyunlaştırıldı.)

Murtaza (Aynı adlı romandan “Bekçi Murtaza” adıyla oyunlaştırılır.)

Kardeş Payı (Aynı adlı hikâyeden 1969 yılında oyunlaştırılır.)

2.2.4. İnceleme

Senaryo Tekniği ve Senaryoculuğumuzla İlgili Notlar (1963)

2.2.5. Hatıra

Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl (1965)

2.2.6. Röportaj

İstanbul'dan Çizgiler, 1969 (*Boyacı* adıyla 1971 yılında yeniden basılmıştır.)

2.2.7. Çocuk Kitabı

Küçükler ve Büyükler (1971)

Ayrıca *Orhan Kemal Sessizlerin Sesi*, *Zamana Karşı Orhan Kemal*, *Yüz Karası*, *Uçurum*, *Kenarın Dilberi* (Bu üç eser *Kaybolan Romanlar* adıyla yayımlanmıştır.), *Bilinmeyen Senaryolar* ve *Unutulmuş Öyküler* Işık Öğütçü tarafından yayımlanmıştır.

2.3. Çukurova Edebiyatı ve Orhan Kemal'in Çukurova Dönemi Romanları

Çukurova tarihin her döneminde önemini muhafaza etmiş bir bölgedir. Bu coğrafyayı önemli kılan verimli arazileri ve elverişli iklim koşullarıdır. Eski çağlardan günümüze değin Çukurova'da çok sayıda medeniyetin kurulması ve bu medeniyetler arasında nüfuz mücadelesinin yaşanması, bu coğrafyanın tarihi, coğrafi ve iktisadi anlamda önemini gösterir.

Akdeniz bölgesi sınırları içerisinde yer alan Adana, Hatay, Osmaniye ve İçel illerini kapsayan yöreye Çukurova adı verilmiştir. Uygun ekolojik koşullara sahip olması bu bölgeyi en önemli tarım alanları arasında yapmaktadır. Aynı zamanda bölgedeki geniş tarım arazileri ürün çeşitliliğine olanak sağlar. Bu topraklardan elde edilen verim de Türkiye ortalamasının üzerindedir. Çukurova bölgesi tarım alanlarının %5'ini oluşturur. Buna karşılık elde edilen üretim değerinin ise %10'u yine bu bölgeden elde edilmektedir. (Aydın, 2011:48)

Her toplumun inanç yapısında, ahlaki değerlerinde, sanatının şekillenmesinde yaşadığı coğrafyanın etkisi görülür. Yaşanılan coğrafyanın özelliklerine göre, insanın yapısı da şekillenir. Doğal ortamın bileşenleri ve insan arasındaki karşılıklı etkileşim, coğrafya unsurunun temel sorunlarından birisidir. Bu karşılıklı etkileşim bölge insanının yaşamını şekillendirdiği gibi duyuş tarzında da özel yapılanmalar oluşturur. Bu etki bölgede yaşayan sanatçıların eserlerine de etki etmekte, onları şekillendirmektedir.

Çukurova coğrafyası bereketli topraklarının yanı sıra üzerinde yetiştirdiği sanatçılarıyla önem arz etmektedir. Bu topraklar, Karacaoğlan'ın ve Dadaloğlu' nun şiirler söylediği, sözlü edebiyatın geliştiği ve Türkçe'nin folklorik unsurlarını barındırdığı zengin bir coğrafyadır.

Bu toprakların yetiştirdiği yazarlarımızdan biri olan Yaşar Kemal de yaşadığı bu coğrafyayı romanlarına taşımıştır. Yazarın; *İnce Memed*, *Teneke*, *Yılanı Öldürseler*, *Dağın Öteki Yüzü*, *Orta Direk*, *Yer Demir Gök Bakır*, *Ölmez Otu*, *Binboğalar Efsanesi*, *Akçasazın Ağaları*, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, *Yusufoçuk Yusuf*, *Hüyükteki Nar Ağacı* adlı romanlarında mekân Çukurova coğrafyasıdır.

Yaşar Kemal yaşadığı coğrafyanın sorunlarını kendi bakış açısından hareketle romanlarına yansıtır. Bu doğal bir sonuçtur. Çünkü sanatçı yaşadığı coğrafyadan soyutlanamaz. Yaşadığı coğrafyanın tüm unsurlarıyla bütünleşir. Yaşar Kemal, Anadolu coğrafyasında tanık olduğu insani sorunları eserlerinde anlatır.

Orhan Kemal de yaşamının bir dönemini Çukurova'da geçirmiştir. Toplumcu bir yazar olarak içinde bulunduğu toplumun düzensizliğini eleştirerek, her bireyin ekonomik anlamda özgür olmasından yana bir tavır takınmıştır.

Orhan Kemal, romanlarındaki bakış açısını “aydınlık gerçekçilik” olarak tanımlar. Bu anlayışın temelinde “sadece insanların suçlu olmadığı, insanları suça yöneltenin bozuk toplum yapısı olduğu” fikri yer almaktadır. Bu düşüncenin merkezinde, “diyalektik materyalizm” bulunmaktadır. Diyalektik materyalizme göre toplumda meydana gelen bütün çatışmaların kaynağı ekonomik temellidir. Orhan Kemal romanlarında en aşağılık işleri yapan işçi, haylaz, ağa, genç kız gibi kişilere herhangi bir müdahalede bulunmamasının, onları suçlamamasının, kendi gerçekleri içerisinde sunmasının arka perdesinde bu anlayış bulunmaktadır.(Narlı, 2002:28)

Ezilen insan, hemen hemen bütün eserlerinin ana kahramanlarıdır. Kırsal kesimin ve taşranın bütün gerçekliğini eserlerine yansıtan yazar, Türkiye’nin tarihsel süreci ile modernleşme, tarımda makineleşme, kırsal alanda toprak ilişkileri, fabrikalaşma, kapitalizmin etkileri ve sömürü düzeninin bütün çıplaklığını, yazara yüklemiş olduğu sorumlulukla kaleme almıştır. Tanık olduğu dönemi ve tanık olduğu insanları yazan Orhan Kemal, tanık olmayı yeterli bulmayarak, insanları anlama ve yaşam mücadelelerine katkıda bulunmayı da ihmal etmemiştir. (Bezirci, 1984:47)

Yazarın Çukurova’yı konu edindiği eserleri bu anlamda çok önemlidir. *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar* ve *Kaçak* adlı romanları Orhan Kemal’in Çukurova gerçekliğini sosyal ve ekonomik boyutlarıyla yansıttığı en başarılı eserlerdir. Yazarın Çukurova bölgesini ele alması elbette tesadüf değildir:

“Ben Çukurovalıyım... Uzun yıllar Çukurova’da yaşadım. Fabrikalarda çalıştım. Kâtiplik yaptım. Bu ırgatların hayatlarını tanırım, onların büyük şehre atılışlarını izlemiş olduğumdan, patronlarla ağalarla olan ilişkilerini iyi bilirim (...)Sırtında yorganları, kamyonlara, traktörlere, arkası açık arabalara saldıran, onlara toslayan, geri kaçan, tekrar hamle yapan, yığın kalabalıklar.” (Uğurlu, 1973: 95)

Tarım endüstrisinin gelişmeye başladığı Orhan Kemal’in altı romanının mekânı olan Adana / Çukurova, kapitalist üretim şeklinin faaliyete geçirildiği şehirdir. Çukurova toprağı bereketlidir. Bu topraklar üzerinde yaşayan emekçiler, kendi dünyalarında çırpınmaktadırlar. Çukurova’nın toprağı bereketli olduğu kadar da yakıcı bir sığağa sahiptir. Bu topraklardaki kavurucu sıcak zor anlar yaşatsa da, buraya gelen pamuk işçilerinin aklında olan tek şey ekmek parasıdır.

Çukurova denilince Orhan Kemal’in akla gelen ilk eserlerinden biri *Bereketli Topraklar Üzerinde*’dir. Eser, üç arkadaşın Ç. Köyünden çıkarak Çukurova’ya gitmeleriyle başlar ve Çukurova’nın gerçeklerini, sömürü düzenini ve yoksulluğu tüm çıplaklığıyla gösterir.

Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*’ki insanların ekmek peşinde koşmalarını, romanın Bulgarca baskısının ön sözünde şöyle ifade eder:

“Her yıl binlerce işçi Kuzey Güney ve Orta Anadolu’dan bereketli Çukurova’ya iner; onlar fabrikalarda veyahut nerede olursa olsun iş ararlar. Binlerce on binlerce emek insanı, ‘ekmek kapısı’ dedikleri büyük şehirde aç, muzdarip ve ümitsiz gezer.” (Narlı, 2002:322)

Ekmek parası kazanma ile yaşam mücadelesini, ailesinden uzakta vermek zorunda kalan Anadolu köylüsünün yoksulluğu, romanın ana temasıdır. Geçim sıkıntısı ile para kazanmak zorunda olan bu insanlarda henüz emek bilinci oluşmamıştır. Kendilerine dayatılmış sömürü düzenine boyun eğme mecburiyetinde kalmışlardır. Bu insanları sömüren sadece işveren değil, aynı zamanda kendi sınıfına mensup açığözlü insanlardır. Onlar da yoksul insanların ekmeğine göz dikerler.

Orhan Kemal’in *Eskici ve Oğulları* adlı eseri de bize Çukurova gerçeklerini anlatmaktadır. Yazar bu romanda Çukurova’nın bereketli toprağından nasibini almış bir ailenin dramını anlatmaktadır.

Eskici Dükkânı’nda “ekmek kavgası” veren, içine düştüğü yoksulluktan kurtulmak isteyenler köylü işçiler değil, şehirli bir küçük zanaatkâr ailesidir. Romanın vakası bu mücadele üzerine kurulur. 1950 sonrasında tarım hızla makineleşir. Kore Harbi, tarım ürünlerinin fiyatlarını yükseltir. Zenginler daha da zenginleşir. Köylerde bir traktör yığınla amelenin işini yapınca, şehir civarındaki büyük araziler için şehre akın başlar. İnsanların tüketim biçimi değişmeye başlar. Böyle olunca kundura tamiri ile uğraşan sekiz kişilik eskici ailesi geçim zorluğuna düşer. (Narlı, 2002:324)

Her gün kötüye giden ekonomik durum aileyi sıkıntıya düşürür. Bu durumdan kurtulmak için Çukurova’ya giderek; “kütü toplama” işini yapmaya karar verirler. Kütü toplama işi her ne kadar “ayıp” olarak karşılanırsa da başka çareleri kalmamıştır. Bu iş toplumun en alt tabakasında bulunan kişilerin yaptığı bir iştir. Kütü amelesi olmak hayatta kalmak için yapılabilecek en son iştir. İnsanlar orada ne ile karşılaşacaklarını kestiremezler. Sıtma ve dizanteri gibi hastalıkların Çukurova’da yaygın olduğunu bilirler ama başka çareleri de yoktur.

Orhan Kemal’in Çukurova gerçeklerini anlatmış olduğu diğer eseri *Kanlı Topraklar*’dır. Yazarın *Kanlı Topraklar* romanında da tanık olduğu olayların romanın oluşumunda etkili olduğunu belirtmek gerekir:

“Ben tanıdığım insanları yazdım... Son romanım Kanlı Topraklarda bile kimler yok... Nuri Has’tan Abidin Dino’ya... Hacı Ömer’den Osman Zengiler’e kadar... Evet, ben tanıdığım insanları yazdım... Tanıdığım, konuştuğum, birlikte sigara içtiğim sırtımı sıvazlayan insanları yazdım... Ben bu insanları inceledim, araştırdım... Ağa oğlu olarak, namuslu bir vatandaş olarak inceledim...” (Bezirci, 1984:48)

Topal Nuri de Çukurova’ya ekonomik sebeplerle gelenlerdendir. Fakat O, diğer romanlardaki insanlardan farklı bir arzu duyar; “gemisini yürüten kaptanların en büyüğü

olmak” tır. Ekonomik sıkıntının yanı sıra, kimsesiz oluşu onu insanlara ve hayata karşı öfkeli bir insana dönüştürmüştür.

Yazarın, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* adlı romanları ise Çukurova yer alan tarım ve fabrika insanların dünyasını konu edinir. Tarıma makinenin girmesiyle; insan-toprak arasındaki ilişki de değişime uğrar. Bu durum toplumsal olguların tamamına yansımıştır.

Vukuat Var ve *Hanımın Çiftliği* romanlarında da “ekmek derdi” toprak etrafında şekillenmiştir. Bu kez köylülerin geçimini sağlayan topraklar, herhangi birisinin tapulu malı değil, hazineye ait arazilerdir. Roman kahramanı Habip’in babası, bu meseleyi *Hanımın Çiftliği*’nde şu şekilde ortaya koyar:

“O münazaralı toprakların çekişmesini ben babamdan devraldım, Muzaffer de babasından. Babalardan oğullara devrola gelen bir yılan hikâyesidir bu. Tabii siz de çocuklarınıza devredeceksiniz. O topraklar ne yalnız bizim, ne de Muzaffer’in. Arz-ullahi vasia. Kim kuvvetliyse onun elinde kaldı. (...) Ben sıramı savdım (...) topraklarla birlikte kinlerimizi de miras bırakıyoruz...” (Orhan Kemal, 2016:257-258)

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere insanların vermiş oldukları mücadele ekonomiye bağlıdır. Konuyla ilgili Mehmet Narlı şöyle bir tespitte bulunur:

Bütün insanlık tarihi temelde emek mücadelesinden ibarettir. Bu kavgaların sosyo-psikolojik yanı özü örten bir üst yapıdır. Habip’ in babasının konuşmasındaki düşünceleri maddeleştirecek olursak; 1. Geçimimiz toprağa bağlıdır. 2. Toprak hiç kimseye ait değildir. 3. Güçlü olan toprağı elinde tutar. Bu hükümlerden üçüncüsü olmasa, emek mücadelesi, havayı teneffüs etmek gibi ortak ve eşit bir biyolojik tepki olacaktır. (Narlı, 2002: 329)

Orhan Kemal, Çukurova’daki iktisadi atılımlar sonucunda oluşan bu yeni düzenle yenilen, acı çeken, birbirleriyle boğuşan, sınıf atlama hırsıyla birbirini ezen insanları anlatmıştır. (Narlı, 2019:31) O, insanları hiçbir zaman yargılamamıştır. Ona göre suçlanacak biri varsa o da bozuk düzendir. Herkese ait olanın başkaları tarafından gasp edilmesi daima ekmek kavgasına sebep olmuştur. Hobbes’unda dediği gibi “İnsan insanın kurdudur.” İnsan yaşam içerisindeki varlığını sürdürebilmek için sürekli savaşmak zorundadır. Oysa yazara göre, insanlar sadece daha adaletli ve insan gibi yaşamının peşindedirler.

İnsanlar bir parça ekmek için Çukurova’nın sıcak topraklarında mücadele verirler. Çukurova’nın çetin şartları insanları zor duruma düşürmektedir. Buranın sığağı, acımasız ağaları ve onlarla işbirliği içinde olan ırgatbaşları bu insanlara göz açtırmaz. Her zaman bu insanların üstünden geçinir ve onları sömürürler. İşte bu sebeple Orhan Kemal “toprak emekçileri” nin sorunlarını Çukurova ile simgeleştirmiştir. Yazar değindiği hayatlar ile farklı yerlerde aynı kaderi yaşayan emek işçilerinin sesi olmuştur.

3. ORHAN KEMAL'İN ÇUKUROVA ROMANLARINA EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ İLE BAKIŞ

3.1. Orhan Kemal'in Toplum Düşüncesi

“Düzensiz toplumu, düzenli toplum haline getirmek için çaba harcamak, herhalde ölmekten çok daha insanca...”
Orhan Kemal³

Sosyoloji, toplum içindeki insanın objektif bir biçimde incelenmesini gerekli kılan bir bilimdir. Toplum nasıl işler, değişimi nasıl gerçekleştirir şeklinde kendine sorular sorar. Edebiyat da insanın içinde yaşadığı dünyayı, toplumla olan uyumu ve onu değiştirme isteği ile ilgilidir. Sanayi toplumunun edebi ürünü olan roman, bireyin toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerinden hareketle sosyal hayatı yeniden var etme girişimidir. Bu noktada edebiyat, sosyoloji ile ortak alanı paylaşır hatta sosyolojiden daha fazlasını yapar: Bilimsel incelemelerin ötesine geçerek, toplumsal hayatın derinine gider, kadın ve erkeğin toplumu nasıl tecrübe ettiklerini, neler yaşadıklarını gösterir. (Kırtıl, 2012:5)

Edebi eserin her bir türü, toplumsal olguya dayanır. Esere seçilen konu, dil, şahıs kadrosu, toplumsal zemin ve mekân sanatçının zihnindeki estetik kırılma ile oluşur. Bunun sonucunda meydana gelen eser de toplumsal bir yansıma olarak karşımıza çıkar.(Çelik, 2013:4)

Edebiyat sosyolojisinin en önemli unsurlarından birini, eseri meydana getiren yazar oluşturur. Yazar, topluma farklı bir bakış açısıyla yönelerek bir takım gözlem ve tespitlerde bulunur. Edebiyatımızda coğrafyaya odaklanarak insanı ve toplumu yansıtan Orhan Kemal'in romanları, kendi hayat tecrübesinin ve içinde yaşadığı toplumun bir tanığı olması nedeniyle romanlarının edebiyat sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Orhan Kemal, yaşadığı coğrafya ve bu coğrafyanın insanını romanlarına aktararak kendi yaşamından uzak olmayan metinler kaleme alır. Toplumla olan bağı, onun romanlarının kurgulanması ve karakterlerinin şekillenmesine olanak sağlamıştır.

Romancılığının başından itibaren gerçekçiliği ilke edinmiş olan Orhan Kemal, Çukurova'da tarımdaki endüstrileşmenin getirmiş olduğu “kara düzen” ile birlikte acı çeken, sınıf atlama hırsıyla birbirlerini ezen insanları anlatarak toplumsal yapıyı ortaya koymaya çalışmıştır.

³ I. Ögütçü (2012). *Zamana Karşı Orhan Kemal*. Everest Yayınları, s.334.

Yazar içinde yaşadığı toplumdan hiçbir zaman kopmamıştır. Herkes gibi hayat mücadelesi verdiği ve insanların dertlerine ortak olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Çağımızın pek çok toplumları gibi, içinde yaşadığım kendi toplum düzenimizin de insanlarımızı mutlu kılmaktan uzak olduğu su götürmez. Ben, hikâye, roman, tiyatro oyunlarıyla bozuk düzenimizin nedenlerini insanlarımıza göstermek, onları uyarmak, gösterip uyarmakla da kalmayıp bu bozuk düzeni düzeltmeye çaba göstermelerini, bu çabayı elbirliğiyle göstermemiz gerekliliğini yanıtlarım; yanıtlamaya çalışırım.” (Bezirci,1984:48)

Orhan Kemal’in anlattığı 1930 – 1950’lerin Adana’sı farklı etnik unsurdan oluşan bir toplum yapısına sahiptir. İşçilerin oturduğu mahallelerde; Türkler, Arnavutlar, Arabuşakları (Fellah), ekmeç parası peşinde koşan Kürtler, Balkan göçmenleri, Boşnaklar, Giritliler, Ermeniler ve Lazlar bir arada yaşam sürmektedir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde gayrimüslimler ve Müslümanlar arasındaki ilişki barışçıl iken modern zamanlara doğru gelindiğinde bu ilişkinin çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. Öyle ki 1950 yılından sonraki bir yıllık zaman dilimini anlattığı *Eskici ve Oğulları* romanında; “Tüyü bozuk karşiki göçmen kalkmış ta Allah’ın Bulgaristan’ından mı, Sırbistan’ından mı ne gelmiş, rızkına ortak oluyordu. Ne hakla?” (Orhan Kemal, 2019:3) diyerek onları istemezler.

1948-1950’li yılları konu alan *Vukuat Var* adlı romanında ise birbirlerine büyük bir sevgi ile bağlı olan Güllü ve Kemal’in aşkına karşı öne sürülen engel şu şekildedir:

“İyi ama o Fellah sen Boşnak. Nasıl olacak bu iş?”

“Aaamaaan, düşündüğüne bak. Fellah’sa insan değil mi?” (Orhan Kemal, 2017:23)

Toplum içerisinde Fellahlar için “Onların Allah’ı sakız ağacı. Sakız ağacına tapar onlar! Ağaca tapan insanlarla alışveriş olur mu?” (Orhan Kemal, 2017:321) şeklinde doğruluk payı olmayan bir ön yargı söz konusudur. Toplum içerisinde bu şekilde ayırım yapanlara karşı çıkanlar da vardır: “Arabuşağı ne demek? Onlar da bu millete dâhil değil mi? Senin, benim gibi vergi vermiyorlar mı? Askere gitmiyorlar mı?”(Orhan Kemal, 2017:255)

Yazar, bireyler arasındaki ilişkiler, ahlâk problemi, aile bağının olamaması, sefalet gibi toplum içerisinde ekonomik güvencenin olmamasından kaynaklanan sorunlara değinmektedir.

Marx’ın ortaya koyduğu yabancılaşma teorisi ekonomik temellere dayanmaktadır. Kapitalist toplumda ekonomik anlamda yabancılaşma, insanların günlük yaşamlarında ve gerçekleştirdikleri etkinliklerinde var olan bir durumdur. Yabancılaşma teorisinin dört temel unsuru bulunur: İnsanın üretici etkinliklere yabancılaşması, ürettiği ürüne yabancılaşması, birlikte çalıştığı işçilere yabancılaşması ve insani potansiyeline yabancılaşmasıdır. (Güneş, 2011:68)

Bireyin kendine yabancılaşması, giderek insani özelliklerini kaybetmesi anlamına gelir. İnsanlarla ve doğayla girilen ilişkilerden giderek kopulmakta ve bunun sonucunda insanlar duyarsız hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle, birey potansiyeline yabancılaşarak kendi insani özelliklerini ifade edemeyen yabancılaşmış bir kitle haline gelir. (Güneş, 2011:69)

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında İflahsızın Yusuf ve Pehlivan Ali “kardeşten ileri” diye nitelendirdikleri Köse Hasan’ı hasta yatağında terk edip gitmekte sakınca görmezler. Böylelikle Köse Hasan’ı gözden çıkarırlar. Romanda kumarcı, hırsız ve kavgacı bir tip olarak gösterilen Hidayetinoğlu Mıstık ise, Köse Hasan’ın o haline acır. Önce Hasan’ı sırtına alıp tuvalete götürür; pantolonunu kendisi giydirir. Hasan, “Sana da eziyet oluyor tekmiil...” demesi üzerine Hidayetinoğlu Mıstık, “Boş ver. İnsan olanın başından her şey geçer, aldırma.” (Orhan Kemal, 2018:114) der. Daha sonra Köse Topal’dan şantajla kendisi için aldığı yemeği Hasan’a yedirir. Ona, “(...) Ne zaman işin düşerse haber sal, gelirim ben. Bugün sanaysa yarın bana.” (Orhan Kemal, 2018:114) diyerek vefa gösterir. Bu sahnede Hidayetinoğlu Mıstık, toplumsallaşmanın gereğini göstererek kendi sınıfından olan biriyle ilgi içerisine girer. Aynı diyalogun devamında, Köse Topal, “Allah’ın acımadığına...” diye homurdanması üzerine, “Acımadığınaymış... İnsan ol da sen acı! ” (Orhan Kemal, 2018: 116) der. Bu konuşma da Orhan Kemal’in, “İnsanoğlu, doğal olarak fena değil, kötü değil. Onu toplumun sosyal şartları kötü yapıyor. Hırsız yapıyor, katil yapıyor, eşkiya İskender yapıyor...” (Bezirci, 1984:50) sözünü bize hatırlatır. Hidayetinoğlu Mıstık karakteriyle toplumun bozmuş olduğu insanların dahi olumlu bir taraflarının mutlaka olabileceği görüşünde olan yazarın insanlara bakışı görülür.

Eskici ve Oğulları adlı romanında, Topal Eskici kendi ailesine bakma sorumluluğunu taşıdığı gibi, büyük oğlunun ailesini geçindirme sorumluluğunu da üstlenmiş biridir. Her iki ailenin geçimini sağlama sorumluluğu birey üzerinde bir baskı oluşturur ve bunun sonucunda birey kendi benliğine uygun olmayan davranışlar sergilemeye başlar. Ekonomik sıkıntı yüzünden kendine “yabancılaşarak”, ailesine karşı tavır alan bir insana dönüşür.

Ekonomik sıkıntı aile ilişkilerini bozduğu gibi babasını seven, saygı duyan evlat anlayışını da değiştirmiştir:

“Camiye ya da meyhaneye, kerhaneye gitse ne lazım gelirdi? Sanki babasını çok seviyor da gözünün önünden ayrılmasını istemiyor. Babasını seven bir evlat, çoluğu çocuğuyla ihtiyar babasına tebelleş olacağına, kendine iyi kötü bir iş bulur, çeker giderdi.”(Orhan Kemal, 2019:5)

“Bir evlat, iyi bir evlat anaya, babaya sırtarmaz, hele asla evini terk etmezdi. Dağ taş toprağın sahibi attığı attık, tuttuğu tuttuk dedesine karşı babası nasıldı? Bir günden bir güne babasının karşısında lahavle dememiş, küçük oğlunun yaptığı gibi babasına el kaldırmamıştı.(...) Bir baba, bir baba ne demektir? Baba döverdi de söverdi de, sırası gelince severdi de.” (Orhan Kemal, 2019:79)

Topal Eskici'nin örfe dayalı aile kurumuyla ilgili inançları, -gelişmekte olan toplumda- genç nesil tarafından kabul görmez. Bunu Berna Moran şöyle açıklar:

Gelişmekte olan toplumlarda statü'den sözleşmeye doğru bir geçiş vardır. Ataerkil aile yapısında bireyin neler yapabileceği aile içinde bulunduğu konuma bağlıyken, modern hayatta birey, yasaların kendisine tanıdığı hakları kullanarak yapacağı sözleşmelerle durumunu kendisi belirler. (Moran, 2016:93)

Küçük oğul Ali, "Yaşım on sekiz. Ne karıştır?" (Orhan Kemal, 2019:53) diyerek ataerkil düzene değil yasaların kendisine tanıdığı hakkı benimsediğini bu cümle ile ispat eder. Onun sergilediği bu tutumu aynı şekilde kız kardeşi Zeliha'da da görmek mümkündür: "Ne hakkı vardı? Bir lokma ekmek değil miydi verdiği? Fabrikaya girip çalışsa onu gene de kazanabilirdi." (Orhan Kemal, 2019: 85) diyerek babasının üzerindeki hakkı sorgular. Ona göre bu hakkı ortadan kaldıracak tek şey ekonomik özgürlüktür. Aynı durum *Vukuat Var* romanında da görülmektedir. Güllü babası ve ağabeyinin baskılarına karşı "Sinemaya da giderim, tiyatroya da. Bana hiç kimse karışamaz. Çalışıyorum. Alnımın terini yiyorum, vız gelir dünya!" (Orhan Kemal, 2017:20) diyerek ataerkil yapıya kafa tutar. Fabrikada aldığı ücreti diğer kardeşleri gibi babasına vermez. Elde ettiği bu ekonomik güç onun erkek egemenliğine karşı gelmesini sağlar.

Orhan Kemal eserlerinde toplumun en önemli kurumlarından olan aile üzerinde de durur. Toplum içerisinde aile yaşantısı, namus, sevgi gibi değerler, yozlaşma içinde yansıtılır. "Ayıbın üstüne bir nokta koydun mu, kayıp olur!" (Orhan Kemal, 2012:139) sözü romanlarda toplum tarafından hoş karşılanmayacak tutumlara karşı sürekli bir savunma olarak kullanılır.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında pek çok aileden söz edilmesine karşılık, tam bir aile yaşantısı görüldüğü söylenemez. Ailenin erkekleri çalışmak için gurbete giderler. Başlangıçta bir aile izlenimi veren kadın ve erkeklerin, romanın ilerleyen sayfalarında nikâhsız birliktelik yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu kişiler birbirlerini aldatırlar. Üç arkadaşın Çukurova'da tanıştığı iki aile vardır. Bunlardan ilki Ömer Zorlu ve Fatma'dır. Ömer Zorlu, birlikte yaşadığı Fatma'yı insanlara "karım" diye tanıtır. Fakat daha sonra karı-koca olmadıkları nikâhsız birliktelik yaşadıkları ortaya çıkar. Eserdeki diğer aile ise şantiye şoförü ve Hayriye'dir. Toplum içinde karı-koca olarak tanınan bu kişiler de nikâhsızdırlar. Fatma ve Hayriye para karşılığında şantiyedeki diğer işçilerle birlikte olurlar.

Vukuat Var'da, roman başkişisi Güllü'nün babası Cemşir çok eşli bir hayat sürmektedir. Dört karısı ve yirmi kadar çocuğu vardır:

“Kadınlar gebe kalır, kendi kendilerine doğurur, çocuklar yaşar, yaşamaz, yaşayanlarda adeta Cemşir’ in dışında, kendi kendilerine büyürlerdi. ‘Amaaaaaamaaaan,’ derdi, ‘yaşayan yaşar, ölen ölür.’ Cenab-ı Allah değilim ya!” (Orhan Kemal, 2017:8)

Bu düşünceye sahip olan Cemşir, eşlerinin ve çocuklarının kazandığı paralarla geçimini sağlar. Cemşir’in kızlarının bazıları geneleve düşmüştür. Bu durum Cemşir’ in umurunda bile olmaz. Aile bireyleri arasında sevgi ve saygıya dayalı hiçbir olumlu ilişkiden söz edilemez.

Hanımın Çiftliği romanındaki aileler *Vukuat Var*’dakilerin aynısıdır. Eserde dindar bir kişi olarak gösterilen Yasin Ağa, çiftliğin sahibi Muzaffer Bey’e hizmetçilik ve metreslik yapan Gülizar ile ilişki yaşar ama Muzaffer Bey’in yeğeni ile evlenecek olan Güllü’yü kendisine alması dine ve namusa sığmayan bir davranış olarak nitelendirir. Muzaffer Bey ve Zekai Bey ise cinselliği tam bir yozlaşma içerisinde yaşarlar. *Vukuat Var*’da adı geçmeyen ama romanda yüklendiği işlevi sebebiyle Habip’ in ailesi hakkında bilgi verilir. Habip, çocuğu dünyaya henüz gelmeyen kuruluş evresindeki bir ailenin reisidir.

Habip’in babası kendi ailesi ve diğer köylülerin selâmeti için Muzaffer Bey’in öldürülmesi gerektiğine yönelik konuşmalar yaparak, bu görevin Habip’e düştüğü konusunda telkinlerde bulunur. Babanın konuşmaları ve Habip’ in bu konuda üzerine düşeni yapması ailenin koruyucu işlevini gösterir.

Orhan Kemal, dağılma noktasına gelen bir ailenin tekrardan kenetlenişini anlattığı *Eskici ve Oğulları* romanında toplumsal anlamda, aile kurma yönünde eleştirilerde bulunur. Romanın başkahramanı Topal Eskici her ne kadar bu eleştirileri öfkeli olduğu bir anda yapsa da, eleştirisinde haklılık payı vardır. Ona göre çocuk sahibi olmak marifet değildir. Önemli olan dünyaya gelen çocukların yaşam standartlarını en iyi düzeye ulaştırmaktır. Bu eleştirilerini romanda iki kez dile getirir. Bunlardan ilki büyük oğlu Mehmet’in çocuklarını dedesine muhtaç etmesidir. “Evlenip üç çocuk sahibi olmayı nasıl bildiyse karınlarını doyurmayı da bilsin. Ben Cenab-ı Allah değilim ki rızık vereyim!” (Orhan Kemal, 2019:4) İkincisi ise Topal eskicinin kızı Zeliha’nın hamile olduğu haberini almasıyla ortaya çıkar. Ailenin temel işlevi dünyaya getirdiği bireylerin, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve onların eğitimini planlamaktır. Topal Eskici de bu düşüncededir ve şöyle der:

“Kızdan da bi dene olunca başıma tuğ mu dikecekler? Madalya mı verecekler? İtlerin ardında da sürüynen eniği var. Marifet sürüynen enik peydahlamak değil, onları alın teriyle çalışıp, kazanıp, yetiştirmek!” (Orhan Kemal, 2019:358)

Kanlı Topraklar romanında ise, insanların kişisel çıkarları için bütün maddi ve ahlaki değerleri nasıl hiçe saydıkları konu edilir. Evlilikler maddiyat üzerinden yürütülmektedir. Öyle ki Nedim Ağa ile Pamuk Hanım arasında duygusal bir bağ bulunmaz. Nedim Ağa Pamuk

Hanım'ın babasından çekindiği için eşine ses çıkarmaz. Kadın da bu durumu kullanarak eşi üzerinde baskı kurar. Pamuk Hanımın damadına karşı ilgi duyması da aile ilişkilerini yıkan ve ahlaki değerlere uygun olmayan bir davranıştır.

Topal Nuri'ye göre evlenilecek kadın, dini bütün bir hayat sürmelidir. Böyle bir yaşam süren kadınla evlenmek istemesi sevdiği için değil kendi ifadesiyle “İnsan âdet yerini bulsun diye evleniyor ilk gençlikte.”(Orhan Kemal, 2012:141) diyerek gözü arkada kalmayacaktır. Evli olmasına rağmen başka kadınlarla birlikte olur. Aile kurumu onun için bir anlam ifade etmez. Öyle ki sırf çıkarı için Nedim Ağa'nın şaşı, çöp bacaklı kızıyla evlenmek ister: “Eee oğlum Topal Nuri diye geçirdi. Para hatırı için bakalım daha nasıl kalıplara gireceksin.” (Orhan Kemal, 2012:278)

Eserdeki bir başka aile ise Topal Nuri'nin komşusu olan Bankacı ve karısıdır.

“Adam bir bankada memurdu. (...) Karısının komşu çocuğuyla zaman zaman alt alta, üst üste boğuştuğundan haberi yoktu. Komşunun oğlu ticaret okuluna gidip geliyordu. Genç irisi. (...) Yeni taşınmışlardı bu mahalleye. Babası bilmem ne ormanlarında mühendis. Delikanlının annesi de dolgun kalçalarıyla fındırdek mi fındırdek, iki kadın çabucak ahbap oluvermişlerdi. Bu ahbaplık, iki aileyi yaklaştırmış, bankacının karısı genç öğrenciyle kırıtırırken, öğrencinin annesi de genç bankacıyla dışarda birkaç sefer buluşmuştu.” (Orhan Kemal, 2012:189)

Aile içerisinde gayrimeşru ilişkiler yaşanmaktadır. Bankacının karısı “Şerefli bir kadın hiçbir zaman, ne kocasının hovardalığına tahammül eder, ne de kocasının şerefini ayaklar altına alır. Ölmek daha iyi, Allah, sen gösterme Yarabbi.”(Orhan Kemal, 2012:190) diyerek söylediği ile yaptığı arasında çelişir. Çünkü yaptıklarının toplum tarafından hoş karşılanmayacağını bilir.

Kantarcı Mustafa ile Şehnaz romanda geçinemeyen bir aile görüntüsü sergiler. Şehnaz kocasını sümsük ve ahmak olmakla suçlar. Karısı tarafından hor görülmesine rağmen Kantarcı karısını sever ve ona iyi bir yaşam verememenin üzüntüsünü yaşar. Evlenme hikâyeleri de farklıdır:

“Kantarcı'nın yakın ahbabları, büyük çiftçilerden birinin şehirdeki oğulları tarafından kazaya uğramış bu kadını, Kantarcı'ya yamamışlardı. Yamamışlardı, çünkü ahbabları bu işten, Kantarcıdan habersiz iki bin lira almışlardı ki, genç kadın hâlâ eski efendilerinin evine gider gelir, onu kazaya uğratan oğlanla buluşurdu.” (Orhan Kemal, 2012:44)

Kadın ve erkeği evlilik sürecine götüren etmenlerin başında birbirlerine duydukları sevgi ve hayatının geri kalanını birlikte sürdürme isteğidir. Karşılıklı sevgi bağının olmadığı bu ailede ise evlilik, menfaatten ve toplum baskısından dolayı gerçekleşmiştir. Şehnaz başına gelenlerden yüzünden Kantarcı Mustafa'nın yanında yoksul bir yaşam sürmeyi kabul etmiş fakat daha sonra refah yaşantısının özlemini duymaya başlamıştır.

Yazar diğer yandan da toplum içindeki statü sorununa değinmiştir. Toplumda insanlar arasında adeta bir yarış vardır. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında İflahsızın Yusuf aldığı kıyafetlerin etiketini sökmez: “Lacivert pantolonu, mendil cebine sokulu pembe mendili,

kopçalı kopya kalem, külot pantolonunun tıpkısı kumaştan ceketi, etiketi sökülmemiş, mahsustan sökülmemiş kül rengi kasketi...”(Orhan Kemal, 2018:365)

Toplumdaki kadınlar sahip olduklarıyla övünerek birbirlerinin önüne geçmeye çalışırlar. *Eskici ve Oğulları* romanında komşu kadının, doktor olan oğluyla övünmesi diğer kadınlar arasında kıskançlığa sebep olur. Çünkü o doktor olarak toplumda saygın bir yer edinmeyi başarmıştır. Fakat anne ve babasına bir mektup yazamayacak kadar da insani değerlerden yoksundur. *Kanlı Topraklar*’ da Topal Nuri’nin karısının sahip olduğu buzdolabı Şehnaz tarafından kıskanılır:

“(…) Demek buzdolabınız var?”

Kart karı bunu bekliyordu. Sormalı, imrenmeli, hatta şaşmalıydı. Bu memlekette kaç kişide vardı ki buzdolabı?” (Orhan Kemal, 2012:73)

Topal Eskici ve karısı geçmişte sahip olduklarıyla övünürler ya da para kazanarak tekrardan eski saygınlıklarına kavuşmayı düşlerler. “Oğullarım (...) cebimi bol bol doldurdular mı, görün siz bendeki çalım! Ulan maksat düşman çatlatmak değil mi? Kravat bile takacam be!”(Orhan Kemal, 2019:145) Bu cümleden de anlaşılacağı gibi Topal Eskici’nin beklentisi parayla gelen itibardır. Anne ve babanın bu beklentileri evlatlarına eş olacak insanlar için geçerlidir. Onlara göre evlenilecek kişi “mallı mülklü” olmalıdır. Büyük oğullarının karısı yoksul olduğu için onu, “yazının çıplağı” olarak nitelendirerek hor görürler. Topal Eskici’nin karısı, gelinine karşı düşmanca bir tavır takırsa da babanın gelini bu şekilde aşağılamasının sebebi kendine olan yabancılaşmasından kaynaklanır. Büyük oğul Mehmet toplum içerisinde statüye verilen önemin yanlış olduğunu insanın sadece meziyetleriyle övünebileceğini söyler: “(...) Onlar hâlâ mezar taşıyla övünen insanlar. İlle anam. Kendi anası, kendi babası, daha doğrusu kendi meziyetleriyle övüneceğine, tutar kocasının dedesiyle övünür.” (Orhan Kemal, 2019:93)

Toplumda sadece bireyin elde ettiği itibar önemlidir. Topal eskicinin karısı romanda bunu sürekli vurgular. Öyle ki “kütlü toplama” işinin toplum içerisinde ayıp olarak görüldüğü için ilk başta bu işe karşı çıkar. Büyük oğlu ona bu işi yapmasının sonucunda büyük konağa taşınabileceğini söylemesiyle ikna olur. Zeliha ise komşuların arkalarından yapacakları dedikoduları düşünür. Onun için kütlüye gitmek utanç vericidir ve “Allah kahretsindi böyle anayı da, babayı da, kardeşleri de, evi barkı da!” (Orhan Kemal, 2019:167) diyerek öfkesini dile getirir. Onların kütlü toplama işini yapacak duruma gelmeleri komşularını sevindirir: “Allah belalarını versin, bundan daha kötü olsunlar da bugünleri çamla çırayla arasınlar.” (Orhan Kemal, 2019:173) “Anası soğan, babası sarımsak. Tabii gidecek. Gidenlerin canı yok mu? Yoksa kanı gidenlerin kanından daha kırmızı mı?”(Orhan Kemal, 2019:174)

Kanlı Topraklar romanındaki karakter Topal Nuri ise sınıf atlama hırsı, para ve statü ile gelen itibarın sahibi olabilmek için mücadele verir:

“(…) Fabrikatör olmaktan çok, Çukurova’nın, cep ağzları sırma işlemeli lacivert şalvarları içinde salına salına çarşı pazardan geçerlerken fakir fukaranın ayağa kalktığı, hükümette, borsada, belediyede saygı gören, attıkları attık, tuttukları tuttuk, gülüverince ağız dolusu dişleri sarı sarı parlayan Temür, Savatlı Halil, Göğçeli Emin, Çakşırılı Hasan ve daha buna benzer ağalar gibi bir ağa olmak istiyordu. Olacaktı da.” (Orhan Kemal, 2012:9)

Bu nedenle çevresinde dürüst insanları istemez. Öyle ki çalışkan ve namuslu olan Kantarcı Mustafa ile hiç anlaşamaz. Topal Nuri ile aynı işi yapan Kantarcı Mustafa ondan daha az kazanır. Bu durum kıskançlık duygusuna sebep olur ve karısı Şehnaz’ın daha iyi yaşama isteği onu hırsızlık gibi gayri ahlaki davranışa yönlendirmiştir. Topal Nuri; “Bir insanın değeri, gördüğü işle ölçülmez. Ölçülseydi, eşşeklerin tanesi bin altına olurdu. Bilmem, ne demek istediğimi idrak edebildin mi?”(Orhan Kemal, 2012:27) sözüyle -ona göre gözünü açtığı- Kantarcı Mustafa’yı yanına çeker. Kantarcı Mustafa çaldığı malların parasını başlangıçta Topal Nuri’nin hesabına yatırır. Bu haksız kazançtan kendisinin de yararlanmaya kalkması sonucunda yakalanır. Böylece Kantarcı Mustafa emekçi sınıfından çıkarak kapitalist sistem içerisinde yabancılaşan bir bireye dönüşür. Dürüst, çalışkan bir insan olan Kantarcı Mustafa, düzenin bir parçası olmayı başaramamış; hapishaneye atılarak yaptığının bedelini ödemiştir.

Hanımın Çiftliği romanında Güllü adını “adi” olduğu gerekçesiyle Serap ismiyle değiştirmek ister:

“(…) İsmimi beğenmiyorum,” dedi.

“Çok adi!”

“Gerçekten de öyleydi. Bundan böyle sosyeteye girip çıkacaklar, kibar toplantılara katılacaklardı.” (Orhan Kemal, 2016:103)

Güllü “küçük adamlık” tan sıyrılarak statü değişimiyle “hanım” rolüne kavuşur. Geçmiş dönemde ekonomik sınıfsal çatışmada ezilen Güllü, şimdilerde ezen kişi konumuna geçmiştir. Muzaffer Bey ile olan evliliği, onun statü ve rol değiştirmesine sebep olmuştur.

Toplumsal yapı her ne kadar bozulmuş olsa da Orhan Kemal için insan, özü bakımından iyidir. İnsanı kötüye iten ve kötü insanı var eden içinde yaşamış olduğu toplumdur. Bundan dolayı yalnız bizim içinde yaşadığımız toplumun değil dünyanın genelinde gelecekte düzene gireceğini ve düzenli toplum sayesinde insanların daha mutlu olacağına inanmıştır. (Bezirci,1984:51) Bu sebeple insanların hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmamaları gerektiğini savunmuştur.

3.2. İktidar ve İdeoloji

İktidar ve ideoloji kavramları Marksizm içerisinde farklı bir biçimde kullanılmaktadır. İdeoloji, genel anlamı ile Marksizm’de üst yapı olarak ifade edilen unsurun diğer adıdır. İdeolojinin işlevi toplumdaki egemen sınıfın gücünü meşrulaştırmaktır. (Eagleton, 2019:20) Üretim ilişkilerini şekillendiren ideoloji ve iktidarın; Orhan Kemal’in romanlarının sosyolojik boyutunu anlayabilmemiz açısından önemlidir.

Marksist kurama göre insanın toplumsallaşmasını sağlayan faktör “üretim ilişkisi” dir. Bu sebeple üretim ilişkileri toplum içerisindeki sınıfları, siyasi yapılanmayı ve ideolojiyi yönlendiren bir güce sahiptir. “Üretim güçleri, üretim ilişkisini belirleyen en önemli etmendir. Marksizm’de üretim güçleri makinadan fabrikalara, çapadan traktöre kadar üretimi sağlayan araçlardır. Üretim ilişkisi ve üretim güçleri arasındaki etkileşim toplumsal değişime de etki etmektedir.” (Bulut, 2017:5) Üretim kaynaklarının ortak paylaşılması adaletli bir yaşam için gereklidir. Eğer bu kaynaklar özel mülkiyetin denetimi altına girerse, kapitalizmin oluşturduğu sömürü düzenine hizmet etmiş olur. Bunun sonucunda çalışan kesim ezilir ve insani değerlerden uzaklaşarak para değerli hale gelir. (Tunalı, 1993:137) Marksist kuram -kapitalist düzenle birlikte- üreticinin haklarını koruma altına almayı ve ortak üretim fikrini ortaya atmıştır.

Toplumcu gerçekçi yazarlar, yaşanan gelişmeler neticesinde sosyal meseleleri göstermek için köye yönelmişlerdir. Köye yönelimin temel sebebi sanayi kökenli sınıflı toplum yapısının buralarda olmamasıdır. Bu sebeple toplumun büyük bir kısmının yaşam sürdüğü köylere yönelen ve toprak sahibi ağaların köylüleri nasıl sömürdüğünü gözlemleyen yazarlar, yoksulluğa sebep olan toplumsal sorunların kaynağını burada aramaya başlarlar. Bu nedenle üretim ilişkilerinin temel yönlendiricisi olarak ideoloji ve iktidarın; Orhan Kemal’in romanlarının sosyolojik boyutunun anlaşılmasında önemli bir yeri vardır. Yazarın *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanı bu açıdan önemlidir. Soyadı kanunundan habersiz olan köylüler üzerinden iktidara yönelik bir eleştiride bulunur.

Türkiye burjuva devrimini, 1919-1923 yılları arasındaki süreçte yaşamıştır. 1919-1923 yılları arasında yaşanan devrim, köylüleri, zanaatkarları ve gelişmekte olan proletaryayı harekete geçiren ve iktidarı bu anlaşma ile deviren bir devrim olmamıştır. Aksine, 1919-1923 arasında yaşanan siyasal devrim, kitlesiz bir hareket olarak değerlendirilebilir. (Savran, 1985:172-214)

1920-1930’lu yıllar boyunca din, dil, kılık kıyafet düzenlemelerinde, toplumsal yaşamı düzenleyen diğer kurallarda ve özellikle hukuk alanında yapılan değişimlerde kırsal ve kentsel

alt sınıfların talepleri pek göz önünde bulundurulmamıştır. (Coşkun, 2016:15) Yaşanan bu değişimler toplumun tamamı tarafından kabul görülmediği için sorunlar yaratmıştır. Yoksul köylünün bu sürecin dışına itilmesi, geniş köylü kitlelerini ve kentlerdeki emekçi kesimini devrimlerden uzaklaştırmıştır. Bu sebeple eğitim, kültür,ideoloji, hukuk gibi alanlarda yapılan yenilikler kent toplumuyla sınırlı kalmıştır. (Coşkun, 2016:16) Bu durumu net bir şekilde görmek mümkündür. Öyle ki soyadı kanununun çıkmasından köylülerin haberi yoktur. *Bereketli Topraklar Üzerinde* de Orhan Kemal bu durumu şu olay üzerinden verir:

—Kâtip, “Ayı oğlu ayı,” dedi. “Geçmiş karşıma sırtıyor!” İrgatbaşı anlamıştı durumu:

—Bunlar yeni geldi, dedi. Üç arkadaş. Kartları yok, yeni vereceksin...

Kâtip hâlâ öfkeli:

—Öyle söylesene, dedi. Yeni geldim, bana kart vereceksin Kâtip Bey desene! Adın ne?

—Hasan. Deftere yazdı.

—Soyadın?

Hasan ırgatbaşıya baktı. Kâtip üsteledi:

—Ha soyadın ne?

—Ne yutkunup duruyorsun, soyadın yok mu?

—Yok.

—Niye?

—Biz köylüyüz, köy yerinde adet olmadığından...

—Olmadığından ha? Ayı kanun nedir bilir misin sen?

Köse Hasan bön bön bakıyordu.

—Ha? dedi kâtip. Bilir misin kanun nedir?

—Yenir mi? İçilir mi? Söyle, yenir mi içilir mi? Hasan hep bakıyordu.

İrgatbaşı, “İnsan suretinde hayvan” dedi. Ne bilir bunlar kanun manun? Allah bir alttan delmiş, bir üstten, sonra da kapmış koyuvermiş!

Kâtip, elindeki demir zımbayla Hasan’ın alnına hafif hafif vurdu:

—Yirminci yüzyılda yaşıyorsun, kendine gel. Kanun demek yasa demek. Yasa senin köyünü, âdetini madetini tanımaz. Vız gelir kanuna. Kanunen her vatandaş bir soyadı almak zorundadır, anladın mı?

Hasan, “Anladım,” dedi.

—Neyi?

—Dediğini.

—Ne dedim? Hasan gülüverdi. Kâtip kızdı. İrgatbaşı:

—Sırtıma, dedi. Kâtip Bey lakabımızı soruyor! Hasan’ın birden bölüğü geçti, kara gözleri zekice parlamaya başladı:

— Lakabımız mı? Var lakabımız...

— Ne?

— Köy yerinde bize Köseoğulları derler!

Kâtip, defterine “Hasan Köseoğlu” yazıp yürüdü. (Orhan Kemal, 2018:69-70)

Eskici ve Oğulları romanında karakterin geçmişte yer aldığı savaş önemli bir olgu olarak kullanılmıştır. Eskicinin karşı dükkânında bulunan göçmen eserde iktidarın sorgulanmasını sağlar. Bu göçmen, ülkenin zor zamanlarına ortak olmamış, ülke sıkıntılı süreçlerini atlattıktan sonra bu topraklarda yer edinmiştir. Kendisi Trablusgarp savaşında bacağına isabet eden kurşun neticesinde topal kalırken, göçmenlerin hiçbir şey yapmadıkları halde daha iyi bir hayat sürmelerini eleştirir. Ona göre bu durumun tek sorumlusu hükümettir. Bunu şöyle dile getirir:

“Şu hükümetin de işine akıl ermiyordu vesselam. Gâvur içinde gâvurlaşmış tohumu bozukları al, getir, yıllar yılı bu topraklar üzerinde, bu toprakların iyi kötü günlerinin kahrını çekmiş yerlilerinin rızkına ortak et!” (Orhan Kemal, 2019:4)

Eserde Cemil’in babası İbrahim’in askere gitmemiş olması, Topal Eskici gibi vatan müdafaasında bulunmayışı, Eskicinin hükümete yönelttiği bir diğer eleştiridir. Kendini hükümetin yerine koyarak, asker kaçaklarının cezalandırılması gerektiğini söyler:

“Asker kaçağı, vatan haininin oğlu. Hükümetin yerinde olsa böylelerinin soyunu sopunu, eniğini cücüğünü sallandırır...”(Orhan Kemal, 2019:6)

Yazar, *Kanlı Topraklar* romanında ise mülkiyetin el değiştirmesi konusunu ele alır. Bu konuyu ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) çerçevesinde mülkiyetin, kapitalist sisteme geçiş süreci üzerinden verir. Osmanlı Devleti’nden kalan toprak mülkiyeti sorunu Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da sosyal problemlerin artmasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti’nde bozulan toprak sistemiyle birlikte gücü elinde bulunduran kişiler, devlete ait olan arazileri kendi mülklerine dahil ederek haksız kazanç elde etmişlerdir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra devletçilik politikası gereği bazı fabrika ve demiryolu işletmeleri gibi kaynakların sahibi her ne kadar devlet olsa da toprağın işleyişi ağaların elindedir. (Bulut, 2017:6)

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Çukurova bölgesinin varlıklı ve güçlü kişilerini arkalarına alarak Ermenilerden kalan binlerce dönüm toprağı ve siyasi gücü ele geçirmiştir. (Köymen, 2008:109) Eserde mülkiyet meselesi, eski ağa tipinin küçük burjuvaya dönüşmesi ve yeni sisteme uyum sağlayamaması ideolojik bir bakış açısıyla anlatılmıştır.

Romanda ağalar geniş toprak sahibi olan kişilerdir. Romanın başkahramanı Topal Nuri’nin konuşmalarından en önemli mal varlığının toprak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ağaların toplum içerisinde asıl hedefi toprak satın almaktır. “... Nuri Ağa’lar, Seyit Ağa’lar, Mustafa Özgür’ler, Nuh Naci’ler bile toprağa heves etmemişler miydi?” (Orhan Kemal, 2012:149) Bu kişiler her ne kadar ticari işlerle uğraşsalar da kendilerini sağlama alabilmek için

toprak satın almaktadırlar. Ağaları tedirgin eden konu azınlıklardan kalan ve iktidar vasıtasıyla kendilerine verilen bu malların ellerinden alınmasıdır:

“İnsan topraktan şaşmayacak, toprağa, uçsuz bucaksız toprağa sahip olacaktı. Evet, fabrika da topraktan geri kalmazdı ama hayır, toprak başkaydı.(...) Çünkü toprak kokmaz, eskiiyip bozulmaz, yangında yanmazdı.” (Orhan Kemal, 2012:215-216)

Topal Nuri de toprak sahibi olma hayalleri kuran kişilerden biridir. Çünkü Çukurova insanının geçim kaynağını toprak oluşturur. İnsanlar bu verimli topraklara sahip olabilmek için kan dökmeyi göze alırlar. Komisyoncu Haydar, Topal Nuri’ye köylüler tarafından gasp edilmiş topraklardan ve miras sahiplerinin bu toprakları cüzi fiyata ellerinden çıkarmak istediklerini anlatır. Bu tarlalar verimli ve şehre uzak yerdedirler. Asıl sorun teşkil eden, vârislerin ilgilenmedikleri bu topraklardan köylüleri çıkarmaktır. Eserin çatışma noktası olan özel mülkiyet ile ortak üretim sorunu bu kısımda karşımıza çıkar.

Eserde ağalar özel mülkiyetin temsilcisi konumundadırlar. Topal Nuri ve sol anlayışa sahip Sinan Efendi ise kapitalist sistemin sömürü anlayışından faydalanmaya çalışan yozlaşmış kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Marksizm, kapitalizmin üretim mekanizmalarıyla olan ilişkisini ele alırken sistem içinde bulunan birey ve toplumları tanımlayabilmek adına “yabancılaşma” ifadesini kullanır. Bu kavrama göre “ Kapitalist düzen üretim kaynaklarını ve araçlarını elinde bulundurarak diğer insanların yaşam hakkını ve özgürlüğünü bir bakıma baskı altına alır. Özel mülkiyet, insanı üretim elemanlarından uzaklaştırarak emeğe karşı yabancılaştırır. Bunun neticesinde insanın özünde var olan değerleri işlevsiz hale getirilir.” (Bulut, 2017:11) Nedim Ağa eserin merkezinde yer alan bir kişidir. Bunun en temel sebebi burjuva sınıfını yansıtmaması ve sermaye birikimine önem verdiği için yabancılaşmış olmasıdır. Mehmet Narlı çalışmasında, Nedim Ağa için şöyle bir tespitte bulunur: “Marx, kapitalist sistemde işçi ve efendi adını verdiği iki temel sınıfı üretim ve biçime bağlayarak bizlere aktarır. Nedim Ağa fabrika sahibi olması sebebiyle efendidir. O zevk yapısı, aile hayatı ve tutkusuyla patron olmayıp geleneksel sosyo-kültürel yapıdaki ağalık yapısının bozulmuş bir tipi olarak vardır. (Narlı, 2002:336) Nedim Ağa, Ermenilerden kalma fabrikanın iktidar tarafından kendisine verilmesiyle patronlaşmıştır. Partiye karşı yapacağı olumsuz bir davranışta fabrikanın alınacağını farkındadır. Bu sebeple partiye gerekli tüm yardımlarda bulunur. Bürokrasi de Nedim Ağa’nın işçileri sömürmesini görmezden gelir.

Türkiye’deki siyaset anlayışı, 14 Mayıs 1950’de gerçekleşen seçimler sonucunda DP’nin iktidara gelmesiyle değişmiştir. Toplumun bu yeni döneme girişini *Vukuat Var, Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* üçlemesinde görmek mümkündür. 1940’ların ikinci yarısında toplumun siyasi yönelimlerindeki değişimi köylülerin köy kahvesinde yapmış oldukları

konuşmalardan öğrenmekteyiz. Savaş zamanı birbirlerine kenetlenip radyonun başında haber dinleyen köylüler artık iki gruba ayrılmış vaziyettedirler:“Halkçılar kahvenin solunu, Demokratlar sağını tutmuşlardı. Birbirleriyle çoğunlukla konuşmazlar, oyun bile oynamazlardı. Herkes kendi partisinin adamıyla düşüp kalkar olmuştu.” (Orhan Kemal, 2017:116)

Toplum bir taraftan DP'nin tıpkı Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi sindirilmesinden kokarken diğer taraftan ise tüm ümitlerini DP'ye yüklemiştir. Onlar için CHP, -özellikle kırsal kesim için- elinde top, tüfek ve asker bulduran gücün temsilcisi konumundadır.(Orhan Kemal, 2017:117) Böylece istediği vakit istediği faaliyeti durdurabilecek güçtedir. Bu durumu roman kahramanlarından Muzaffer Bey'in hareketlerinden anlamak mümkündür. Dini kötüye kullanan Kabak Hafızı sürekli aşağılaması ve bu konuda parti mensuplarını uyarması gerektiği düşüncesi buna örnektir. Diğer taraftan CHP'yi din adamlarına yüz vermekle suçlar:

“Karşı partinin elindeki silahı almak için din adamlarına yüz vermekle iş bitmezdi. İşi gevşek tutuyorlar, gericiliğe yüz veriyor, okşuyorlardı. Olmazdı efendim, olmazdı. Gericici tayfasının yüz bulunca memleketin başına ne çoraplar ördüğünün örnekleriyle doluydu.” (Orhan Kemal, 2017:102)

DP'nin muhalefette olduğu zaman diliminde CHP, 1946-1950 seçimleri arasında tavizkâr ve yatıştırıcı bir politika izler, özellikle din alanında militan laik anlayışın saflığını bozan tavizlerde bulunulduğu görülmektedir. (Keyder, 2014:146)

Köylü, ücretli kesim, burjuvazi ve toprak ağaları CHP'nin savaş zamanında uygulamış oldukları vergi ve politikalarından dolayı sıkıntı çekmişlerdir. Bu nedenle 1950 yılında gerçekleşen seçimlerde DP'yi destekleyerek iktidara taşımışlardır. (Bingöl, 2019:79)

DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesi ülke açısından ele alındığında dönüm noktası olmuştur. Keyder, bu durumu şöyle ifade eder: “Halk, senelerin devletçi anlayışına karşı kendi siyasal tercihiyle oy kullanmış, kendilerine dayatılan reformculuk ve ‘devlet baba’ anlayışını terk ederek serbest pazarın önünde bulunan engellerin kaldırılmasını istemiştir.” (Keyder, 2014:155) Bu açıdan baktığımızda bu yeni dönem toplum ve iktidar için hızlı bir değişimin yaşanacağını ifadesidir.

DP'yi iktidara götüren süreç, sadece köylülerin destekleriyle sınırlı kalmamış, büyük toprak sahipleri, ağalar tarafından da destek görmüştür. CHP'li olan Muzaffer Bey'in daha sonraları DP'nin safhasına geçişi *Vukuat Var* romanında işlenir. Muzaffer Bey ile arkadaşı Zekai için önemli olan kendi menfaatleridir. “Mühim olan, senin ve benim nefsi nefisimizdir. Bunu temin edecek devlet ister laik olsun, ister şer'i.” (Orhan Kemal, 2017:111) Aynı tutum *Hanımın Çiftliği* romanında şöyle belirtilir: “İnsanlar, kendi menfaatlerinin esiri, pervanesidir. Çıkarımız nerdeyse, orda olmaya mecburuz!” (Orhan Kemal, 2016:69) Başta Muzaffer Bey

olmak üzere diğer toprak sahiplerinin DP'ye yönelmelerindeki etken kendi sınıfsal çıkarlarının bilincinde oluşlarıdır.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması Türkiye'yi Amerika'ya yaklaştırmış, bu durum Türkiye'deki siyaset algısının değişmesine yol açmıştır. 1950 yılında gerçekleşen seçimlerden sonra iktidara gelen partinin Amerikancı politika izlemesi gerekliliği ortaya konulmuştur.(Orhan Kemal, 2017:107)Toplumda değişen yeni ekonomik ilişkilerin neticesinde,CHP'nin “demode olmuş”, “faydasız”, “oportünizm” devlet politikasının Amerikan liberalizmi ile yarışamayacağı bilinci oluşmuştur.(OrhanKemal, 2016:67)Böylelikle büyük toprak sahipleri ve burjuvazi güçlenerek CHP'den kopacaktır. CHP'nin savaş zamanında izlemiş olduğu politikalar ve azınlıklara karşı tutumları sonucu zenginleşmiş burjuva sınıfı liberal politikalar sayesinde dışarı açılma peşindedir. Muzaffer Bey'in DP'nin tarafına geçişi Keyder'in deyimiyle bürokrasi ve burjuvazinin oluşturduğu ortak cephenin sona ermesinden kaynaklanmaktadır. (Keyder, 2014:156)

Halk kitleler halinde DP'nin safhasına katılıyor ve mitingler günden güne hızlı bir şekilde kalabalıklaşıyor. (Orhan Kemal, 2016:237) Muzaffer Bey gibi toprak sahipleri ırgat tahakkümünden kurtulmak isterken işçi ve emekçi kesimin derdi ise ağaların eziyetlerinden kurtulmaktır. Bu sebeple DP'yi zengin kesimden hesap soracak bir güç olarak görürler. Bu durum *Hanımın Çiftliği* romanında şöyle ifade edilir:

“Parti büyükleri bas bas bağıryorlardı: Haksızlığa paydos artık! O gün bütün haksızlıkların hesap günü. ‘Ruz-u mahşer’ olacaktı. Mizan kurulacak defter-i amal açılacaktı. Herkes seyyiatının (günah, kötülük) hesabını verecek, kötüler iyilerden ayırt edilecek, adaletsiz düzen yıkılacak, hak ve adaletten başkasını tanımayan yeni düzen kurulacaktı.” (Orhan Kemal, 2016:237)

Bütün bunların gerçekleşebilmesi için DP'nin seçimi kazanması gerekir ve köylülerin de tek isteği budur. *Hanımın Çiftliği* eserinde yoksul bir köylü olan Habip, diğer köylüler gibi DP iktidara geldiği zaman haksızlıkların sona ereceğini düşünür:

“(…)Halkın karşı partiye ilgisi, 930'dan da hızlıydı. Eğer kalabalıkların keyiflerine bakılırsa, oylarını öbür tarafa vereceklerinde şüphe yoktu. (...) bazılarına göre, memleket için yıkım olurdu. İnkılaplar süprülür, belki de saltanat, hilafet müessesesiyle yeniden hortlar, İslam ortaçağına dönülürdü.” (Orhan Kemal, 2016:237)

DP'nin iktidara gelmesinden sonra köylülerin yıllardır beklediği “mizan” kurulmaz ve geçmiş yılların hesabı sorgulanmaz. (Orhan Kemal, 2016:259) Toprak sahiplerinin ve burjuvazinin menfaatlerini korumaya devam eder. Öyle ki bu durumun yansımalarını *Kaçak* romanında görmek mümkün:

“Bakkal Himmet de DP’nin 950 seçimlerinden sonra işbaşına gelmesiyle tüylenenlerdendi. CHP zamanında boyalı, bayat halka şekerleri, öküzbaşı çivit boya, iğne iplik, leblebi şekeri, en bayağısından zarf kâğıt, kurumuş kara zeytin, bandrolleri sinek pislikleri içinde(...) işsizlikten bütün gün tezgâh ardında uyuklayan biriydi Daha çok da Haşim Ağa sayesinde DP’lilerden banka kredisi alıp, eski dükkânını da yıktırıp, yerine pırl pırl camekân vitrinlerle göz alıcı bu dükkânı yaptırmış.” (Orhan Kemal, 2013:111)

Buraya kadar incelediğimiz romanlardan hareketle toplum nazarında iktidardan yana bir yakınma söz konusudur. Orhan Kemal romanlarında 1930 ve 1950 yılları arasındaki dönemi; ekonomik, siyasal alanlardaki dönüşümleri kendi ideolojisinden hareketle aktarmaya çalışmıştır. Onun romanlarının geçtiği dönem Kemalizm, devletçilik ve liberalizm gibi temel ideolojileri barındırır. Yazar da bu ideolojiler arasındaki çelişkiler çerçevesinde romanlarını şekillendirmiştir.

3.3. Marksizm ve Din

“ Dinler, insanlara daha iyi bir dünya, daha iyi bir yaşam sunmaya çalışır. Bunu başaramayınca da kuru bir öte dünya vaat eder.” Orhan Kemal⁴

Toplumun en önemli kurumlarından biri de dindir. Tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkilemesi bakımından önemini muhafaza etmiştir. İnsanın hem zihin dünyasında hem de eylemleri üzerinde etkili olan dinin, toplumsal boyutta nasıl bir tesir bıraktığı konusu günümüzde din sosyolojisinin araştırma sahasıdır.

Marksist teoride dine toplumsallık ve üretim ilişkileri açısından yaklaşmaktadır. Edebiyat ve sanat gibi üstyapının bir parçası olarak görülen din, toplum içerisindeki ilişkileri sömürü düzeni ekseninde destekleyen bir kurum olarak görülmektedir. Materyalist anlayış, dini toplumsal değişimin önündeki bir engel olarak görür. Bu yaklaşıma göre kapitalizm, dini bir araç olarak kullanarak sömürmüş olduğu insanların acılarını azaltma yolunu seçer. (Löwy, 1996: 29) Bu durum için Karl Marx “*Din kitlelerin afyonudur.*” sözünü sarf eder.

Marx’a göre insanlar hayatlarını devam ettirme zorunluluğunda oldukları için dünyevi sıkıntıları unutturma etkisine sahip olan dine sarılma ihtiyacı duymuştur. Marx, zor durumda kalan insanların dine yönelmelerindeki sebebi; sistemin sömürü ve baskılarına karşı katlanabilme gücünde görmüştür. (Dinçer ve Dağdelen, 2020:7) Afyon sakinleştirici özelliği ile bilinir. 19. yüzyılda uyuşturucu bir madde olarak kullanılmasının yanı sıra ağır kesici olarak da bilinmekteydi. Bundan hareketle Karl Marx’ da sömürü düzeninin baskılarını, acısını

⁴ N. Uğurlu (1972). *Orhan Kemal’in İktisat Kahvesi*. Cem Yayınevi, s.43.

hissetmemek amacıyla dine sığınışın gereği olarak afyonu bir ağrı kesici ilaç olarak ele almış olabilir.

Marksizm'in eleştiri unsurlarından olan dini toplumcu gerçekçi yazarlar, sosyal sorunların kaynaklarından biri olarak görür. Bu anlayış doğrultusunda Orhan Kemal de eserlerinde din ile ilgili konulara değinir.

Orhan Kemal'e göre insanların bu dünya da abalamasının tek gerekçesi daha iyi yaşama isteğinden kaynaklıdır. Hırsız bile iyi bir yaşam sürmek için bu eylemi gerçekleştirir. Din ise insanlara daha iyi bir dünya sunmaya çalışır.. Bunu gerçekleştirmediği takdirde öte dünya vaat eder. Halbuki isanların iyi bir yaşam sürememesinin tek sebebi, bozulmuş toplum yapısıdır. "Asıl gerçeklik, asıl yurtseverlik, içinde yaşadığı toplumun bozulmuş tarafını görmek, bu bozukluğun nereden kaynaklandığını tespit etmek daha sonra da bu bozuklukları gidermek için çaba sarf etmek"tir. (Uğurlu, 1972:43)

Orhan Kemal'in Çukurova dönemini konu edindiği romanlarında hem anlatıcının anlatımından hem de roman karakterlerinin konuşmaları ve davranışlarından eserlerdeki din anlayışını çıkarabilmek mümkündür. Bu doğrultuda yazarın beşinci romanı olan *Bereketli Topraklar Üzerinde*' de kişilerin ve anlatıcının ara ara din ve dinî konular hakkında konuştuğu ve olay akışının içerisine dahil olup yorum yaptığı görölmektedir.

Romanın başkarakterlerinden Pehlivan Ali, gökyüzündeki bulutlara baktıktan sonra arkadaşları Köse Hasan ve İflahsızın Yusuf'a "Allah'ımız o bulutların ötebaşında mı?" (Orhan Kemal, 2018:10) diye sorar. Buna karşılık Köse Hasan ve Pehlivan Ali sorunun cevabını bilmemekle beraber, "Tövbe estağfurullah" diye arkadaşına tepki gösterirler. Bu kişiler, köylerindeki kızıl sakallı hocadan dinledikleri vaazlarda anlatılan "yasak, haram ve günah"lardan başka bir şey bilmedikleri gibi bu kavramları sorgulayacak bilinçten de yoksundurlar. Aynı şekilde *Vukuat Var* romanında Fattum'un kanserden ölen annesinin hastalığına, halk arasında "cin çarpması" denildiğini görmekteyiz. (Orhan Kemal, 2017:142) Tüm bunlar kişilerin dine dair herhangi bir bilgilerinin olmadığının somut birer örneğidir.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında karakterlerin bir parça ekmek uğruna çektikleri sıkıntılar, sefalet içinde yaşayışları, kişisel çıkarlar uğruna insanların toplumdaki değeri nasıl ayaklar altına aldığı yazarın ideolojik bakış açısıyla verilmeye çalışılmıştır. Anlatıcı bu bölümlerde insanların sefaletini göz önüne sermek için karakterlerini, beslenme ve cinsellik gibi iki temel içgüdüye indirgeyerek, onları ilkel yaşama yakın yönleriyle betimlemeye çalışır. Öyle ki bu insanlar pis ahırlarda yatıp kuru ekmek yemekteyler.

Yazar, bu sefaletin sebebinin o topluluğu uyuşturan afyonda yani dini düşüncede yer alan tevekkül anlayışında olduğunu şöyle ileri sürer:

“ Kul acımaz bunlara, Allah acımaz. Allah’ın unuttuğu insanlardır bunlar! Peygamberler kitaplar dolusu sabır, tevekkül, kanaat getirmişlerdir bunlara. Hiçbir işe yaramayan, hiçbir işe yaramayacak olan sabır, tevekkül, kanaat!” (Orhan Kemal, 2018:168) ...sonra, aç çocukların feryadı göğe yükselir. Önemli değildir. Peygamberler Allah adına sabır getirmişlerdir ya, hiç önemli değildir aç çocukların göklere yükselen feryadı. Ölseler bile ne? Öte dünya vardır, birer kuş gibi uçacaklardır Cenneti Âlâ’ya. Cenneti Âlâ’da yağdan, baldan dağlar, süttten ırmaklar...” (Orhan Kemal, 2018:169)

Zor koşullar altında yaşam mücadelesi veren insanlara, çocukları ölen anne babalara din adamları öğüt verir. Hem dinin anlamını hem de din ile ilgili unsurları insanları uyuşturmak, sömürü düzenini sürdürmek için kullanan din adamlarının olduğu ve dini kendisine anlattığı şekilde öğrenen insanların varlığı da gerçektir. Bu husus romanda karşımıza şöyle çıkmaktadır:

“Analar, bir deri bir kemik analar, kucaklarında açlıktan ölen yavrularına kana kana gözyaşı bile dökmezler. Peygamberler mi, hacılar hocalar mı, öyle demiş: Allah verdi, Allah aldı. Kul ne ki Allah’ın iradesi karşısında? Ondan daha mı iyi bilecekler? Hikmetinden sual edilir mi? Yarın onlar ellerinde bakraç bakraç Cennet-i âlâ suları, analarını Cennet kapılarında bekleyecekler. Analar kucaklarında ölü ölüveren yavrularına ağlamamalı, sevinmelidirler. Bu yalan dünyada yaşayıp da günahların çeşitleriyle kirleneceklerine, henüz günah çağına varmadan ölecek Cennet’e uçmuşlardır kuş gibi. Allah’ın sevgili kullarıdır onlar!” (Orhan Kemal, 2018:169)

Dağılmak üzere olan bir ailenin kenetlenişinin konu edildiği *Eskici ve Oğulları* romanında başkahraman Topal Eskici ve karısı dinine bağlı kişiler olarak tanıtılır. Topal Eskici ve karısı beş vakit namaz kılar ve oruç tutarlar. Onların öğrenmiş oldukları dini bilgiler daha çok atalarından dinlemiş oldukları menkıbelere dayanmaktadır. Geçim derdinden bunaldığı zamanlarda Allah’ın adaletini sorgularlar. Özellikle eski varlıklı günlerini, dedesinin konağı ve konakta kurulan sofraları hatırladıktan sonra şimdi bir bardak şarap parasının olmayışı, eşiyile dostuyla içki içip muhabbet etmekten mahrum oluşunu şu sözlerle ifade eder: “Huzurunda eğilip kalktıkça burnu büyüyor, asker kaçağı vatan hainlerine, yazının tüyü bozuklarına rızkların yönünü değiştiriyordu.” (Orhan Kemal, 2019:6) Romanın ilerleyen sayfalarında ise “ Olmazdı, böyle Allahlık olmazdı. Kendi bir kul, aciz bir kulken...”(Orhan Kemal, 2019:7) diye başlayan düşünceleri aklından geçirerek içinde bulunduğu duruma karşı isyanını dile getirir.

Topal Eskiciye göre Allah adaletsizdir. Kullarına eşit davranmayıp, zenginleri koruyup yoksul insanları ezmektedir. Onun bu düşüncesi özellikle Trablusgarp’ta bir bacağı kaybetmesi, askerlikten kaçıp zengin olanları savaş sonrası mala mülke sahip olduklarını görmesi ve kendisinin kundura tamirciliğiyle ailesini geçindirmeyi başaramaması noktasında iyice açığa çıkar. Eskici bu duruma öfke duyarak isyanını dile getirir. Abdestini alıp camiye gideceği esnada okunan ezan sesine öfkelenir ve “Anladık, anladık. Bağırıp durma. Rızklarımızın köküne kibrit suyu dökün diye geliyorduk caminize hadi!” (Orhan Kemal, 2019:9) diye söylenir.

Eskici ve Oğulları romanındaki çatışmaların temelinde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan makineleşme ile tarım ve sanayi alanlarında görülen işsizlik; bunun neticesinde pek çok ailenin yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar vardır. Öyle ki romanın başkahramanı Topal Eskici, ahlaki değerlere önem veren, ailesine bağlı biri olmasına rağmen onun kimi zaman kutsal kabul ettiği değerlere küfür etmesinin tek gerekçesi yaşamış olduğu ekonomik sıkıntıdan kaynaklıdır.

Topal Eskici'nin büyük oğlu romanda dini konularda duyarsız bir kişi olarak karşımıza çıkar. Babası dini kavramlardan söz ettiğinde alaycı bir tavır takınır. Bu durum romanda şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“ Ne zaman Allah, kitap konuları açılrsa oğlan ya bıyık altından güler ya da iyiden kötüden hiçbir karşılık vermezdi. Gâvur muydu bu yani? Gâvursa anlamalıydı, anlamalıydı ki, dini bütün bir baba olarak...” (Orhan Kemal, 2019:231)

Anlatıcının olumlu bir kişi olarak yansıttığı büyük oğul, babası ile din hususunda tartışmaya girmez. Fakat Topal Eskici ona sinirlendiği zamanlarda özellikle dini konularda konuşur, torunlarının dinî konulardaki eksikliklerinden bahseder, oğlunun alaycı tavrını bekler ve ardından oğluna ağır hakaretlerde bulunur. “Dini gevşek olanların imanı da gevşek olur. İmanı gevşek olanlarınsa ne devlete faydası vardır ne de millete!” (Orhan Kemal, 2019:230) diyerek rızıklarının az olmasının sebebini iman zayıflığına bağlar: “Din iman gevşekliğinden değil mi zati rızıklarının yön değiştirmesi? Dinimiz imanımız gevşedikçe Cenab-ı Allah yokluknan terbiye ediyor bizi!” (Orhan Kemal, 2019:230)

Topal Eskici'nin geçinmekte zorlandığı zamanlarda ağızında kadere ve Allah'a isyan eden kalıplaşmış cümleler ortaya çıkar:

“(…)Ulan devir, ulan devran, ulan ip tutan... Gün günden kötü geliyor be. Nedir benden istediğin? Ulan düş yakamdan! Ne tükenmez kinin varmış... Ulan tavuğuna mı kış dedim, horozuna mı? Güm güm gümüleyen dedemi, ardından anamı babamı aldın, beni kaldırdın çöllere attın, herkese dört tane verirken bana iki bacağı çok gördün. Madem çok görecektin, ne demeye bu aklı verirsin? Aklı verdin, bacağımanın tekini niye geri alırsın?” (Orhan Kemal, 2019:259)

Öfkesinin dozu giderek artar ve çektiği bütün sıkıntıları hatırlar. Tekrardan isyan etmeye başlar. Sanki iman ettiği varlık Allah değil de kendisine zulmeden bir kul gibi söylemlerde bulunur:

“(…) Ooof, of! Sövyorum hava, sayıyorum hava, camine gidip huzurunda elpençe divan duruyorum hava. Oturup el açıyorum, dua ediyorum hava. Yahu arkadaş açık konuş. Var mısın sen? Bunları duyuyor musun? Duyuyorsan hiç mi vicdan yok sen de? Rahm-i mâderde bu kaderi ne diye yazdın alınma? Yazdın diyelim, bir yanlışlık ettin, bu ne biçim mürekkepmiş ki sil sil bozulmaz? Bennen ne uğraşıyorsun arkadaş? Yoksa sen de bizim çarşı esnafı gibi kalaylanmaktan mı hazzediyorsun? (...) Oğlum bennen oynama! Bende küfür çok, sayende. Yüreği yanık adamım ben. Fena söverim. Bak, zat-ı Kibriya matı Kibriya tanımam ben. Şurda ne ömrüm kaldı? Öyle söverim ki bana öte dünyanı da zehir ettirsin. Düş yakamdan yavrum. Belanı biraz da başkalarına sürt.” (Orhan Kemal, 2019:360)

Bu ifadelerden hareketle romanlarda gerçekten dine bağlı onu gereği gibi anlayan ve yaşayan insanlar karşımıza çıkmamaktadır. Eserlerde daha çok din unsuru burjuva sınıfı için bir sömürü aracı konumundayken ezilen sınıf içinse bir teselli, sığınma aracı konumundadır. Burjuva sınıfı gerçek manada dindar kişiler olmamakla birlikte ezilen sınıfsa daima küfürbaz ve isyan eden insanlar olarak romanlarda aksettirilmiştir.

Orhan Kemal'in din ve dinle ilgili konulara değindiği bir diğer romanı, *Kanlı Topraklar*'dir. Mehmet Narlı 'ya göre;

Kanlı Topraklar romanında din, ne olaylarda ne şahısların davranışlarında olumlu yönleriyle görülen bir unsur değildir. Bazı şahıslarda geleneksel bir alışkanlık; bazı şahıslarda halkı kandırmak ve böylelikle menfaat elde etmede kullanılan bir imkân; bazı şahıslarda ise her türlü çirkinliği saklamaya yarayan bir örtüdür. Dini gereği gibi algılayıp, gereklerini yerine getiren tek bir şahıs bile yoktur. (Narlı, 2002:348)

Romanın başkahramanı olan Topal Nuri; okura çıkarları doğrultusunda her şeyi yapacak biri olarak tanıtılır. Bu doğrultuda dini de kendi menfaatlerine alet etmekten çekinmez. Onun dine karşı olumsuz tutumu çocukluğunda yaşamış olduğu olaya dayanır. Çocukluğunda odun keserken yanlış bir balta darbesi sonucunda ayak başparmağı kopar ve total kalır. Topallamasına içerleyen Nuri, etrafındakilerin haline şükretmesini öğütlemeleri karşılık Allah'a hoş olmayan sözler söyler. İşi daha ileriye götürerek gece ekmekle tuvalete gider. "Hiçbir şey olmayınca, ekmeği kubura attı. Gene bir şey olmamıştı. Hani, neredeydi çarpılmak? Ağzının eğilmesi? Gözlerinin kör olması? Yoksaaa... Evet, yoksa Allah yok muydu?" (Orhan Kemal, 2012:12) Onun aklını karıştıran bu soruların cevabını, Orhan Kemal'in diğer romanlarında da karşımıza çıkan Kabak Hafız adlı bir imam verecektir. Sözde imam olmasına rağmen hiçbir dine bağlı olmayan bu karakterin sarf etmiş olduğu sözler Topal Nuri'yi farklı bir yola sevk eder:

"Başkalarının kuru kuruya inançlarından faydalanıp geçineceğim. Bu suretle ekmeklerin en hası, en rahatına ulaşıyorum. Hem de hiç terlemeden. Sana da tavsiye ederim, insanları şuurlandırıp gözlerini açmaya kalkışma. Bunun sana hiç faydası olmaz. Tam tersi zararı olur. Körlerin arasında şaşı, badem gözlüdür!" (Orhan Kemal, 2012:14)

Kabak Hafız'ın bu sözleri söylemesi Topal Nuri'nin davranışlarını yönlendirmesinde etkili olmuştur. Dini, kendi çıkarları doğrultusunda başkalarını sömürmek için kullanmaktadır. Böylelikle dini bir paravan olarak kullanıp toplumun hakkını araması engellenmektedir.

Romanda varlıklı insanlar dinlerine bağlı kişiler olarak görülmektedir. Namazlarına ve oruçlarına dikkat eder, tespihlerini ellerinden bırakmazlar. Fakat onların sergilemiş oldukları tüm bu eylemler insanları kandırmaktan başka bir şey değildir. Çalıştırmış oldukları insanların

haklarını gasp edip onları sömürürler. Haram olduğunu bildikleri halde zina yaparlar. Diğer taraftan Topal Nuri ise Kabak Hafızdan öğrendiklerini Kantarcı Mustafa'yı hırsızlığa ikna etmede kullanır. Onun sarf etmiş olduğu bu sözler dini nasıl kullandığının açık göstergesidir:

“Öte dünyaya gidip gelen yok. Cennet de cehennem de bu dünyada. El gördülük, namazı niyazı sıkı tutacaksın lakin ardında bir çıkarın olmak şartıyla (...) ham sofuluğu bırak (...) Namus, şeref, nasihat... Boş laflar. Kabak Hafız, kulakları çınlasın, zayıf insanların budalalığıdır bunlar derdi. Doğru. Zayıf insanların hapsedildikleri kafestir bunlar. Gerçekten namuslu, şerefli, haysiyetli olmak değil, namuslu, haysiyetli, şerefli görünmek, görünebilmektir marifet. Bu ise sanattır.”(s.95) “Din, iman, Allah, kitap, günah, sevap... Bütün bunlar, bizi kendi içimizde kendimize takip ettirdikleri polisler, jandarmalardır. Mal sahibinin malına karşı bizi namuslu olmaya yani onu gittikçe zenginleştirip, kendimizi fakirleştirmeye yararlar. Yani başkasının bir lokma ekmeğiyle bir lokma ekmeği karşılığında bekçilik!” (Orhan Kemal, 2012:10)

Topal Nuri, Kabak Hafız'dan öğrendiği sözleri kendisinden çıkarı olduğu kişilere anlatır. Onun bunu yapmasındaki gerekçesi ise insanların gerçekleri görmesini sağlamak kendi deyimiyle gözlerini açmaktır. Kantarcı Mustafa'ya şunları söyler:

“Allah'a ibadet edebilmek için sağlık lazım. Sağlıksa iyi yaşamakla olur. İyi yaşamaksa iyi kazanmaya bağlı. Demek Allah'a kulluk edip öte dünyayı kazanmak için halin vaktin yerinde, işe boğulmamış, ibadete vakit ayırabilmiş olmak lazım. Yalan mı? (...) Allah öte dünya filan diyenlerin teki, bir teki bile ölmek istemez. İnsan isterse doksanlık, yüzlük olsun isterse hay hayı gitmiş, vay vayı kalmış olsun, gene de ölmek istemez. Neden? Bu dünya iyi, güzel, tatlı da ondan. Ölmek isteyenler senin gibilerdir. Neden? Bu dünyada biletimize piyango vurmada, boş çıktı. Belki öte dünyada hava almayız diye.” (Orhan Kemal, 2012:103)

Bu konuşmalar Fikret Uslucan'ın ifadesiyle “Dinin, insanların kendi çıkarları doğrultusunda başka kişileri sömürmek üzere kullanılmasıdır. Din aracılığıyla insanların hak aramaları ve bu düzene karşı çıkmaları engellenmektedir. Böylece insanlar uyutulmaktadır.” (Uslucan, 2006:10)

Kantarcı Mustafa başlangıçta Topal Nuri'nin bu şekilde bir tutum sergilemesine karşıdır: “(...) Hırsızlığa, hırsızlara tövbe dayanışı yoktu. Allah bile kitabında, ‘Küllü muzırrun yuktel! ’buyurduğuna göre muzır Topal’ın katli yani öldürülmesi bile haktı.” (Orhan Kemal, 2012:51) Topal Nuri ile konuşmaları onun din karşısındaki tutumunu değiştirir. Kendisini sürekli aşağılayan karısına “Bu dünyada fakir yaşayıp sevap almaktansa zengin olup rahat yaşamak, günah almak daha doğru. Bunca yıl koştum, terledim, anam ağladı da elime ne geçti?” (Orhan Kemal, 2012:119) demeye başlar.

Kabak Hafız tipi incelemiş olduğumuz romanların ortak kişisidir. *Vukuat Var, Hanımın Çiftliği* romanlarında da aynı rolü üstlenmiştir. Bu romanlarda da dinin olumlu bir yanı bulunmaz. “Din bu eserlerde yozlaşan değerlerden biri olarak şahısların hayatında yer alır. İkinci görünüşü ise bazı şahısların çıkarları için kullandığıdır. Dini ve hacı hocaları düşman görenlerde vardır.” (Narlı, 2002:350) Bu iki romanda da dinin yansımaları Yasin Ağa, Kabak Hafız, Muzaffer Bey ve köylüler üzerinden aktarılmaktadır.

Romanda Yasin Ağa dindar bir kişi olarak tanıtılmasına karşılık çiftlikteki kadınlarla ilişkiye girmesi onun sözleri ve davranışlarıyla çelişen biri olduğunu göstermektedir. Onun insanlara bakış açısı da farklıdır. Ona göre iki tür insan vardır. Yazar, Yasin Ağa'nın bu düşüncesini şöyle verir:

“Biri Cenâb-ı Allah'ın sevgili kulları... Bunlar malın, mülkün sahipleri, hatırlı, soylular. İş görmek için değil, gördürmek için yaratılmışlardı. Yaptıkları her şey doğru, olması gerekendi. Ötekilerse, Allah'ın sevmediği kullardı ki Allah'ın sevgili kullarının işlerini görmek, azar işitmek, eza çekmek için yaratılmışlardı. Haşarattı bunlar. Her türlü kötülük, pislik, iffetsizlik bunlardaydı. Bunlara acımak, kurtarmaya çalışmak boştu. Böyle şeyler düşünmek Allah'a şirk koşmak olurdu. Zülcelâl mademki böyle yaratmıştı onları, böyle kalmalıydılar. Cenâb-ı Allah'ın da bir bildiği vardı. Başka türlü olmalarını istese o türlü yaratmaya kadir değil miydi?” (Orhan Kemal, 2017:63)

Yasin Ağa'nın din hakkındaki görüşlerinde bile sınıfsal farklılık göze çarpmaktadır. Fikret Uslucan romandaki din anlayışını şu şekilde özetler: “Allah, adaletsizdir. Kullarına eşit davranmayıp zenginleri korumakta fakirleri ise ezmektedir. Bazılarını güzel, kuvvetli ve cüsseli yaratırken bazılarını da zayıf ve çirkin yaratmıştır.” (Uslucan, 2006: 10) Yasin Ağa'nın sarf ettiği sözler bunu kanıtlar niteliktedir.

Yasin Ağa'nın cahilliği dini onda bir hurafe yığına dönüştürür. Öyle ki romanda Zaloğlu Ramazan Güllü ile evlenebilmek için Kabak Hafız'ı araya sokar ve Yasin Ağa'ya Kabak Hafız'ı gönderir. Kabak Hafız rüyasında Mehdi'nin Ramazan ve Güllü'nün soyundan geldiğini görür. Yasin Ağa başlangıçta bu söylenenlere inanmak istemez ama bu sözleri ona sarf eden –sözde- din kişisi olduğu için inanır. Her ne kadar dini ilahi bir değer olarak görse de neticede onun bu duruma inanması, gerçekte neyin doğru neyin yanlış olduğu ayrımını yapamaması hurafelere inanmasına yol açar.

Kanlı Topraklar'da yer alan Kabak Hafız, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği romanlarında da köyün imamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda Kabak Hafız'ın dini sömürü aracı olarak kullanması şöyle anlatılır:

“(…) Girdiği kabin biçimini alıverir, mescit dışında güler, söyler, köylüyle şakalaşır. Hatta vaazlardan hemen sonra ağzı sıkı Müslüman kardeşleriyle şarap testisinin başına oturmaktan da çekinmezdi. Köyün azgın dullarından zengin Naciye'ye uçkur çözdüğü de ileri sürülürdü.

“Olmaz” sözcüğünü hemen hemen hiç kullanmazdı. Aptessiz namaz kılındığı gibi üç öğün tıkindıktan sonra da oruç pekâlâ olabilirdi. Her şey selâvât kuvvetine, kişinin düşüncesine bağlıydı. ‘Âlem-i mümkünattı,’ o halde? O halde her şey olur, olabilirdi, şayet olmazsa Âlem-i mümkünattı yerine Âlem-i gayri mümkünât demek gerekirdi ki günahı böyle düşünmek, küfürdü!” (Orhan Kemal, 2017:65)

Kabak Hafız bu özelliklerinin yanı sıra köylüler arasındaki anlaşmazlıkları zengin olanın lehine çözer, eşek dili yazar, kurşun döker, çarpıntı keser, fiili cimâin en efdalini İbrahim Hakkı Efendi'nin Marifetnâme'sine göre tavsiye eder, muhabbet tılsımları yapar, geçim muskaları yazar ama kendisi hiç mi hiçbirine inanmaz. Suçüstü yakalandığında ise ‘Sen benim vaazlarıma kulak asma. Gittiğim yoldan gel, zararlı çıkmazsın!’ diye nasihatte bulunur. (Orhan

Kemal, 2017:66) Ona göre “Allah hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. Her yaratılmışın bir vazifesi vardır. Şarabın haramlığı içmesini bilmeyenler içindir. Rakıya gelince kitap onu yasaklamak değil, bahsini bile etmez. Demek ki rakı içilebilir. Kendisinin şarap içmesi ise sadece ucuz oluşundan kaynaklanmaktadır.”(Orhan Kemal, 2017:66) Kendi çıkarı için çiftlik sahibi Muzaffer Bey’in yeğeni Ramazan’ı Güllü ile evlendirilmesi gerektiğini, Mehdi-i Resûl’un bu evlilikten doğacak soydan geleceğini söyler. Bunu yapmasındaki maksat bu evlilikten çıkar sağlayacak oluşudur. Atatürkçü düşünceye sahip, yenilikçi bir o kadar da zalim bir kişi olarak okura tanıtılan Muzaffer Bey, Kabak Hafız’a inanamaz ve onu çiftlikten kovar. Kabak Hafız’dan hareketle tüm din adamları için şu sözleri söyler:

“Çingene, pis, mendebur herifti evet. Yüzyıllar boyu rezaletleriyle tarihi dolduran bu heriflerin Mustafa Kemal köklerini kazıyamamıştı be! Aldattığı yarım pabuçlardan sanıyordu onu da.(...) Deyyus. Elime bir fırsat geçse, şerefsizim seni ve senin gibileri kilise direği enselerinizden asarım bir iki demeden. (...) Demek bunlar işi böylesine azıtmışlardı? Parti toplantısında şu ibret verici örneği söz konusu etmeli. İnkılaplar tehlike de diyorum da heriflerin kılı bile kıpırdamıyor be!” (Orhan Kemal, 2017:102)

Muzaffer Bey bu davranıştaki insanları yeni partinin (DP) daha da çoğaltacağı kanaatindedir. Ona göre “din, laik devleti desteklediği oranda var olmalıdır.”(Orhan Kemal, 2017:102)

Vukuat Var ve *Hanımın Çiftliği* romanlarındaki köylüler ise dini duyguları hassas olan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Hanımın Çiftliği*’ndeki Habip, dini duyguları Muzaffer Bey’e ve çiftliğe karşı düşmanlık oluşturmak için kullanır. Çiftliğin kerhaneye döndüğünü böyle devam ederse köyün başına taş yağacağını söyleyerek insanları galeyana getirmeye çalışır:

“O günlerde köyde üç ayaklı bir civciv doğdu. Ertesi gece bir köpek sabaha kadar uludu. Hafifçe deprem oldu. Bütün bunlar, bütün bunların arka arkaya gelmesi zaten sinirleri gerili insanları çileden çıkarmaya yetti. Hele kara kuru imamın hiç lüzumu yokken, Âd Suresini okuması, okumakla yetinmeyip, Âd kavminin niçin helak olduğunu heyecanlı heyecanlı anlatması köyü büsbütün çileden çıkardı.

Habip hanımın çiftliğini işaret ederek, “işte” dedi. Âd kavmi de bu yüzden batmış... Alametler belirdi. Onların yüzünden taş taş üstünde kalmayacak köyümüzde.” (Orhan Kemal, 2016:345)

Böylelikle köylüler ekip biçtikleri toprakları zorbalıkla ellerinden alan Muzaffer Bey’in çiftliğini yukarıda bahsedilen kışkırtmayla birlikte yakarlar.

Orhan Kemal, insanların daha adil bir dünyada, insanca yaşam sürmek istediklerini, hırsızların bile iyi bir hayata sahip olmak için çaldığını, dinin de aynı maksatı taşıdığını bunu başaramadığındaysa öte dünya vaat etmekten ileri gitmediğini belirtir. Yazarın bu görüşü incelemiş olduğumuz romanlarında açık bir şekilde görülmektedir. O, dine “toplumu uyuşturan afyon” gözüyle bakmaktadır. Romanlarda dinin sapmalar, yozlaşmalar içerisinde olduğu görülmektedir. Bazıları için din, statü bazıları için yoksulluğu bertaraf edebilmek adına sığındığı bir düşüncedir. Gerçek manada dindar olup iyi bir yaşam süren bu romanlarda yoktur. Dine bağlı olanlar yoksul kesimdir. Onların bu bağlılıkları dini gereği gibi anlamalarından

gerçek anlamda içselleştirmelerinden kaynaklanmaz. Onlar için geleneklerin getirmiş olduğu bir inanıştır. Kapitalist düzende yoksul kesimin gözünü açmamak için bunu kullanır.

Orhan Kemal, kalemini kullanarak benimsemiş olduğu ideoloji doğrultusunda bir görüntü çizer. Dini toplumun çekmiş olduğu sıkıntıların tek kaynağı olarak değil, fakat buna sebep olan etmenlerden biri olarak nitelendirir. Yoksul ve saf kalpli insanların inançları kullanarak sömürüldüğünü bu roman karakterleriyle verir. Toplumun inandığı sistemi verirken diğer taraftan da dinin nasıl kullanıldığını işin perde arkasını gözler önüne serer. Böylelikle okura insanların bu halde olmalarının sebeplerinden birinin din olduğu mesajını vermektedir.

3.4. Orhan Kemal'in Romanlarındaki Kadın

Türk toplumunda ailenin, aile içerisinde kadının önemli bir yeri vardır. İlk çağlardan beri kadın, toplumun şekillenmesinde aktif rol almıştır. Toplumun gelişimi ve ilerleyebilmesi için erkeğe olduğu kadar kadına da ihtiyaç vardır. Kadınlar, toplum içerisindeki konumları, aile içindeki statüleri ve giyim kuşamlarıyla toplumda değişimin sembolü olmuşlardır. (Şeker, 2019:65)

Geleneksel Türk kadını çocuğunun annesi, evinin hanımı, eşinin destekçisidir. Yüklenmiş olduğu bu sorumluluklarla yaşamı şekillendirir. “(...) Türk kültüründe kadın, cinsiyeti ve sosyal konumu ile gündelik yaşamın olduğu kadar entelektüel hayatın da daima önde gelen konuları arasında yerini almıştır.” (Doğan, 2003:1) Türkiye’de kadın konusu Tanzimat dönemiyle birlikte sorun olmaya başlamıştır. Batılı kadının geçirmiş olduğu değişim sürecine uyum sağlamaya çalışan kadın, kendisini değişim ağının içerisinde bulmuştur. Tanzimat Dönemi’yle gelen sosyo-kültürel değişim kadının toplumsal hayata girişini hazırlayan ve geleneksel Türk kadını imajının -ileri ki dönemlerde- değişeceği bir dönem olmuştur.

Türk toplumunda kadın ve aile sorunu Tanzimat’tan beri edebiyatın başlıca konularından biri olmuştur. Orhan Kemal de romanlarında, kadının toplum içerisindeki konumuna, cinsiyet olgusuna eğilen bir romancıdır. Yazar, bu sorunlara değinirken yaşamış olduğu toplumdaki koşullardan hareketle bir kadın kimliği sunar.

Orhan Kemal’in romanlarında kadının aile içerisinde statüsü yoktur. Kadınlar ve kızlar rahat bir yaşam sürme noktasında beklentilerle doludur. Eğitimsiz olmaları, cinsellikle çok erken yaşta tanışmaları, çok eşlilik gibi özellikleriyle Orhan Kemal’in romanlarında yoksulluğun belirleyicileridirler. Denilebilir ki “yazarın, çürümüş ilişkiler ve hastalıklı

mücadelelerde aileye bu kadar yüklenmesinin sebebi, onu, bozulmuş sosyal düzenin bir aynası olarak görmesine bağlıdır.” (Narlı, 2002:466)

Çok eşli evlilikler Orhan Kemal’in romanlarındaki toplumsal cinsiyetin sosyolojik bağlamda değerlendirilmesinde önemli veriler sunar. Çukurova romanlarında kırsal kesimde olan çok eşli evlilikler sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkar. *Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği* romanlarındaki Cemşir karakterinin:

“Dört karısı, dört karıdan sayısını kendinin de bilmediği, yirmi kadar irili ufaklı çocuğu vardı. Karılarından en büyüğü Kürt, ikincisi Arnavut, üçüncüsü Arabuşağı, en küçüğü de Boşnak’tı. Karılarının dördü de ardından sürüklenmiş, Cemşir’ in yoluna saçlarını süpürge etmişlerdi.(...) Kadınlar gebe kalır, kendi kendilerine doğurur, çocuklar yaşar, yaşamaz, yaşayanlarda adeta Cemşir’ in dışında, kendi kendilerine büyürlerdi.” (Orhan Kemal, 2017:8)

Kızların para karşılığında satılmaları yoksul aileler arasında yaygın bir durumdur. Roman kapsamında baktığımızda Cemşir’e göre, “isterlerse nikâhla, istemezlerse parayla da satabilirlerdi. Alt tarafı kızdı bu, nerden baksan bir kız. Onun kadar değilse de gene de çeşitli avradından en az yedi, sekiz kızı vardı Cemşir’ in satardı. Hele bir de şeriat nikâhı kıydılar mı, bitti gitti.” (Orhan Kemal, 2017:123) Cemşir, para karşılığında kızlarını istemediği bir duruma sürükler. Bir baba olarak üzerine düşen vazifeyi yerine getirmez.

Kadın erkeğin her türlü müdahalesine açık konumdadır. Romanlarda erkeğin kadın karşısındaki vazifesini yine kadın tipler yoluyla görmekteyiz. Buna örnek olarak Güllü’nün annesinin kızını düşünürken yapmış olduğu değerlendirme bunun göstergesidir:

“Çalışan bir kadın için erkek bulunmaz bir meta değildi. Erkek dediğin, karısının karnını doyurmalı, üstünü başını bütünlemeliydi. Karnını doyurmaz, üstünü başını bütünlemez, üstelik elindekini çekip alırsa, ne demeye çekmeliydi kahrını?(Orhan Kemal, 2017:204) Kendisine gelince “Baban benim küçük tanırım. İsterse beni çekip vursun, etimi lime lime doğrasın. Kanım helal ona”. (Orhan Kemal, 2017:205)

Hatta eşi tarafından acımasızca dövüldüğünde polis çağrılması konusundaki ısrara, “Hayır, istemiyorum, çağırmayın. Polis molis istemiyorum. Ben her şeye razıyım. Kocamdır. Dövsün, öldürsün isterse. Davacı değilim ondan!” (Orhan Kemal, 2017:241) sözlerini sarf edecek kadar kaderine boyun eğer. Bu duruma katlanmasının altında yatan temel etmen ise dışarı atıldığında başına gelecekler ve karşılaşacağı sorunlarla baş edemeyeceğidir. Bu sebeple kızını egemen erkek yapısına hazırlamak ister. Bu noktada Marksist anlayış karşımıza çıkar:

Marksizm, tüm kadınları ezilmiş olarak nitelendirir. Mülkiyete dayalı toplum yapısında kadın daima ikinci sınıf olarak algılanmaktadır. Öncelikle kadın, erkek için bir gereksinimdir. Toplumun yetkin kişisi ise erkektir. Bu doğrultuda kadın erkeğin gölgesinde kalarak ötekileştirilir. (Vogel, 2003:47-48) Öyle ki *Kanlı Topraklar*’daki Topal Nuri ideal evlenilecek kadını şöyle tanımlar:

“Kadınlar erkeklerinin girdili çıktılı işlerine karışmamalıydılar. Kadınlar bol bol namaz kılacak, oruç tutacak, tahta silip çamaşır yıkayacak çocuk doğurup, doğan çocukların büyümesiyle meşgul olacaklardı. Buydu kadınların vazifesi.”(Orhan Kemal, 2012:27) Topal Nuri'nin karısı ve Komisyoncu Haydar'ın karısı bu anlamda ezilen kadın figürünün temsilcisidirler. Roman boyunca bu ezilmişliği vermek için Emine çirkin ve yaşlı şeklinde betimlenir. Haydar ise güzel olan karısına ilgi göstermeyerek baskı yapar: “Avrat kısmının gözünü yıldıracaksın, senden korkacak. Bir kadın erkeğinden korkmadı mı, bırak. İp takar oynatır. Benimki sıkı mı? Vurdun mu gözünü patlatırım!”(Orhan Kemal, 2012:260) Kadınların erkeklerden beklentisi ise *Vukuat Var* romanında Gülizar tarafından şöyle verilir: “Fırsat vermesin biiir, komşuya muhtaç etmesin ikiii, aç, susuz komasın üüüüç, giyim, kuşamımı eksik etmesin döööört.” (Orhan Kemal, 2017:303)

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında ise imam nikâhıyla yaşamalar daha yaygındır. Kadınların yaşlarının küçük olması, babaları tarafından satılmaları, birlikte yaşadıkları erkekler tarafından satılmaları ve terk edilmeleri karşımıza çıkar. Bunu Fatma karakterinde görmemiz mümkündür. Fatma'nın resmi nikâhı olmadığı için Ömer Zorlu, Pehlivan Ali, Kâtip Bilal gibi erkeklerle birlikte olur. Kadın her anlamda bir sömürü aracı olarak görülür. Öyle ki Fatma'nın çiftlikten ayrılması, sıtma oluşu ve sıtmalı hali erkeklerin umurunda olmayıp yardım bahanesiyle ona yaklaşarak cinsel ihtiyacını gideren bir obje olarak kullanılır. Yine romanda ırgatbaşının kızları Selvi ve Seyran'ın geneleve satılmış olmaları da bir başka olaydır.

Romanlarda kadınlar eylemleriyle ya da düşünce yapılarıyla yer almazlar. Kadınlar genel olarak cinsel bir obje, bir meta aracı olarak ele alınmıştır. Bu durum kadının arka plana atılarak erkekle eşit şartlara sahip olmadığını gösterir. Bu sebeple de kadınların herhangi bir ideolojik görüşüne yer verilmez. Kadının kimliği Marksist ideoloji kapsamında ele alınır:

Mark ve Engels işçi sınıfının gerçek bir aile yapısına sahip olmadığını belirtir. Bunun temel sebebi ise aile ilişkilerini üretim biçimine, paraya ve mülkiyete dayalı bir sistem olarak görmelerinden kaynaklanır. İşçi sınıfında yer alan kadın ve erkek burjuva sınıfına öykünmektedir. Engels, burjuvanın yanlarında çalışan kadınlara tecavüz ettiklerini ve bu durumdan sonra kadınların bedenlerini satarak yaşamlarını sürdürdüğünü belirtir. Bu da işçi sınıfının gerçek manada bir aile bağı oluşturamamasının önündeki engellerden biridir. (Vogel, 2003:51-52)

Kanlı Topraklar'daki Şehnaz'ın gençken tecavüze uğramadığı ve “ortada kalmaması için” Kantarcı Mustafa ile evlendirildiği görülür. İyi bir yaşam sürmek isteyen Şehnaz'ın

isteklerine karşılık Mustafa'nın hırsızlık yapması bu yuvayı yıkar. Yuva dağıldıktan sonra ona öykündüğü hayatı veren Nedim Ağa'nın metresi olur. Nedim Ağa'nın hizmetçisi olan Güllü ise evin erkekleri tarafından sık sık tacize uğrar. Tüm bu olanlara rağmen işinden memnun olan Güllü, ne burjuva evinden ayrılmayı ne de evlenmeyi ister.

Kadınların küçük yaşta cinsellikle tanışmaları, daha sonra terk edilmeleri ya da evlenecek yaşa gelinceye kadar birlikte yaşadıkları görülür. Buna *Eskici ve Oğulları* romanındaki Zeliha ve Zeynep örnek verilebilir. On altı yaşında olan Zeliha tarlada Ünal ile birlikte olur:

“Korkacak hiçbir şey yoktu oysa. Nasıl olsa birine verilmeyecek miydi? Ha bu olmuş, ha da başkası. Her şey bununla yaptığı gibi başlayacak bunun yapabileceği kadarla son bulacaktı. Sonra? Sonrası gebelik, çoluk, çocuk, yurt yuva.” (Orhan Kemal, 2019:252)

Zeliha, Ünal ile birlikte olduktan sonra hamile kalır. Ünal ise onu terk etmez. Bu durum Orhan Kemal'in romanlarında alışık olmadığımız bir sonuçtur. Zeynep ise Ali ile evlenir. Zeynep'in babası trafik kazasında yaşamını yitirmiştir. Annesi ise bir başka adama kaçmıştır. Üvey babası ise Zeynep'i kendisiyle birlikte olmak için zorlar. Zeynep ise Veli adında biriyle birlikte olur.

Vukuat Var romanında Güllü'nün arkadaşı olarak gördüğümüz Pakize ise “Canım erkek mi istedi? Erkekten çok ne var?” (Orhan Kemal, 2017:203) diyerek toplumun değer anlayışına aykırı bir cinsellik yaşamaktadır. Erkeklerle birlikte olur daha sonra onları kapının önüne koyar. Erkekleri sadece cinsel dürtüleri için kullanan bu kadın yeri geldiğinde beraber olduğu erkeğin ayağını yıkar, koklayıp öper. Bu yönüyle Pakize, Orhan Akçam'ın ifadesiyle; “Kapitalist düzenle birlikte erkek egemenliğinden kurtulmaya çalışan yarı şehirli Anadolu kadınının temsilcisi konumunda karşımıza çıkar. Edepsizliğe varan ‘sınırsız cinsellik’ ile groteskin yıkıcı gücünü kullanır.” (Akçam, 2014:8) *Hanımın Çiftliği*'nde sonradan Serap adını alan Güllü de Pakize'ye benzer bir hayat sürer.

Yazarın *Kaçak* adlı romanı ise diğer eserlerine göre farklı bir yapıdadır. Adalet için köylüyü kışkırtan, Muzaffer Bey'i öldüren Habip, terk edilmiş bir kadınla çocuğunun evine sığınır. Yedi yıl gibi bir süre kapsamında eşinin dönmesini bekleyen Hacer'le Habip'i konu edinen iki yüz yirmi altı sayfalık bu roman cinsellik ekseninde gelişir. Roman cinsel açlık üzerine iç konuşmalardan oluşur. Kadın iç konuşmalarıyla erkeği duyumsar:

“Ben bir kadımsın. Benim neyimden çekiniyorsun? Korkma, gel kocaman etli ayaklarınla! Eşşoğlu eşşek, istiyorum seni. Senin canın çekmiyor mu beni sanki? Erkek değil misin? Duymuyor musun sesimi? Duy, gel, gel Allah aşkına. Deli oluyorum, vallaha, billaha deli oluyorum!” (Orhan Kemal, 2013:63)

Odun keserken kendisine tecavüz etmeye yeltenen Topal Duran'ı yaralayıp mahkemeye sevk edildiğinde bile evde tek başına kalan Habip'in ne yiyeceğini düşünür. Onun bu tarz düşünceleri romanın girişindeki kendisinin ve oğlunun ekmeğini namusuyla kazandığı vurgusuyla çelişmektedir. Başlangıçta cinsellik dürtüsüyle başlayan bu ilişki romanın ilerleyen sayfalarında Habip'in artık köyüne dönemeyeceği, Hacer'in yedi yıldır mücadele vermekten yorulması ve çocuğunun baba özlemi ile ilişki sevgiye dönüşür.

Orhan Kemal'in romanlarında gerçek bir sevgi örneğine çok az rastlanılır. Onun romanlarında kadınlar, erkeklerin kurmuş olduğu dünyada cinsel bir meta olarak vardır. Kadının kötü giden yaşamsal koşullar içerisinde ona yüklenen değerler, cinsellik anlayışı, şiddet, aşağılama gibi davranışlarla birlikte ele alırken cinselliği yozlaşma içerisinde verdiğini görmekteyiz.

3.7. Çocuk İşçiler

Toplumların geçirmiş oldukları değişimlerden hareketle çocuk dediğimiz kavram zaman içerisinde farklı biçimlerde algılanmıştır. Çocukluk, yaşam halkasının doğal ve kaçınılmaz bir evresidir. Bu evrenin süjesi çocuk, ebeveyni olan ya da olmayan, zengin veya yoksul, suçlu veya suçsuz, beden veya ruh sağlığının bozuk olup olmaması göz önünde bulundurulmaksızın sağ veya doğduğu andan reşit olduğu süreye kadarki çevrede bulunan kişidir. (Elibol, 1998:15)

“Çalışan Çocuk”, “Genç İşçi” kavramları her toplumda farklı anlamlar taşımaktadır. Çalışan çocuk ve Genç işçi adlandırılmaları, gelişmiş ülkeden gelişmekte olan ülkeye hatta ülke içerisindeki kırsal ve kentsel bölgelerde farklılıklar göstermektedir. (Çelik, 2019:10)

Sanayileşmiş ülkelerde, bireylerin çalışma hayatına başlamaları geç olurken, gelişmekte olan toplumlarda bu sürenin kısa olduğu görülür. Gelişmekte olan toplumlarda bu evrenin kısa tutulmasının en temel sebeplerinden biri aile gelirinin desteklenmesidir. Çocuk işçiliği kavramı da çocuğun sömürülmesi, sağlık, güvenlik ve eğitim gibi haklarının hiçe sayılmasını çağrıştıran bir kavram olmuştur.

Çocukların çok küçük yaşta çalışma hayatında bulunmaları, sayıları artarak pek çok çocuğun farklı alan ve iş kollarında çalışma olgusu Türkiye’de önemli bir toplumsal mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhan Kemal de romanlarında alt tabakadan gelerek çalışma hayatına adapte olmaya çalışan fakat bu süreçte aşağılanan, kötü koşullarda çalışmaya mahkûm edilen çocuklardan bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Yazarın Çukurova romanlarında çalışma yaşamının en kötü yüzüyle karşılaşmaktayız. Bunların çoğuna yazar bizzat kendisi tanıklık

etmiştir. Yazar *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında zor şartlarda çalıştırılan çocuklardan şöyle söz eder:

“En kabası on bir, on iki yaşında ‘pamukçu’ oğlanlar, paramparça üst baş, yalınayaklarıyla koşuyor, büyük mengenenin ordaki dört köşe deliğin önüne kucak kucak pamuk taşıyor, bu işi oyun oynar gibi yapıyorlardı. Arada üçü, dördü pamukların aralarına yuvarlanıyor, alt alta, üst üste boğuşuyorlardı. Bu boğuşma uzayıp, çırçırların önünde pamuklar bitti mi süpürgeci kızlar içerliyor, ırgatbaşı ifrit olarak koşuyordu. Ana, avrat, din, iman... Elindeki sopayla nereleri rast gelirse, kovalıyordu çocukları işlerinin başlarına.

Süpürgeci kızlara gelince...

Çoğunun dostu var. Küçük yaşta gebe kalırlar. Doğurur, anne olur, gene gebe kalır, gene doğurur, gene gebe, gene doğum. Sonunda ya tanınmayacak kadar çirkinleşir, yeni dostlar ardında koşan kocalarının tekmeleriyle elden ele dolaşır, en sonunda babaları yaşında birinin kahrını çekmek zorunda kalırlar. İçlerinde genelevlere düşenler de olur. Düşmeyenlerse pamuk tarlasında çapa çapalarken sıtma ya da güneş çarpmasından ölürlü.” (Orhan Kemal, 2018:65-66)

Aynı romanda çiftlikte bulunan çocuklardan bahsedilirken de aynı manzarayı görmek mümkündür: “Çapa çapalayan ırgatların çocukları, çiftlikten onlara ayrıca yiyecek verilmez, babaları, anneleri kendi yiyeceklerinden pay çıkarırlardı.” (Orhan Kemal, 2018:185) Çocuk işçilerinin tehlike arz eden işler üzerinde çalışmaları onlarda birtakım gelişim bozukluklarına yol açmaktadır. Küçük bedenleri kendilerinden çok ağır işlerde çalışmaktadır. Öyle ki *Bereketli Topraklar Üzerinde* de tarlada çalışan Hürü’ nün doğum sancısı tuttuğunda kazma işine dokuz yaşındaki kızını vermesi bunun somut örneklerindedir.

Hanımın Çiftliği serisinde ise fabrika çırçırlarında küçük yaşta çalıştırılan kız çocukları, ayrı bir sefalet manzarası sunar. Çok küçük yaşta olan bu çocuklar fabrikada çalışabilmek için ölen yakınlarının kimlikleriyle kaydolurlar. Buna Güllü’yü örnek verebiliriz:

“Güllü fabrika çırçırlarında çalışıyordu. Bu işe sekiz yaşında başlamıştı. Mahalleli fakir fukara için gelenekteki bu zaten. Çocuklar yalınayakları, şakıldaklı entarileriyle mahallenin çamuru, tozu toprağı içinde boy atıncaya dek oynar, boy atıp da palazlandılar mı, büyüklerinden çalışmayan ya da çoktan ölmüş birinin kimlik cüzdanıyla fabrikaya girerlerdi. Güllü de öyle. O da mahallelerinin birbirini kesen daracık sokaklarında kışın çamurlu sulara, yazın da toza toprağı bulanarak palazlanmış vakti gelince de ölü teyzesinin kimlik cüzdanıyla girmişti çırçır fabrikasına.”(Orhan Kemal, 2017: 20)

Çalışan çocukların gelirlerine çoğu zaman aileleri el koyar. Yine aynı romanda Güllü’nün on yaşındaki kardeşi de fabrikada çalıştırılır: “Bu kızda geçen yıldan beri fabrika çırçırlarında çalışıyor, kazandığını babasına veriyordu. Yaşı küçük olduğundan teyzesinin kimlik cüzdanıyla kaydolmuştu.”(Orhan Kemal, 2016: 363)

Ailelerin ekonomik yetersizlikler yaşamaları, yoksulluk ile mücadele edememeleri çocukların beslenme konusunda sıkıntı çektikleri de görülür. Bu durumu *Eskici ve Oğulları* romanında Cavit’in konuşmalarıyla görmek mümkündür:

“Elci de diye gelmiyordu sanki? Pis herif. Dünya kadar pamuk toplamışlardı. Gelse babasıyla emminin dedikleri gibi toplanan pamukları tartıp teslim alsın, avanslarını kestikten sonra para verse... Gözleri

iştahla parladı. Para verse, dolu para verse. Emmisi köye gitse sıcak somun getirse. Et de getirse, bamyada. Anası bamyayı pişirirse onlara.”(Orhan Kemal, 2019: 321)

Orhan Kemal’in romanlarında gördüğümüz çocuk işçiler, Toplum içerisinde hor görülen, itilmiş ve istismara uğramış kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşları küçük ve aynı zamanda bedenleriyle elleri küçük olan bu çocuklar zor şartlarda çalıştırılarak emekleri gasp edilmiştir. Hatta patron – ağa kısmı çocuk işçileri bilerek çalıştırmak isterler. Bundaki temel sebep ise hem işlerini gördürmek hem de düşük ücretle çalıştırmaktır. Bunun örneğini Kanlı Topraklar romanında görmekteyiz. Nedim Ağa küçük yaştaki çocukları işçi olarak tercih etmektedir. Topal Nuri bu durumu şöyle anlatır:“(…) Ulan en biri, fabrikanda çalıştırdığın dokuz, on yaşlarındaki çocuklar! İş Kanunu’nda var mı dokuz, on yaşındaki çocukları çalıştırmak? Yok. Ne diye çalıştırıyorsun? Kaçak.”(Orhan Kemal, 2012:244)

Yazar kaleme almış olduğu bu romanlarla toplumun aksayan yönlerine ayna tutarken çocuk ve çocuk işçiliğine dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir. İncelemiş olduğumuz romanlarda çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasındaki temel etmenlerinin yoksulluk ve ucuz iş gücünden kaynaklandığı görülmektedir. Çocukluğunu henüz yaşayamamış bu bireyler sosyalleşme adına tüm imkânlardan mahrum bırakılmışlardır. Yaşamlarını tamamen işe odaklamış, bir parça eklemek için omuzlarına küçük yaşlarda verilen bu yükü taşımaya zorlanmışlardır. Bu da çocukların gelişiminde yıkıcı etkilere yol açmıştır.

3.10. İşçi Sorunları

Enginli yüksekli kayalarımız
Gaminan yoğrulmuş binalarımız
Doğurmaz olaydı analarımız⁵

Orhan Kemal, kelimeleriyle işçilerin sesi olmaya çabalamış bir yazardır. Onun kaleme almış olduğu eserler, işçilerle yan yana geçirdiği ömrünün ürünleridir. Kendisi kâğıt kesme makinesinde kol çevirme, kâtiplik, imalat ambar memurluğu, toprak taşıma ameleliği, sebze nakliyeciliği gibi birçok farklı iş kolunda çalışmıştır. Böyle bir yaşam sürmesi Orhan Kemal’in kaleme aldığı eserleri ve bakış açısı üzerinde etkili olmuştur.

Yazar, birçok eserinde işçi ve köylü sınıfının hayatlarına değinir. Özellikle kahramanlarını bu insanlardan seçmesinin nedenini şu sözlerle belirtir:

“Hikâye kitabım mahkemeye verilmişti. Hâkim, iddia makamına uyarak, ‘Konularımı neden hep fakir fıkardan, işçilerden aldığımı, Türkiye’de varlıklı insanların, iyi yaşayan insanların olup olmadığını’ sormuştu. İlk bakışta evet, çok doğru bir soru. Neden hep bu insanları, bu insanların yoksulluğunu ele

⁵ O. Kemal (2018).*Bereketli Topraklar Üzerinde*. Everest Yayınları, s.383.

alıyorum? O zaman Hâkime: ‘Ben gerçekçi yazarım. En iyi bildiğim konuları alırım. Varlıklı yurttaşların yaşayışlarını bilmiyorum, nasıl yaşadıklarından haberim yok’ demiş ve beraat etmişim.” (Bezirci, 1984: 29)

Orhan Kemal, eserlerinde konu edindiği insanlar gibi bir yaşam sürer, onlarla birlikte yaşayarak aynı sorunlara maruz kalır. Çalıştığı zamanların dışında kalan vaktini işçi arkadaşlarıyla geçirir ve onların anlatmış oldukları hikâyeleri dinler. Bu sebeple de bildiği insanları anlatma yolunu seçer; neden hep işçi ve köylüleri eserlerinde anlattığı sorularına vermiş olduğu cevap da bunu doğrular niteliktedir:

“(…) Gerçekçi bir yazar en iyi bildiği şeyi yazmalıdır. İşçi ve köylüler çocukluğumdan beri içime öylesine yerleşmişler ki... Bununla beraber, hikâyelerim arasında halli vakitli kişiler, halli vakitli kişilerin hikâyeleri yok değil... Halli vakitlilerden de, bildiğim kadar söz ediyorum.” (Bezirci, 1984: 49)

Yazarın farklı alanlarda çalışması ona gözlem yapma imkânı vermiştir. Bu sebeple romanlarında fabrika işçileri, tarım işçileri çocuk işçiler, köyden kente göç edip ekmek mücadelesi verenler geniş bir yer kapsar.

Orhan Kemal’in *Bereketli Topraklar Üzerinde, Eskici ve Oğulları, Kanlı Topraklar, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Kaçak* romanları Çukurova’da geçer. Bu eserlerin kahramanları işçilerden oluşmaktadır. Ele almış olduğu karakterler daha iyi bir yaşam uğruna hayat mücadelesi verirler.

Romanlarda sözü edilen işçiler kırsal kesimde geçimlerini sağlayamayarak kente göç ederler. Köylü kesim için kentin her ne kadar çekici özellikleri olsa da keyfi olarak gidilmiş bir mekân değildir. Çünkü “Hepimizin de bir ekmek derdi mesela”, “Gözü çıksın. Yurdumuzu yuvamızı ne diye teptik?” (Orhan Kemal, 2018: 12-13) şeklindeki söylemler, insanların aslında zor durumda kaldıkları için bu yolu tercih ettiklerinin göstergesidir.

İşçilerin fabrikada çalışmaya dâhil olması hemşehrilik denilen bir ilişki ağıyla gerçekleşir: “Hemşerinin kötüsü mü olur? Bizi tutmayıp da şehirliyi ne diye tutsun? Hemşeri demek hıssım demek. Ben kendi nefsim, hemşerim şurda dururken, yazının şehirlisini niye işime alayım? Sen olsan alır mısın Köse?” (Orhan Kemal, 2018: 14) Buradaki hemşehrilik ilişkisi farklıdır. Herhangi bir tanıdık veya akraba ile kurulan ilişki biçimi olarak değil de kente göç eden kesimin burada kurmuş oldukları yeni bir ilişki biçimidir.

Köylü kesim için şehir her ne kadar içerisinde çekici özellikleri barındıran bir yer olsa da aslında korkulacak bir yerdir: “ Bu şehir dedikleri de aboo değil mi? , Şehir bir cin.”(Orhan Kemal, 2018: 11- 12) Bu bağlamda hemşehrilik olgusu çoğu defa bu insanlar için yaşamsal bir önem arz eder. Hemşehrilik zor durumda kalanların dayandığı bir güven unsurudur. Fakat

kapitalist ilişkilerin egemen olduğu bir hayatta hemşehri ilişkisinin kalmadığını romanlarda açıkça görmekteyiz.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında Köse Hasan'ın işten çıkarılması Pehlivan Ali ve İflahsızın Yusuf'a dokunsa da bu olayla birlikte geleceğe dönük bir ders verir. Çalışma yaşamının zorlu koşulları karşısında başlangıçta hemşehriliğe anlamlar yükleyen işçilerin geleneksel ilişkilerden uzaklaştığı görülür. Fabrika da sulu kozada çalışırken hastalanan Köse Hasan'a yönelik tavırlar çalışma hayatının acımasızlığını kişisel ilişkilere de etki ettiğini şu diyalogla kanıtlamaktadır:

“Günler geçiyor, Yusuf'la Ali işlerine gidip geliyorlardı. Sağdan soldan utandıkları, daha doğrusu sağın solun ayıplaması üzerine on iki saatten on iki saate hemşerilerini de yemeğe buyur diyorlardı ya, bıkmış usanmışlardı doğrucası.” (Orhan Kemal, 2018: 85)

Bereketli Topraklar Üzerinde romanının ana kahramanları işçi sınıfının temsilcileridir. İflahsızın Yusuf, Pehlivan Ali ve Köse Hasan binlerce insanın her yıl Çukurova'ya akın ettiği işçilerden sadece üçüdür. Bu üç arkadaş daha önce fabrika görmemiştir. Köyde kazandıkları yevmiyeler geçinmelerine yetmeyince gurbette çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Fabrika şartları ve işçilerin nasıl koşullarda çalıştıklarına baktığımızda ilk olarak çırçır dairesinin fizik koşullarından söz edildiğini görmekteyiz:

“Burada hemen her şey sarsılıp sallanıyor, dönüyordu. Tahtaları kararmış basık çatılardan sarkan toz salkımları arasında ufacık ampuller sarı sarı yanıyor, yanlarındaki volanların kuvvetli sarsıntılarla çalıştığı çırçır makinelerinden şiddetli sesler çıkıyor, toz salkımları, tozlu duvarlar, döşeme tahtaları, havada uçuşan tozlar sarsılıyordu.”(Orhan Kemal, 2018: 55)

Fabrika şartlarıyla ilk kez karşılaşan işçilerin makinalardan nasıl korktukları ve şaşkınlığa düştükleri eserde şöyle verilmektedir:

“Üç arkadaş şimdiye kadar görmedikleri sert şakırtılı, pamuk tozları uçuşan bir hava içine girince sanki çarpılarak ürktüler.” (Orhan Kemal, 2018: 55)

“Üç arkadaş dönerek, sarsılarak çalışan atölyenin pamuk tozu yüklü havasında afallamışlardı. Yusuf, ırgatbaşının hemen arkasında, ötekiler daha arkada, şaşkın, ürkek... Hele Pehlivan Ali, kocaman eliyle Köse' nin cılız kolunu sımsıkı yakalamıştı.”(Orhan Kemal, 2018:56)

Fabrikaya dair yapılan tasvirler, fabrikadaki işçilerin hangi şartlar altında çalıştıkları hakkına dair bilgi vermektedir: Çırçır dairesi rutubetli ve sıcak bir havaya sahiptir. Pamuk tozları havada uçuşmakla birlikte toz salkımları oluşturmaktadır. Fabrika içerisinde diğer bölüm olarak bulunan koza mağazasının içi de “hamam gibi” dir. “ Her yaba vuruşta koza dağından parçalar kopuyor ya da çürük bir duvar yıkılıyor, toz bulutları tavandaki ufacık ampulün sarı ışığını” körleştirir. (Orhan Kemal, 2018: 60)

İşçilerin çalışma koşulları da oldukça sağlıksızdır. Almış oldukları önlemler de yetersizdir. “ Yaba denilen kocaman tahta çatal ya da demir tırnaklarla koza yığımına girişen on

bir ırgat, kozaların müthiş tozundan korunmak için ağızlarını, burunlarını paçavralarla sarmışlardı.” (Orhan Kemal, 2018:59) Yetersiz önlemler çoğu zaman hastalıklara ve ölümlere yol açtığı görülmektedir:

“Sekiz sulu kozacının sekizi de, çinko arkalıklarından sızan kirli sularla iliklerine kadar sırlıslıklamdılar, titreşiyorlardı. Sulu kozacılık, bir yerden bir yere on iki saat sulu koza taşımaktan başka bir şey olmayan kaba hamallıktı. Kaba hamallıktı ama cam yerine ıslak çuval geçirilmiş pencerelerden vuran ayaz, içerisini buzdolabına çevirdiği için burada çalışanlar çoğu zaman kötü kötü öksürmeye başlar, çok geçmeden de zatürreye yakalanırlardı.” (Orhan Kemal, 2018: 61)

Köse Hasan da sulu koza da çalıştığı esnada zatürreye yakalanır ve gereken bakım olmadığı için hastalığı ölümle sonuçlanır. Köse Hasan kötü çalışma koşulları neticesinde hastalanmıştır. Hastalık ve beraberinde bakımsızlıktan kaynaklanan ölümün gerçek nedeni, Hasan ve arkadaşları tarafından “alın yazısı” ve “Allah’ın emri” gibi ifadelerle kabullenici bir yaklaşım olarak görülür. Onların gözünde ölüm Allah’tan gelmiştir ve bu duruma yapacak hiçbir şey yoktur. Hastalıkların sebebi kötü çalışma koşulları ve tedbirsizlik olduğu işçiler tarafından görülmemektedir.

Fabrikalarda işçilere verilen ücretlerse kısıtlı kesimdeki ücret miktarına göre yüksektir. Irgatbaşılara göre fabrikanın işi ağırdır fakat parası çoktur. Irgatbaşılar işçilerin aldıkları ücretler üzerinden “ırgatbaşı hakkı” talep ederler: “Her yerin kendine göre bir âdeti olur! Haftadan haftaya ne zaman alacaksınız paracıkları... Vereceksiniz bana hak, ırgatbaşı hakkı!” (Orhan Kemal, 2018: 56) Irgatbaşı işçilerin haftalık olarak aldıkları yevmiyelerden onları işe devam etme adına pay almaktadır. Irgatbaşı üretim sürecinin denetim mekanizmasıdır. İşe almadan işten çıkarmaya kadar tüm kontrol ondadır. Zaman zaman işçilere şiddet bile uygulamaktadır: “Elinde sopasıyla ırgatbaşı, işçilere rastgele vuruyordu. Az sonra atölye doludizgin çalışmaya başladı. Çırçırılar avuç avuç kütlü yiyor, içyağı gibi bembeyaz, kucak kucak pamuk kusuyordu.” (Orhan Kemal, 2018: 65)

Orhan Kemal’in *Eskici ve Oğulları* romanında da fabrika şartlarına dair ayrıntılı betimleme verilmesi de buradaki işçilerden söz ettiği görülmektedir. Bu romandaki fabrika işçisi olarak Topal Eskici’nin büyük oğlu Mehmet karşımıza çıkar. Mehmet dokuma fabrikasında vardiya ustası olarak çalışmıştır. Fakat dönem olarak izlenen siyasi ve iktisadi politikalara baktığımızda gümrüklerin açılışıyla birlikte fabrikalar ithal edilen ucuz mallarla rekabet edememiştir. Yine aynı dönem de pamuk işlenmeden ham olarak satılmaktadır:

“Vardiya usta yardımcılığı yaptığı dokuma fabrikasının sahipleri, pamuğu iplik ya da bez haline getirip satmaktansa pamuk olarak ham satmayı daha karlı bulmuş, işçilerinde de, ‘Hükümet gümrükleri açtı. Dışardan bol bol iplik bez geliyor, rekabet edemiyoruz. Ne yapalım, fabrikayı kapamaktan başka çıkar yol bulamadık!’ diyorlardı. Oysa Kore Harbi dünya pamuk fiyatlarını alabildiğine yükseltmiş, pamuk Türkiye’de yedi, yedi buçuk, sekiz liraya fırlamıştı.” (Orhan Kemal, 2019: 20)

Yine aynı yıllar içerisinde alınan Marshall yardımlarıyla birlikte tarımda artan makine kullanımını köylü kesimi şehre göç etmeye zorlamıştır. Bu sınıf sanayi kolu için ucuz işgücünü oluştururken alınan yeni kararlarla birlikte pek çok insanın işsiz kalmasına sebep olmuştur:

“Memlekete doldu makine, doldu makine. İşsizlik çoğaldı. Makine insanı yerinden, ekmeğinden etti. Köylerden şehre ırgat akını var. Görmüyor musunuz, memleket dilenciyle doldu. Bu kadar dilenciye ne zaman gördük? Köylerden şehre akın var ana! Şehir işçisinin dirliliği de bozuldu. Fabrikaların önüne git bak. Boy boy, çeşit çeşit babayiğitler, ana kuzuları. Onların da artlarında besledikleri boğazlar var, onların da çoluk çocukları, babaları, anaları var. Herkes ekmek peşinde koşuyor!” (Orhan Kemal, 2019: 90)

Mevcut dönemde uygulanan politikalar neticesinde Eskici'nin oğlu da işsiz kalır ve herhangi bir sosyal güvenlik ağının olmaması sebebiyle kendi başının çaresine bakmak durumunda kalır. Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

“Ben işçi insanım, bana çalışacak işyeri, hiçbir zaman bitip tükenmeyecek iş olsun. On saat, on iki saat çalışırım, yeter ki karşılığımı versinler. O zaman sen seyret bende ki yaşamayı. Ne fayda, elim kısa, kolum kısa...” (Orhan Kemal, 2019: 77)

Zor durumda kalan işçi kesimin yardım alacağı herhangi bir ağın olmaması sebebiyle aileleriyle dayanışma içinde olmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Nitekim romanın kahramanı Mehmet'te işsiz kalmasıyla ailesiyle birlik olup kütlü toplama işine gidecektir.

Çukurova serisinin bir diğer romanı olan *Kanlı Topraklar*'da olaylar fabrika da gerçekleşir. Romanın işçi kesimini çırçırılar, hamallar, dokumacılar ve köylüler oluşturmaktadır. Eserde esas olarak ön plana çıkan Kantarcı Mustafa ve Topal Nuri'dir. Bu iki karakter Nedim Ağa'nın fabrikasında çalışırlar. Nedim Ağa bu fabrikayı yıllar önce “Sahipleri Bilinmeyen Mallardan” ucuza satın alarak geliştirip büyütülmüştür.

Kantarcı Mustafa işine sadık bir işçidir. Erken saatte fabrikaya gider ve gece geç saatlere kadar çalışır. Aylık olarak kazancı ise 60 liradır. Diğer tarafta kendisi gibi çırçır kâtipliği yapan Topal Nuri ise 100 lira maaş almaktadır. Onun bu derece üstün olası Nedim Ağa'dan kaynaklıdır: “ Sen kendini ne diye katıyorsun? Sen başka, onlar başka. Bugüne bugün sen benim hemşerim, canım, canımın içi. O? Onlar?..” (Orhan Kemal, 2012: 20) sözlerini sarf ederek adam kayırır.

Topal Nuri'nin bu derece üstün tutulması ve fazla kazanması onunla aynı mevkide olan Kantarcı Mustafa'nın kıskançlık duymasına sebep olur ve eşinin rahat bir yaşama sahip olmak isteği onu hırsızlık yapmaya iter. Hırsızlık olayının ortaya çıkmasından sonra Topal Nuri Kantarcı Mustafa'yı koruması altına alır. Mustafa'nın Topal Nuri'ye minnet duygusuyla yaklaşıyor oluşu ikilinin arkadaş olmasını sağlar. Bu yakınlaşma Mustafa'nın hayatını değiştiren noktalardan biridir.

“Bir insanın değeri, gördüğü işle ölçülmez. Ölçülseydi, eşşeklerin tanesi bin altına olurdu. Bilmem, ne demek istediğimi idrak edebildin mi?” (Orhan Kemal, 2012: 26-27) Topal Nuri bu

sözleriyle sözde Kantarcı'nın gözünü açar. Kantarcı, başta çaldığı malların parasını Nuri'nin hesabına yatırır, daha sonra bu kazançtan kendisi de yararlanmak isteyince yakalanır. Ne kadar çalışkan, saf bir kişi olsa da onun emekçi kesimden ayrılıp yabancılaşmasına sebebiyet veren kapitalist düzendir.

Fabrikada her yaştan işçi çalıştırılmaktadır. Özellikle kadın işçilerin görmüş oldukları muamele aşağılayıcıdır. Fabrikanın kâtipleri, ırgat başları kadın işçilere seslenirken rahatlıkla *kahpe, orospu* gibi küçültücü sözleri kullanabilmektedirler. Çırçır dairelerinde on iki saat çalıştırılıp hak ettikleri gündelikleri alamamaları bir yana şiddete ve aşağılanmalara maruz kalmaktadırlar:

“ İşçi, en aşağılık, en değersiz biriydi ki, ‘insan’ lıkla ilgisi, insana benzemesinden ibaretti. Hakkını araması ne demektir? Hele arasın, hele karşısındaki ustaya, usta yardımcısına, kâtime ters baksın, dik konuşsun, yiyeceği dayağın hesabı olamazdı. “ (Orhan Kemal, 2012: 129)

İşçiler insanlık dışı muamelelere maruz kalırlar. Fabrikanın sorumlu kişileri de dâhil bu insanları hor görürler. İşçileri ilgilendiren sosyal düzenlemeler ve çalışma ortamındaki cinsiyet duyarlılığı gibi eksiklikler uzun yıllar sürmüştür. Bu durumlardan biri de küçük yaştaki kız çocuklarının çalıştırılmasıdır. Bu husus romanda şu ifadeyle verilir:

“ Her makinenin üstünde bir işçi otururdu. Bunlar dokuz on yaşlarında kız, oğlan çocukları, genç kızlar, taze kadınlar ya da kırış kırış yağlı kadınlardı ki, ağızlarının üstüne kadar büründükleri örtüleriyle tozlu birer paçavra yığımına benzerlerdi.”(Orhan Kemal, 2012: 21)

Şehrin içerisinde yer alan işçi mahallesinin sokakları isim verilmeden anılmaktadır. Yazar elbette bunu bilinçli olarak yapmaktadır. İşçi mahallesinin sokakları, geçim kaygısıyla kendilerine uygulanan fiziksel ve ruhsal aşağılanmalara boyun eğen silinmiş insanların barınağıdır. Bu sebeple sokakların ismi de tıpkı bu insanlar gibi silinmiştir:

“O gün, yağmur yüklü bulutların gökyüzünü sımsıkı kapladığı, bunaltıcı bir gündü, yıllar yılı hiçbir motorlu aracın, semtine bile uğramadığı harap mahallenin daracık sokaklarında, boyaları yer yer dökülmüş bir taksinin güçlü homurtusu duyuldu. Yalın ayaklı, donsuz, etekleri şakıldaklı, çoğunun gözleri trahomlu bir alay çocuk koşuştular.”(Orhan Kemal, 2017: 407)

Burada yaşayan çocuklarda küçük yaşlardan itibaren yaşlı veya ölmüş yakınlarının kimliği ile fabrikalarda çalışmaya başlarlar. Fabrika da sömürü koşulları altında çalıştırılan erkek, kadın ve çocuk işçiler sisteme ayak uydurmak zorundadırlar. Her ne kadar korksalar da yapacakları başka bir şey yoktur. Duyulan endişe roman kahramanlarından Kemal'in annesi Meryem'in düşünceleriyle şöyle aktarılır:

“Bunca yıllık yaşamında herhangi bir fabrika görmediği, içine girmediği halde fabrikadan korkuyor, ürküyordu. Yılda bir, pek pek iki kez un öğütmeye gittiği değirmene benzetiyordu fabrikayı. Değirmenin motoru gibi ama ondan çok çok büyük motorların kendi kendilerine çalıştırdıkları bir yerdin fabrika. Sonra deli deli dönen kasnaklara geçirili bitmek tükenmek bilmeyen kayışların ormanı. Bu kayışlar deli dervişler gibi paldır küldür dönüyor, dönüyorlardı. Yılanlardı belki de. Yılanlardı da insanlara düşmandılar. Aralarından gelip geçen insanlara el atıyor, onları artık saçlarından mı, giysilerinin kolları ya da

eteklerinden mi kapıp alıyor, demir kasnaklarda ezip kanlı külçe halinde yere kusuyorlardı.” (Orhan Kemal, 2017: 144 – 145)

Bu diyalog fabrikanın insanı tehdit eden bir unsur olarak algılandığının göstergelerinden biridir. Aynı durum işçilerin evlerinin yer aldığı mekânda da görülmektedir:

“Sıravardiya göz göz odaların çepeçevre bulunduğu avluda ağırdan ağırdan hareket başlamıştı. Üçer beşer liraya kirali, ayı inlerine benzeyen odalardan ceketleri omuzlarında erkekler boğula tıkana öksürerek çıkıyor, ellerini yüzlerini yıkamaya lüzum görmeden basıp gidiyorlardı. Yüzlerinden düşen bin parça, insan biçimine girmiş canlı birer küfüre benziyorlardı. İyi gıda alamamış ya da uykuya doyamamışlıkları yanında, işsizliğin verdiği sıkıntı her hallerinden belli oluyordu.” (Orhan Kemal, 2017: 229 – 230)

Romanlarda fabrikanın yanı sıra tarlada çalışan işçileri de görmekteyiz. Başlangıçta tarımda makineleşmenin olmadığı bu topraklarda üretim büyük ölçüde el emeğine dayanmaktadır. Toprağı bulunmayan köylü kesim için tek çıkar yol toprak sahibi olan ağaların tarlalarında çalışmaktır. Romanlarda tarım işçiliğine iki bağlamda rastlamak mümkündür. Bunlardan ilki tarlada çalışma (pamuk toplama ve çapa) ikincisi ise patozda çalışmadır.

Çukurova'nın çevresine gönderilen “elci” vasıtasıyla iş için çağrılan ve verilen avanslarla çalışmaya başlayacak olan bu işçilere sadece tarlalar gösterilir, sonrasına karışılmaz. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında tarlada çalışmak üzere iş bekleyen ırgatlar, ırgat pazarında beklerken tasvir edilirken; *Eskici ve Oğulları* romanında ise elci, şehirde yaşayıp pamuk toplama işini yapmak isteyenlerin evlerine giderek isimlerini not alır. Irgat pazarlarında bekleyen işçilerin ve ailelerinin yaşamış oldukları sefalet romanlarda şöyle verilir:

“Bu mevsim ‘çiğit’ denilen tohumun toprağa atıldığı mevsimdir. Büyük toprak sahipleri doğu illerimize elciler gönderip tellallar çağırırlar. Pek pek birkaç hafta sonra ‘ Umrundan Şamdan’ çekilip gelen ırgat kafilerinin akımı başlar. Binlerce kadın, erkek, çoluk çocuk, genç, yaşlı, paramparça üstbaşlarıyla pis pis kokarak, Ötegeç’deki mezarlığa yığılırlar.” (Orhan Kemal, 2018: 168)

“Değdiği yeri köz gibi yakan güneş tam tepededir. Irgat adı altındaki birtakım insanlar değil, paçavra yığınları beklemekten usanır. Birden deli sağanak... Ortalık sel sele gider. Ardından güneş. Tırnağına kadar sırlıslıkla paçavra yığınlarından dumanlar tütmeye başlar. Yağmurda ıslana, güneşte tüte kururlar. Torbadaki tandır, yufka dürümleri tükenip çarşı ekmeğine verilecek son kuruşlar da suyunu çektikten sonra, aç çocukların feryadı göğe yükselir.”(Orhan Kemal, 2018: 169)

“ Erkekler de kadınları gibi bir deri bir kemiktirler. Değdiği yeri köz gibi yakan güneşin altında aç, terli ama sabırla beklerler. Irgatbaşılar ırgat pazarının mutlak hâkimleridirler. Rızkların sahibi! Şöyle bir görünüreren bir ırgatbaşının çevresi hemencecik umutla alınır. Ağızdan çıkacak her söz kerametmişçesine dinlenir.”(Orhan Kemal, 2018: 170)

Tarlada çalıştırılan işçiler ırgat / amele olarak anılmaktadır. İşçilerin çalışacakları yere gitmeleri kamyonlar vasıtasıyla gerçekleştirilir:

“Arkadakilere daha şimdiden bozuk yollarda ırgalana çalkalana turşuya dönmüş, kızgın güneşin altında iyice terlemişlerse de aldurmuyorlardı. Zehir olsa yutacaklardı. “ (Orhan Kemal, 2019: 181) “ Art arda üç taneydi, içlerinde insan mı vardı, zahire mi? Görünmüyordu. Günlerdir gelip geçiyordu kamyonlar, içleri erkek yüzlü kadınlar, çirkin çocuklarla sinirli erkekler yüklü kamyonlar geçiyor, tarlalar dolusu pamuğun mevsim yağmurlarından kurtarılabilmesi için tarlalara koşturuluyordu.”(Orhan Kemal, 2019: 259)

İşçi teminini sağlayan elciliğin kendine özgü birtakım görevleri vardır. Elciler, geçimini sağlayamayan ve para kazanmak isteyen insanları toplayarak mevsimlik işçi olarak tarlalara

götürür. Onlar için önemli olan işçileri ucuz maliyetle çalışacakları alana götürmektir. Bu sebeple yol boyunca işçilerin can güvenliğini de göz ardı ederler.

Tarla işçilerin barınma koşullarına baktığımızda ise toprak üzerine kurdukları “alaçık” adı verilen çadırlarda yaşadıklarını görmekteyiz. Çiftlikte ya da patoz işinde çalışanlar ise açık arazide uyurlar. Toprak ağaları işçileri götürüp getirmekle zaman harcamak istemez. Bu sebeple işçiler yerleşim alanlarından uzakta konaklamak zorunda kalırlar.

Çalışma ortamlarında işçilerin özel ihtiyaçlarını karşılayacakları banyo ya da tuvalet gibi özel alanlar bulunmamaktadır: “Gece diyorum, paydostan sonra, güzel duşlar, banyolar olmalı. İnsan güzelce yıkanıp arınmalı, pijamasını giymeli, karyolasına uzanmalı, ooh... Öyle değil mi?” (Orhan Kemal, 2018: 275) sarf edilen bu sözlerden de anlaşılacağı üzere işçilerin beklentileri tamamıyla insani isteklerdir. Kurdukları alaçıklarda yaşayan işçiler, yiyeceklerini de beraberinde getirirler. Çiftliklerde patoz işinde çalıştırılan işçilerin yiyecekleri ise işveren tarafından verilir. Yiyecek konusunda ustabaşı ve ırgatbaşı diğer işçilerden ayrı tutulur. Bu durum *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında şu diyalogla verilir:

“Günde yirmi saat çalış, bir de dışından ol. Onların balı neresinde? Ekmeğin hasını, yemeğin etlisini, sütün yağlısını yer içerler. Biz? Pilavın yağsız, ekmeğin kurtlusunu, ayranın imansızını!

Ekmeğin hasını, yemeğin etlisini, ayranın yağlısını yiyip içtikleri yalan mı? Bizden farkları ne? Onlar da dokuz aylık biz de!” (Orhan Kemal, 2018: 226)

Yerleşim alanlarının en büyük sıkıntılarından biri de sivrisineklerdir. İşçiler için en rahatsızlık veren etmenlerin başında gelmektedir. Sivrisineklerin sıtmaya yol açmasıyla birlikte hastalanan işçilerin bu hastalığa karşı kullanılan kinin ve atebrinin temini de yine kendilerine aittir. Hiçbir sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Emeklerinin karşılıklarını alabilmek için hasta halleriyle şehrin yolunu tutarlar:

“Dudakları patlamış, ağızları köpük içinde, yorgun, yılgin insanlar bir haftalık emeklerinin karşılığını almaya gidiyorlardı. Gözler çökmüş, yüzler buruşup kararmış. Sıtmadan zangır zangır titreyen ırgatlardan biri arada kafilden ayrılıyor, ya bir hendek kıyısı ya da koyu gölgeli bir ağacın altına kendini atıyor, toprağa kapanıyordu.”(Orhan Kemal, 2018: 278)

Toprakta çalışma alçaltıcı bir iş olarak görülmektedir. Kütlü toplama işi ustalık gerektirmeyen bir iş olmasına rağmen çalışma koşulları bu işi oldukça ağır hale getirmektedir. Patozda çalışan işçiler için durum oldukça farklıdır. İşçilerin makineyle uyumlu olmaları gerekmektedir. Aksi halde istenmeyen iş kazaları yaşanabilmektedir. Patoz kolektif bir çalışmadır:

“Bir an hücumla deste taşıyan destecilerin getirdiği desteleri almalarındaki bir anlık gecikme, hemen iş dengesini bozuyor, her şey altüst oluyordu. Böyle anlar korkunç kazalara da yol açtığı için koltukçuların bir makine düzeniyle çalışmaları gerekiyordu. Ne kaşınmak, ne düşünmek, ne de başka şey...” (Orhan Kemal, 2018: 213)

Bu sebeple “doymak bilmeyen bir ağustos böceği” ne benzetilen patozda çalışma kolektif birlikteliği zorunlu kılar. En çok yaşanan iş kazalarından biri koltukçuların bir anlık dalgınlıkla bacıklarını ya da kollarını kaptırmalarıdır. Bu sebeple işe katlanılabilmesi için işçilere esrar satılmaktadır. Bu duruma göz yuman ağanın, “Esrar içmemesi iyi değil. Esrar içmeli ki o ağır işe dayanabilsin!” (Orhan Kemal, 2018: 314) şeklindeki sözlerden de anlaşılacağı üzere işverenin de mevcut çalışma koşullarının oldukça ağır ve insanın dayanma gücünün üstünde olduğunun bilincindedir. Bu nedenle işçilerin esrar kullanmaları gerektiğini düşünür. Esrar ve kumar ırgatbaşı için kazanç kapısıyken işveren içinse bir tür denetim mekanizmasıdır. İşçilerin esrar kullanmaları uyuşturulmalarına, böylelikle de zor çalışma koşullarına dayanıklı hale getirilmeleri söz konusudur.

Koltukçuların bilhassa usta kişilerden seçilmesi gerekmektedir. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında bu işe acemi olan ve diğer işçilere göre esrar kullanmayan Ali'nin verilmesi sonucunda patoza bacağına kaptırdığını görmekteyiz.

“Bir tarihte Ceyhan taraflarındaki bir harmanda bir koltukçu patozun ağzından yanlamıştı da, sağ kolu omzuna kadar makinenin bıçakları arasında...” (Orhan Kemal, 2018: 361) Bu ifadeyle bu tip kazaların önceki yıllarda da yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple koltukçular diğer işçilere göre deneyimli işçilerden oluşması gerekmektedir. Aksi takdirde yaşanan olaylarda da görüldüğü üzere istenmeyen sonuçlarla karşılaşmaktadır.

Kanlı Topraklar romanında da geçim sıkıntısını yaşayan kesim olarak köylüleri görmekteyiz. Romanda öncelikle mevsim başında değeri olmayan bir makbuz karşılığında teslim ettikleri turfandalarının parasını sebze komisyoncusu Haydar'dan bir türlü alamayan köylülerin sorunlarıyla karşılaşırız:

“Daha ne zaman kadar bekleyeceğiz? Hafta değil, aylardır gelip gidiyoruz beyim. Şu halimize bak. İlbahardan bu yana aylar geçti. Yenisi gelecek neredeyse. Vazgeçtik biz avans ver bari de, yeni turfandalara bakıp yetiştirelim...”

İhtiyaç, aaah ihtiyaç. Torunlarım hasta. Kızım doğum yaptı. Bakanımız edenimiz yok. Doktor parasız gelmiyor. Ölecekler, Allah'ın bir ismi hakkı için ölecekler. Onlar öldü mü, ben de öldüm. Üçte bire çalışıyoruz. O kadar bahçeyi kim ekecek, mahsulü kim devşirecek?” (Orhan Kemal, 2012: 254 – 255)

Tek güvenceleri yetiştirdikleri ürünleri olan bu insanların bin bir güçlükle ürünlerini yetiştirmeleri ve alamadıkları paralar dolayısıyla yaşadıkları sıkıntılar üzerinde durulur. Üreticiden alınan bu mallar şehirlere gönderilerek maliyetinin üzerinde bir fiyata satılmalarına rağmen paraları ödenmemektedir. Romanda diğer mücadeleyi veren kesim ise *Kanlı Topraklar*'ın köylüleridir. Kendilerine ait olmayan sahihsiz olarak gördükleri toprakları işleyerek geçimlerini sağlamaktadırlar. Fakat topraklar üzerinden hiçbir emek vermeden

geçinen zengin kesimin oyuncağı olurlar. Topraklardan atılma korkusu köylüleri cinayet işlemeye kadar götürür.

Vukuat Var ve *Hanımın Çiftliği* romanlarında da toprak meselesiyle karşılaşırız. *Kanlı Topraklar* romanından farklı olarak buradaki köylüler bu toprakları işgal etmemişlerdir. Tarlalar hazinenin mallarıdır. Fakat çiftlik sahibi Muzaffer Bey, köylülerin atalarından beri ekip biçtikleri bu toprakları zorla ellerinden alır. Hatta işi daha ileriye götürerek köylülerin kendilerine ait tapulu arazilerini bile kendi sınırlarına katmaya çalışır.

Roman kahramanları Habip, babası ve köylüler Muzaffer Bey'in çiftliğine öfkeyle bakarlar. Habip'in babası oğullarına şunu der:

“O münazaalı toprakların çekişmesini ben babamdan aldım. Muzaffer de babasından. (...) O topraklar ne yalnız bizim ne de Muzaffer'in. Arzullâhi vâsia. Kim kuvvetliyse onun elinde kaldı. (...) Siz de çocuklarınızı yetiştireceksiniz. Topraklarla birlikte kinlerimizi de miras bırakıyoruz. Bu iş parti yoluyla, kanun nizamla olursa ne âlâ, olmazsa...”(Orhan Kemal, 2016: 257 – 258)

Bu konuşmadan güç alan Habip, siyasi yolla toprakların kurtulamayacağını anlar ve Muzaffer Bey'i öldürmeye karar verir. Fakat Muzaffer'in ölümü toprakları kurtarmaya yetmez. Bu sefer topraklar Güllü'nün üzerine devredilir. Aynı düzen kaldığı yerden devam eder.

Görüldüğü üzere incelediğimiz romanlar, dönemin çalışma şartlarında örgütsüz işçilerin ne tür deneyimler yaşadıklarına dair birtakım veriler sunmaktadır. Romanlarda kadınların, erkeklerin ve çocukların geçimlerini sağlamak için zor koşullara katlandıklarını görmekteyiz. Çalışma saatlerinin uzun oluşu, alınan ücretlerin oldukça düşük oluşu insanların geçimlerini sağlamasına yetmemektedir. İşçilerin haklarını koruyacak herhangi bir sivil toplum kuruluşunun olmayışı bu durumun en önemli sebeplerinden biridir.

İnsanların fabrika ve tarlalarda çalışmaları bir nevi karın tokluğundur. İçinde buldukları durumdan memnun olmayan bu işçilerin tek tesellileri bir işlerinin olmasıdır. Çünkü etraflarında sırada bekleyen binlerce işçi vardır. İnsanlar bu durum yüzünden kendilerine yapılan tüm haksız uygulamalara boyun eğmektedirler.

Orhan Kemal, işçilerin yaşamış oldukları bu muamelelere bizzat tanık olmuş bir yazardır. Koşullar tam bu haldeyken bir yazarın bunları görmemesi ve eserine yansıtması kaçınılmazdır. Nitekim Orhan Kemal de insanların yaşadıklarını, sosyal ve psikolojik anlamda vermiş oldukları mücadeleleri romanlarında ele almıştır. Böylelikle yazdığı eserleriyle birçok işçinin sesi olmuştur. Öyle ki yazarın cenazesi Bulgaristan'a getirilirken Babaeski'de bir işçinin cenaze töreninde, “Biz işçiler, hatıran önünde saygıyla eğiliriz.”(Bezirci, 1984:39) sözlerini söylemesi bunun göstergesidir.

3.10.1. Eylem (İşçilerin Örgütlenmesi / Örgütlenememesi)

Eylem, işçilerin kurmuş olduğu hayalleri ve içinde buldukları konumları hakkındaki hoşnutsuzluklarını ortaya çıkarması bağlamında önemli bir etmendir. Kurulan hayallerin hemen hepsi güzel bir hayat yaşama isteğinden kaynaklıdır. Dolayısıyla işçi olmak, bu insanlar tarafından istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşçilerin kurumsal anlamda bir örgütlenme veya herhangi bir sendikaya üye olma gibi durumları bulunmaz. Durumun böyle olmasına rağmen içinde buldukları tüm koşulları tamamıyla kabul ettiklerini söyleyemeyiz. Nitekim *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında işçilerin çalışırken vermiş oldukları sigara molaları bile işçilerin patrona karşı pasifte olsa gerçekleştirdikleri bir direniştir:

“Oysa bir bilseler koza mağazasında sigara içildiğini, hepsinin tozunu atarlar, duman ederlerdi. Ederlerdi ya, büsbütün içilmediğine inanmayan fabrika sahibi zaman zaman tatlı uykusunu bırakıp hiç kimseye haber vermeden, fabrikaya, çokluk da koza mağazalarına geliverirdi.” (Orhan Kemal, 2018: 60)

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında haksızlıklar karşısında tepkilerini veren kişiler olarak Laz Kılıç Usta, Zeynel ve patoz ustalarını görmekteyiz. Ezen güçler karşısında bireysel olarak tepkilerini ortaya koymaktan çekinmezler. Yusuf’ a duvarcılığı öğreten Laz Kılıç Usta “ Olma kula kul, öpme el ayak, kirlenmesin ağzın. Ya ver canını insan için ya da etme kalabalık dünyamıza!” (Orhan Kemal, 2018: 161) şeklindeki sözüyle insan onurunu ön plana çıkartan sözleriyle kahramana yol gösterir.

Zeynel ise romandaki bireysel yapıyı zorlayan kişidir. Zeynel’in pilavının içinden taş çıkması sonucunda ağaya ve ırgatbaşına hakaretlerde bulunması haksızlığa karşı bir isyan olarak görülür. Hakaretlerine günah diyen ihtiyara vermiş olduğu cevap sınıf farklılığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zeynel’in yemeğinin içerisinden taş çıkması ve işten kovulunca harmanı ateşe vermesi bireysel tepkiler olarak görülse de romanın bazı yerlerinde işçileri itiraza çağırdığı da görülür. ırgatbaşının işbaşı düdüğünü öttürünce, kendisi kalkmadığı gibi diğer ırgatlara da kalkmamalarını söyler. (Orhan Kemal, 2018: 222)

Orhan Kemal’in romanlarında ustalar tecrübeli, bilgili ve onurlu olmalarıyla önemli bir yere sahiptir. Genellikle işçilerin haklarını gözetir:“ Yemeğin, ekmeğin hasını yiyoruz. Onlarsa bizden çok daha ağır iş altındadırlar. Hem yiyoruz, hem de heriflere laf ettirmiyoruz. Bu kadarına hakkımız yok!” (Orhan Kemal, 2018:236) ve işçilerden yana taraf olmaları onların işveren / ırgatbaşı tarafından sevilmemelerine yol açar.

ırgatbaşının Usta’ya “Söyle ağaya da dediğini yapsın. Çukurova’ya adet mi getireceksin? İcat mı çıkaracaksın? Bunca yıl böyle gelmiş böyle gidiyor.” (Orhan Kemal,

2018: 236) sözlerini sarf etmesi üzerine Usta “ Emekçiyim ben, köle değil!” (Orhan Kemal, 2018:237) demesiyle tepkisini ortaya koyar.

Pehlivan Ali'nin bacağını patoza kaptırması işçiler için bıçağın kemiğe dayandığı nokta olur. Ustanın, “ Allah yardımcınız olsun oğlum, Allah yardımcınız olun. Arabası pislenir diye herifi arabasına almıyor!”(Orhan Kemal, 2018: 357) sözleri işçiye verilmeyen değeri göstermektedir. Yaşanan bu olayın canlı tanığı olan diğer işçilerse yaşanan duruma tepki verirler: “Parçalayın kerhanecinin malını! Irgatlar tahta parçaları, traktörün demir aletleriyle otomobile saldırır. Küçük ağa tabancasını çeker. Ağa arabasını çalıştırıp oradan uzaklaşır.” (Orhan Kemal, 2018: 357) İş kazası sonucunda işçinin ölümüyle birlikte insanların gözü hiçbir şeyi görmez. Yaşanan olayın ardından ağa kolektif bir direnişle karşı kaşıya kalır ve çareyi kaçmakta bulur.

Eskici ve Oğulları romanı ise Çukurova'daki değişim sonucunda geleneksel işini yitiren, bir ayağını savaşta kaybetmiş Topal Eskici ve ailesi etrafında dönmektedir. Aile gelirlerinin azalması sonucunda kütlü toplama işine gitmeye karar verir. Kütlü toplama işinde kadınlar, erkekler ve çocuklar yoğun bir çaba sarf ederler. Sadece Topal Eskici'nin ailesi değil, bu sıtma yayan sıcak tarlalara çalışmaya giden işçilerin hepsinin amacı iyi bir hayata kavuşmaktır. Büyük umutlarla, para kazanıp hayatlarını düzene sokmak için geldikleri pamuk toplama işinde umduklarını bulamazlar. Tüm aile çalışma koşulları neticesinde hastalanır. Roman bu eksen etrafında da son bulur. Esere baktığımızda karakterlerin tüm bu olumsuz koşullara karşı örgütlendiklerini ya da başkaldırdıklarını söyleyemeyiz. Onların vermiş oldukları mücadele tamamıyla bireyseldir.

Kanlı Topraklar romanında ise İzmir ve İstanbul'dan getirilen işçiler kendi sınıflarının farkında olup haklarını aramaktadırlar. Bunu romandaki şu diyalogla anlamaktayız:

“ Fabrika müdürünün icadı olan bu İzmir, İstanbullu işçiler fabrikaya geleli beri, yerli işçilerin huyu değişmiş, daha kötüsü gözleri açılmıştı.(...) Onlar gelmeden önce bu fabrikada bir işçinin hakkını aramak için kalkıp idareye gelişini hatırlamıyordu.” (Orhan Kemal, 2012: 129)

Ustaya göre İzmir ve İstanbul'dan getirilen bu işçiler yerli işçilerin ahlakını bozmaktadır. Çünkü bu işçiler haksızlıklar karşısında susmazlar. İzmirli işçilerden biri kendisine “ulan” diyen ustaya, patronun ve umum müdürünün yanında tepki göstermesi bu durumun somut örneklerindedir:

“Bana bak usta, dedi. Ben lan değilim evvela terbiyeli konuşmayı öğren! (...) Babam yerinde, dedem yerinde ne olursa olsun. Lan'ın manasını biliyorsunuz tabii. Bir baba evladına ‘Lan’ lığı layık görmez.” (Orhan Kemal, 2012: 136)

İzmir'den gelen bu işçiler aynı zamanda çalışma koşullarının sağlıklarını olumsuz etkilediğinin bilincindedirler. Bu durumdan romanda şöyle bahsedilir:

“Bunların tümünü de gönderelim gitsinler geldikleri yere. Neden dersen, biliyorsun. Bizim yerli işçilerde onlara bakarak iyice aşılandılar. İşçi kısmı ne bilir aspiratörü maspiratörü. Havada pamuk tozları uçuşuyormuş da ciğerleri rahatsız oluyormuş. Vay hanım evlatları vay. Yıllar yılı bizim yerli işçiler ne rahatsız, ne de bir şey oldular...” (Orhan Kemal, 2012: 136)

Çırçır fabrikalarının havası sıcaktır. Pamuk tozları havada uçuşmaktadır. İşçilerin bulunduğu ortam kötü ve sağlıksızdır. Fabrikalarda bulunması gereken havalandırma koşullarına sahip değildir. Bu durumun farkında olan ise İstanbul ve İzmir'den getirilen işçilerdir. Çalıştıkları ortamda aspiratörün olması gerektiğini dile getirerek haklarını ararlar. İşveren içinse bu durum maliyete yol açacağından bu işçilerin geldikleri yere geri göndermelerinden yana bir tavır takınırlar. Çünkü onlar için hakkını arayan değil sisteme boyun eğen kölelere ihtiyaç vardır. İşçilerin hakkını araması işlerine gelmemektedir.

Hanımın Çiftliği serisinin başkahramanı olan Güllü, küçük yaşlarda çırçır fabrikasında çalıştırılan bir işçidir. Güllü de olduğu gibi diğer çalıştırılan kızlarda gelirlerinin çoğunu aile fertlerine vermek zorunda kalırlar. Kazandıklarını istedikleri gibi harcayamazlar.

Güllü, çocukluktan itibaren çırçırlarda çalışır ve kazandığı parayı babasına verir. Emek sarf ederek para kazanması, Güllü'nün kişiliğine etki eder ve daha sonra kendi iradesiyle babasına haftalığını vermez. Bu durum Güllü'nün “Kendim kazanıyorum. Kendim istediğim gibi harcarım.” düşüncesine ulaştığını gösterir. Ekonomik güce sahip olması Güllü'nün ataerkil yapıya karşı gelmesine yardım eder.

Güllü kendisi gibi aynı fabrikada işçi olan Kemal'e âşıktır. Kemal'de küçük yaşlarda fabrikada çalışmaktadır. İçinde bulunduğu zor koşullardan bıkmıştır. Öyle ki bu durumun onun hayallerine yansıdığını görmekteyiz:

“Çocuklarını okuturdu. Her gün işe giderken rastladığı yalınayaklı, entarileri şakıldaklı, kıcı başı açık çocuklardan olmayacaktı onunkiler. Sokağa, babaları, anneleri olmadan çıkmayacaklar, okul çağları geldi mi de fabrikaya değil, okula gideceklerdi. Varsın okusunlar. İyi yetişsinlerdi. Yığınla çocuk yapıp sokağa salıvermek hüner değildi. Hüner, az ama öz çocuk yapmak, geleceklerini düşünmekti.” (Orhan Kemal, 2017: 25)

Kanlı Topraklar romanında gördüğümüz şehirli işçiler *Vukuat Var* romanında da farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Romanda yaşanan haksızlıklara sesini çıkaran kişilerin eğitim almış kişiler olduğunu görmekteyiz:

“Ama bizim fabrika Allahlık. Okumuşsun okumamışsın bir. Okumamışlar daha çok tutuluyor. Neden dersen, okumuşlardan idareciler çekinir. Okumamışlardansa aftos piyos. Okumuşlara kül yutturamazlar, okumamışları çekerler idareye, dan dun etti mi pata küte döverler, kesesine kalır!” (Orhan Kemal, 2017: 36)

Hanımın Çiftliği ve *Kaçak* romanlarında Habip ve köylülerin içinde buldukları koşullara tepki gösterdiklerini görmekteyiz. Habip, Muzaffer Bey'in işgal ettiği toprakları ekip biçen köylülerden sadece biridir. Dedesinden kalma bu toprakları Muzaffer Bey'in elinden zorla alışının öfkesiyle büyümüştür. Bu öfke onu ileride öç almaya itecektir.

Habip ve köylüler, Muzaffer Bey'in elinde olan toprakları tekrar almak için tüm umutlarını yeni partiye bağlarlar:

“Seçim kazanıldıktan sonra, Muzaffer'i karşısına dikecek, ettiklerinin hesabını soracaktı. Yıllardan beri tarlalarına katıp sürdüğü, ektiği, mahsulünü kaldırdığı tarlalarından ötürü hesap soracak, cevap isteyecekti.” (Orhan Kemal, 2016: 236)

Habip ve köylülere göre Demokrat Parti iktidara gelecek ve Muzaffer Bey gibi haksız kazanç edinenlerin cezasını verecektir. Fakat beklenen gerçekleşmez. Muzaffer Bey Demokrat Partinin saflarında yer alır. Bu duruma öfkelenen Habip ise onu yok edeceğini söyler. Öfkesini gören babası ise onu şu şekilde uyarır:

“(…) Isıracak köpek, dişini göstermez oğlum! Bunu iyi belle. Şurda burda, vuracam, kanını içecem, partiden istifa edecem gibi lafları kaldır. Karda yürü, izini belli etme. İş bitirenin, kılıç kuşananındır!” (Orhan Kemal, 2016: 258)

Habip babasının bu uyarısıyla birlikte tavrını değiştirir. Öfkesini gizleyerek fırsat kollamaya çalışır. En sonunda Muzaffer Bey'i pusuya düşürerek öldürür. Gerçekleştirmiş olduğu bu eylem onun için haksızlık karşısında hak aramanın getirisiidir. Fakat Muzaffer Bey'in ölümüyle topraklar karısı Serap'a devredilir. Bu da Habip'in gerçekleştirmiş olduğu eylemi amacına ulaştırmamış olur. İsteddiği sonuca ulaşamayan Habip bu sefer köylülerin dini duygularını kullanarak galeyana getirmeye çalışır. Çiftliğin kerhaneye döndüğünü böyle giderse başlarına taş yayacağını söyler. En sonunda köylüler beklenen eylemi gerçekleştirerek çiftliği yakarlar.

Habip, sosyal hayatın getirisiyle şekillenmiş bir tiptir. Gerçekleştirmiş olduğu tüm bu eylemleri hakkını korumak ve atadan kalan topraklarını geri almak için yapar. Çabalarına rağmen bir sonuca ulaşamamıştır. Topraklarının sömürülmesi karşısında çaresiz kalır ve çözümü kaçmakta bulur.

Kaçak romanında ise başka bir Habip ile karşılaşırız. “Vurmak, öldürmek, yakıp yıkmakla hiçbir şey hallolmaz, vazgeç bu sevdadan demişti de dinlememiştim. Adam haklıymış!” (Orhan Kemal, 2013: 175) sözlerini sarf ederek zamanında kendisini uyarın ustasına hak verir. Topraklarını Muzaffer Bey'den geri alabilmek için öldürmesi ve Demokrat Partinin haksızlıklara karşı dur dememesi Habip'in gerçeklerle yüzleşmesini sağlar.

Yaşanılanlar sonucu köyüne geri dönemez ve yeni bir hayat kurmayı hayal eder. Hayal ettiği hayat ise evlenmeyi düşündüğü Hacer ile birlikte işçi olmaktır.

İncelemiş olduğumuz romanlarda görüldüğü üzere işçi sınıfının kurumsal anlamda örgütlenmeleri ya da herhangi bir sendikaya üye olmaları söz konusu değildir. Fakat bu husus, işçilerin çalıştıkları şartları tümüyle kabul ettikleri manasına gelmemelidir. Mevcut koşulları değiştiremeyeceklerinin farkında olsalar da yapılan haksızlıklara karşı seslerini çıkarmaya çalışmışlardır. Elbette ki gösterdikleri eylemler koşulların değiştirilebileceğine dair değildir. Bunda koşulların iyileşeceğine karşı umutlarının olmayışı, bakmak zorunda oldukları ailelerinin olması, buldukları bir sonraki işte iyi şartlara sahip olmayacakları şeklindeki düşünceleri etkili olmaktadır.

3.5. Sağlık Sorunları

Sosyoloji biliminin incelediği konulardan biri de sağlık ve hastalık kavramlarıdır. Bu iki unsur sosyal yapının içerisinde oluşur. Bu sebeple sağlık ve hastalık toplumsal yapıdan bağımsız olamaz. Sağlık ve hastalık kavramlarının algılanması her toplumda farklılık gösterir. Toplumlar kendi kültürel değer ve normları, tarihsel deneyimleri çerçevesinde sağlık ve hastalığı tanımlarlar.“Sağlık ve hastalık kavramlarının anlaşılmasında inanç, yönelim ve davranışlar etkili olmaktadır. Hastalık karşısında sergilenen tutumlar aslında kültürün birer yansımasıdır.” (Aytaç ve Kurtdaş, 2015:17)

“Sağlık kavramıyla sosyal etmenlerin ilişkilendirilmesi sonucu toplumsal konular üzerine inceleme yapan sosyolojinin sağlıkla olan bağlantısı göz ardı edilmemelidir. Sosyoloji; toplum içerisinde meydana gelen olaylara ve değişimlere hem sosyolojik hem de bilimsel bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu sebeple toplumu bir yapı olarak görmekle birlikte gerçekleşmiş bir olay olarakta varsaymaktadır.” (Ekizer, 2020:3)

Sosyolojinin odak noktasını toplum içerisinde var olan olgular ve olaylar oluşturur.Siyasi, ekonomi, aile, din, çalışma hayatı, hastalık ve sağlık gibi etkenler bireyin ve toplumun yaşantısına doğrudan etki ettiği için sosyolojinin konusu olmaktadır.

Orhan Kemal, birey ve toplum yaşamına etki eden sağlık ve hastalık konularına değinmeyi ihmal etmemiştir. Yazarın Çukurova’yı anlattığı romanlarında karşımıza en fazla çıkan hastalıklardan biri sıtmadır.

Sıtma hastalığının oluşmasına sivrisinekler etmelidir. Uzun yıllar hastalığın tedavisi bulunamamış ve binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Kinin ilacını kullanmadan önce hastalığın öldürücü etkisi daha fazladır. Hastalığın bulaşmasında sivrisinekler etkili olup özellikle

bataklıklar ve çevresi, sıtma hastalığının çoğunlukla görüldüğü yerlerdir. (Sarıköse, 2013,45) Sıtma insanların bünyesini zayıflatarak kansızlığa yol açar ve bunun neticesinde bağışıklık sistemini çökertir.

Çukurova bölgesinde var olan bataklıklar, sıtma hastalığının ortaya çıkmasındaki sebeplerden birisidir. Bataklıklarda üreyen sivrisinekler hastalığın bulaşmasına yol açmıştır. Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında “Ekmeği bereketlidir Adana’nın... Sıtması olmasa...”(Orhan Kemal, 2018:31) derken *Eskici ve Oğulları* romanında ise “Sivrisinekler arı gibi arı gibi olmasa, sıcağa da boş verebilirdi ama sinekler...” (Orhan Kemal, 2019:36) şeklinde sıtmadan bahseder.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında sıtmaya yakalanan kişi olarak Fatma’yı görmekteyiz. Sıtmaya tarlada çalıştığı zaman yakalanır: “(...) Yosunlu bir mezar taşının yanına diz çöktü, sıcak sıcak zonklayan başını taşa dayadı. Sıtmanın yangınından gözlerini açamıyor, inliyordu.” (Orhan Kemal, 2018:290)

Eskici ve Oğulları romanında kişiler yoksulluktan kurtulma ümidiyle Çukurova’ya kütlü toplamaya giderler. Tarlada zor şartlarda çalışan bu kişilerin kaçınılmaz sonu elbette sıtma olur. Öyle ki eserde Topal Eskici’nin büyük oğlu Mehmet ve eşi sıtmaya yakalandıktan sonra bir de dizanteri ile mücadele ederler.

Dizanteri, sindirim sistemi rahatsızlıklarından biridir. Bu hastalık çoğunlukla kirli su ve gıda tüketimiyle ortaya çıkmaktadır. Topal Eskici ve ailesi tarlada kendi kendine yetişen cırlatan domatesten başka gıda tüketememektedirler. Çukurova’nın sıcağı, sıtması, kirli su ve yetersiz gıda tüketmeleri sonucunda hastalığa yakalanmaları kaçınılmazdır:

“Çocukların babaları kaç vakittir sıtma, dizanteriden yattığını, hatta babalarından aptes bozarken kan geldiğini, oğlu Cavit’ten işitmişti.” Bu hastalık insanları perişan eder: “Öldüm ben, biz öldük, hepimiz öldük sayılır. Bize mezar olacak Çukurova toprakları...” (Orhan Kemal, 2019:347)

Aynı romanda bahsi geçen hastalıklardan biri de iskorbütür. Bu hastalıktan eserde şöyle söz edilir:

“ Büyük oğul ciddi, ciddi, ‘Vaziyet müsait olmalı da hepimiz ayrı ayrı kaplarda yemeliyiz.’ dedi. (...) Aynı kaptan yemek yüzünden dış hastalıkları yayılıyormuş. Bir doktor arkadaştan işittiydim. Orta Anadolu’da bu yüzden iskorbüt hastalığı almış yürümüş.” (Orhan Kemal, 2019:33)

İskorbüt, C vitamini yetersizliğine bağlı olarak oluşan bir rahatsızlıktır. Bu hastalığın MÖ 1500 yıllarından beri tanındığı yönünde bilgiler bulunmaktadır. C vitamininin kimyasal olarak tanımlanmamasından önce beslenme bozukluklarının hastalıklarla ilgisi olduğu düşünülmüştür. Bu hastalık; vücutta oluşan kanamalar, ağrılar ve ateşle birlikte insanı ölüme kadar götürebilmektedir. (Kadıoğlu ve Uzel, 2012:2)

Orhan Kemal'in *Vukuat Var* adlı romanında ise karşımıza trahom adı verilen hastalık çıkmaktadır. Trahom mikrobi, vücut içerisine girmesinin ardından 7 ile 15 gibi bir sürede çoğalarak göz kapağının iç zarı üzerine yerleşen bir hastalıktır. Hastalığın bu ilk yerleşme evresinde gözde sulanma ve göz içinde batma hissedilir. Başlangıçta pek önemsenmeyen bu hastalık önlem alınmazsa kanlanma, kum batması şeklinde kendini gösteren ağrılarla birlikte kişiye rahatsızlık verir. Hastalık tedavi edilmezse kişiyi kör edip insandan insana da kolaylıkla bulaşabilmektedir. (Özer, 2014:4) Bu hastalıktan ve içinde yaşanan kötü koşullardan romanda şöyle söz edilmektedir:

“Oğlanlar, kızlar bütün gün sokağın çamurlu ya da tozlu özgürlüğünde debelenmekten ya trahoma yakalanmış ya da ne olduğunu bilmedikleri yığıla hastalık içinde yüzüyor, geceleri ateş basıyordu. Elde avuçta paraları yoktu ki doktora götürsünlerdi. Haydi, götürdüler diyelim, doktoru bu. Senin parasızlığımı, işsizliğini dinlemezdi ki. Reçeteye yaz ha yaz ediyordu. Yazdıklarının her biri ateş pahasınaymış, alamazlarmış, alamayınca da çocukları elden avuçtan gider ya yataklarında ya da sokağın, kim bilir hangi köşesinde kıvrıla kalırlarmış...”

Tembelsiniz, pissiniz!” diyordu doktorlar çocukluk. Çocuklarınızı kapmış koyuvermişsiniz sokaklara. Kafalarınızda mikrop nosyonu yok. Mikrop efendim, mikrop... Bütün hastalıkların başı mikrop! Siz ise o mikropları önce kendiniz yaratıyor, sonra da adeta yarattığımız mikropların koynuna salıveriyorsunuz çocuklarınızı.” (Orhan Kemal, 2017:230-231)

Orhan Kemal, içinde yaşadığı toplumun meselelerine kayıtsız kalmamıştır. Toplumcu gerçekçi bir çizgide eserlerini kaleme alan yazar gündelik hayatı gözlemleyerek toplumsal sorunların perde arkasını kurmaca ile birleştirerek okura sunmuştur. Yazar bunu yaparken bireylerin içinde buldukları şartları göz önünde tutarak yansıtmıştır. Yoksulluk sebebiyle insanlar kötü şartlarda çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Bu durum da haliyle kişilerin sağlıklarına olumsuz yönde etki ettiği eserlerde açıkça görülmektedir.

3.6. Göç

Göç, tarihin geçmiş dönemlerine kadar uzanan bir olgudur. İnsanlar çeşitli sebepler neticesinde bireysel ya da kitlesel olarak göç hareketini gerçekleştirirler. “İnsanlar sosyal, siyasal, ekonomik ya da doğal sebeplerden kaynaklı olarak yer değiştirme zorunda kalabilirler. Gerçekleşen bu yer değiştirme ülke içerisinde olabileceği gibi ülke dışına da olabilmektedir. Göçün gerçekleşme biçimi (gönüllü/ zorunlu, geçici/ süreli vb.) nasıl olursa olsun nüfusta meydana gelen hareketlilik göç tanımı içerisinde nitelendirilmiştir.” (Adıgüzel, 2019:3)

Geçmiş çok eskilere dayanan göç, insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. İnsanlar farklı sebeplerle buldukları kasabayı, şehri hatta ülkeyi terk etmişler veya terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu durumun sebeplerinden savaşlar, sürgünler, doğal afetler zorunlu göç olarak değerlendirilirken; işsizlik, yoksulluk, ticaret gibi nedenlerle gerçekleştirilen göçler de

ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan göçler olarak bilinir. (Çokdan, 2019:3) Her ne kadar göç için sebepler birbirinden farklı olsa da insanların ortak amacı daha iyi şartlarda yaşama isteğidir.

Göç, iç ve dış göç olarak iki kısma ayrılır. İç göç, bir ülkenin kendi sınırları içinde belli bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan göç hareketidir. (Sağlam, 2006:34) Gerçekleştirilen bu göç hareketleri bazen geçiciyken bazen de kalıcı bir durum oluşturur. Türkiye’de 1927-1950 yılları arasında kalıcı göçlerden ziyade mevsimlik göç yaşanmıştır. Yılın belirli zaman diliminde tarım için gerçekleştirilen bu göç olayına mevsimlik göç denilmektedir.

Özellikle Çukurova topraklarına gerçekleştirilen göçler insanlar için ekmek kapısı olmuştur. Anadolu’nun farklı bölgelerinden gelen insanlar Çukurova’nın bereketli topraklarında bir parça ekmek için yaşam mücadelesine girişirler.

Pamuk işçiliği için tercih edilen Çukurova, mevsimlik işçilerin önemli duraklarından birisi olmuştur. Bu topraklara pamuk işi için gelen işçiler mevsimlik göç olayını her yıl tekrarlamışlardır. Tarımda makineleşmenin artmasıyla birlikte mevsimlik işçilere duyulan ihtiyaç azalmış ve mevsimlik göç önemini yitirmiştir.

Orhan Kemal’in romanlarında yapılan göçün en önemli sebeplerinden biri ekonomik kaynaklıdır. Yazar, eserlerinde işçilerin ekmek davası için memleketlerini bırakıp başka yerlere gerçekleştirdiği iç göçlere yer vermiştir.

Köylülerin ekonomik sebeplerle göç ettiği yer genellikle Çukurova olmuştur. Çünkü Çukurova “bereketli toprak”tır. Bu topraklara gelenlerin öncelikli hedefi ekmek parası kazanmaktır. Bunun dışında başka umutlarla gelenler de vardır. Bazıları *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanındaki İflahsızın Yusuf gibi “gaz ocağına” sahip olmak için gelirken bazıları da *Eskici ve Oğulları* romanında olduğu gibi biraz para kazanıp dönmek, borçlarını kapamak ve kazandığı parayla kendi işini kurma hayalini taşır. Bereketli Topraklar Üzerinde romanında gazocağı simgesel bir değer taşır. İflahsızın Yusuf, göç ederken gazocağını hayatının merkezine yerleştirir ve bu amaç doğrultusunda hareket eder. İflahsızın Yusuf, kapitalist düzenin buruklarına uyar. Bu sebeple düzene uyumlu bir birey olarak gazocağı ile ödüllendirilir.

Çukurova’dan söz edilirken akla gelen ilk roman Bereketli Topraklar Üzerinde romanıdır. Roman üç arkadaşın Ç. Köyünden çıkıp Çukurova’ya gitmeleri ile başlamaktadır. Çukurova’da fabrika sahibi hemşehrileri vardır. Onu bulup yanında işe başlama gibi amaçları vardır. Bu yolculuk esnasında yolda iki kişiyle tanıştıkları görülür. Bunlar Çukurova’ya patoz makinelerinin bakım işlerini yapmaya giden Şarkışlalı Yunus ile Sivas’ın köylerinden olan

Veli'dir. Yazarın bu iki şahsın adını geçirmesindeki temel sebep Anadolu'nun her yöresinden benzer göçler gerçekleştiğini göstermek içindir.

“Orta Anadolu'nun seksen evlik köylerinden Ç. köyünün erkekleri o yıl da çalışmak için çeşitli iş bölgelerine dağıldılar: Sekizi onu Kayseri Dokuma Fabrika' sına gitti, dördü beşi Sivas Çimento Fabrikası Cer Atölyesi'ne içlerinden üçü de Çukurova'nın yolunu tuttu.” (Orhan Kemal, 2018:7)

Köyde para kazanamayan erkekler, farklı yerlerdeki iş kollarına yönelirler. Yaşanan bu göçlerin temel sebebi insanların yaşamış oldukları yerlerdeki yetersiz iş sahasından kaynaklanır. Bu durum insanları farklı bölgelere yöneltmektedir. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında yaşanan göçün sebebi ekmek peşinde koşmaktır.

1950-1960 yılları ise göç hareketliliğinin yaşandığı bir başka dönemdir. Bu yıllarda Türkiye'de sanayileşme başlar. Sanayileşme beraberinde tarımda makineleşmeyi de getirmiştir. Makineleşmeyle insana duyulan iş gücü azalır. Böylece işsiz kalan insanlar çareyi farklı yerlere gitmekle aralar. Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları* romanında sanayileşmeden şu şekilde söz eder:

“Betonunda bile otlar biten bereketli Çukurova topraklarının dört bucağından, içeli kalınlı kollar gibi uzanan tozlu yollarda, bir zamanlar develer, Bursa çift atlıları, çokluk da sabahlardan akşamlara, akşamlardan sabahlara dek gıcır gıcır gıcırdayan kocaman tekerlekli öküz, camız arabaları olurdu. Şimdilerde güçlü kamyonların benzin, mazot kokulu homurtularıyla çektiği; çuval ya da hararlar dolusu tohumlu, tohumsuz pamuk, arpa, buğday, çavdar, küncü*(susam) şifan*ın (yulaf) milyonlarla değerlendirildiği bu büyük, bu ünlü, bu eski, çok eski kentin ana caddelerinden birine paralel, bozuk parke taşlı bir sokağında, alt alta, üst üste dükkânların, daha çok kunduracı bakkal manifatura, berber dükkânlarının arasındaydı eskici dükkânı.”(Orhan Kemal, 2019:1-2)

Topal eskici iki oğluyla birlikte ayakkabı dükkânında çalışmaktadır. Büyük oğlu fabrika da çalışmaktadır. Fakat makineleşme ile birlikte insana duyulan iş gücü azaldığı için işten çıkarılır. O da babasının yanında işe başlar. Babasının işlerinin iyi gitmemesi bu aileyi Çukurova'da kütlü işine gitmeye mecbur bırakır. Çukurova'ya gidip sığağa ve sivrisineklere katlanmaktan başka çareleri kalmaz.

“Dayanacağız. Eski çamlar bardak oldu, Büyük çiftçi Resul torunu olmak karın doyurmuyor. Hooş, biz o devirlere yetişemedik ya. Dayanacağız yazı yabanın sarı sığağına, arı gibi sineklerine. Dayananlar da bizim gibi insan. Arı gibi sivrisineklere dayanmak, babamın iğneli sözlerine dayanmaktan daha kolay!” (Orhan Kemal, 2019:35)

Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere kütlü toplama işi insanlar için başvurulacak en son çarelerden biridir. Çukurova'nın sığağı ve sıtma hastalığını bilmelerine rağmen ekmek için giderler. Topal Eskici'nin büyük oğlunun Çukurova'ya gitmek istemesinin bir diğer sebebi ise biraz para biriktirip döndüklerinde bir ayakkabıcı dükkânı açma arzusudur.

Yazarın Çukurova gerçeklerini anlattığı bir diğer romanı *Kanlı Topraklar*'dir. “Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar*'da 1934 yıllarının Çukurova'sında bereketli topraklar ve fabrikalar çevresinde, altta ezilen işçi ve ırgatlar kalabalığının üstünde, birbirleriyle dalaşarak palazlanan

tilki-soy iş adamlarının amansız, çetin, kanun ve töre dışı savaşlarını anlatıyordu. Fabrika kâtipliğinden patron damatlığına, oradan ağalığa ulaşan yolda yürüyen Topal Nuri, onun en canlı tiplerinden biridir.”(Bezirci, 1984:118)

Topal Nuri çocuk yaşlarda Çukurova’ya gelmiştir. Onun buraya gelmesindeki amacı bir yolunu bulup zengin olmak ve kimseye acımamaktır:

“Fabrikasında aylıkla çalıştığı ağası gibi fabrikatör olmaktan çok, Çukurova’nın cep ağızları sırma işlemeli lacivert şalvarlı içinde salına salına çarşı pazardan geçerlerken fakir fukaranın ayağa kalktığı, hükümette, borsada, belediyede saygı gören, attıkları attık, tuttukları tuttuk, gülüverince ağız dolusu altın dişleri sarı sarı parlayan Temür, Savatlı Halil, Göğceli Emin, Çakşırılı Hasan ve daha buna benzer ağalar gibi bir ağa olmak istiyordu.” Olacaktı da. (Orhan Kemal, 2012:9)

Topal Nuri her ne kadar Çukurova’ya ekonomik nedenlerle göç etmiş olsa da Orhan Kemal’in aynı eylemi gerçekleştiren roman kahramanlarına göre daha farklı bir arzu barındırır. Onun derdi sadece ekmek parası kazanmak değil gemisini yürüten kaptanların en büyüğü olmaktır.

Yazarın ele almış olduğumuz bu romanlarında göçün merkezi Çukurova, yurdun her bir tarafından gelen pamuk işçilerinin ekmek peşindeki savaşları, bölgenin kavurucu sıcağı, toprak ağalarının ırgatları acımasızca çalıştırmaları tüm gerçekliği ile okura anlatılmıştır.

Tarımda makineleşmenin hız kazanmasıyla birlikte Çukurova toprakları önemini yitirir. Teknoloji sayesinde binlerce işçinin yapacağı işi birkaç ırgat halledecek duruma gelir. Bu ırgatlar ve elciler için kötü bir olaydır. Orhan Kemal’in *Vukuat Var* romanında bu durumdan şöyle söz edilir:

“Cemşir de inanamıyordu ama Çiftçi Birliği’nin altındaki kahvede duymuştu. Bider yani tohum mibzerlerle ekiliyor, zamanı gelince de çapa da çapa makineleriyle yapılıyor. Amerika’ya gidip bu işleri gözleriyle görenler yeminle anlatmışlarmış...”

-Desene ırgada mırgada hâcet kalmıyacak?

-Büsbütün kalmıyacak değil, kalacak, kalacak a, binlerce ırgat yerine birkaç yüz ırgat...” (Orhan Kemal, 2017: 159)

Romanda gerçekleşen bir başka göç sebebi ise toprak yüzünden çıkan çatışmalardan kaynaklıdır. *Vukuat Var* romanına baktığımızda Muzaffer Bey’in hazineye ait tarlaları kendi mülküne kattığı görülmektedir. Yaşanan bu durum karşısında köylü çıkış olarak “Yeni Parti” yi görür. Köylülere göre Yeni Parti seçimi kazandıktan sonra Muzaffer Bey’e yapmış oldukları haksızlıkların hesabını soracaktır.

Bu durumun en çok cefasını çeken ise Habip ve kardeşleri olur. Kendi tapulu topraklarını Muzaffer Bey’e kaptırmışlar, giriştikleri hukuki süreçte ise bir sonuç alamamışlardır. Bu sebeple tek umutları Yeni Parti’nin seçimi kazanmasıdır. Muzaffer Bey ise son anda Yeni Parti’nin safına geçerek köylülerin bütün umudunu tüketir.

Yaşanan bu gelişmenin ardından *Hanımın Çiftliği* romanında Muzaffer Bey, Habip tarafından kurşunlanarak öldürülür. Habip'in önderliğinde köylü çiftliği basar ve ateşe verir. Bu olayın ardından Habip, ailesini geride bırakarak kaçar.

Habip'in macerasına yer verilen serinin 3. kitabı *Kaçak*'tır. Romanda Habip'in Gâvur Dağları'nın kıyısındaki ilçeye kaçışından söz edilir. Buradan da başka diyarlara doğru bir yol izleyecektir:

“Sonra belki bir kolayımı bulur, Gâvur Dağları'ndan geçip, anayurt topraklarını aşıp, Arabistan'a atardı kendini. Suriye Arabistan'dı onun için. Irak, Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan velhasıl Gâvur Dağları'nın ötesi baştanbaşa Arabistan. Arabistan'a kendini attı mı vakayı kurtarır, beş yıl, on yıl, gerekirse yirmi yıl...” (Orhan Kemal, 2013:20)

Habip, bilinmezliğe doğru ilk adımı atar. Onun aklındaki tek şey peşindekilere yakalanma korkusudur. Çünkü yakalanırsa başına gelecekleri bilir. Muzaffer Bey'i öldürmüş, çiftliğin yakılmasında öncülük etmiştir. Bu olayla birlikte yazar aslında Çukurova topraklarının bereketli olduğu kadar kanlı olduğunu da okura bir kez daha göstermiştir.

Orhan Kemal'in göç olgusuna yer vermesinde kişisel hayatı etkili olmuştur. “Gördüğünü, bildiğini yazma” arzusunda olduğunu her daim vurgulayan yazar, yaşamı şekillendiren unsurlardan biri olan göçü de yaşamış bir kişi olarak ele almıştır. İncelemiş olduğumuz eserlerde görüldüğü üzere göçler ekonomik sebeplere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Türk toplumunun sosyolojik ve demografik yapısına şekil veren göç olgusunun yansımaları, Orhan Kemal'in bu meseleyi kavrayış ve işleyişi bakımından romanlarında önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

3.8. Yoksulluk

Sosyolojik bir olgu olarak yoksulluk, ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri sahiptir. Toplumsal koşulların eşitsizliği yoksulluğun ortaya çıkmasına sebep olan temel etmenlerden birisidir. Bu sorun çözülemediği takdirde kuşaklar arası taşınan bir yoksulluk kültürü oluşmaktadır. Aileleri etkileyen yoksulluk aile içinde de bir kültür olarak yaşanmaya başlar. Aynı durumdaki ailelerin çokluğu yoksulluk kültürünün toplum içinde yaygınlaşmasına yol açmaktadır. (Şeker, 2019:200) Yoksulluk kültürü şöyle açıklanmaktadır:

“Yoksulluk kültürünün toplum içerisindeki oluşumu ve gelişimi şu koşullarla mümkün olur; para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacıyla üretim, devamlı büyük ölçüde işsizlik, düşük ücretler, ya hükümet baskısı ya da isteyerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanmaması, tek taraflı yerine çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı,

hâkim sınıfta servet birikimine yönelen, alt tabakaya üye olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan bir değer yargısı.” (Lewis, 1965:L-LI)

Yoksulluk kültürü ekonomik, sosyal ve psikolojik olmak üzere pek çok yöne sahip olan bir olgudur. Yoksul insanların uğramış oldukları kötü muameleler edebiyat metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Orhan Kemal’in romanları yoksulluk kültürü bağlamında incelenecek bir içeriğe sahiptir. Eserlerinde roman kahramanlarının yaşamlarını sürdürdükleri barınma koşulları, beslenme düzenleri, çalışma ortamları ve insan ilişkilerinin düzeyi yoksulluk bağlamında değerlendirildiğinde çeşitli veriler sunmaktadır.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında Çukurova’ya gelen işçiler yoksul insan gruplarından oluşmaktadır. Romanda İflahsızın Yusuf, Köse Hasan, Pehlivan Ali ve beraberindeki birçok işçi barınabilmek için eski bir ahırda kalmaktadırlar:

“Oturdıkları ev, iki mahalle aşağıda, mahalle muhtarının bir zamanlar hayvanlarını bağladığı, tabanı hâlâ gübre örtülü genişçe bir ahırdı. Atsinekleri vızıltili daireler çizerek uçuşuyorlardı. Harap kerpiç duvarlar yarı bellerine kadar ıslaktı. Oda ekşi ekşi fişki kokuyordu. (...) Üç arkadaştan başka burada daha sekiz ırgat barınıyordu.” (Orhan Kemal, 2018:71)

Romanın ilerleyen sayfalarında insanların beslenme koşullarına da değinilir. Bu noktada karşımıza Köse Topal çıkmaktadır. İşçilerden para toplayarak onlara yemek pişirir:

“Topal bacağıyla uzun uzun dolaşır, bedavaya yakın düşürdüğü soğuklamış patates, çürümeye yüz tutmuş lahana, pırasaları omuzlar, tutardı ahırın yolunu. Bıçak yerine kullandığı paslı çember parçasıyla sebzeleri leş gibi kokan zifirli tenekesine doğrar, üzerine doldururdu suyu. Bu arada biraz zeytinyağı, ya da kaşığın burnuyla azıcık margarin, bol kırmızıbiber... Dayanırdı ateşi.(...) Köylerinde bunu bile bulamayan bekârlar işten yorgun argın argın gelip de ahır sıcak sıcak kaplayan yemek kokusunu alınca, coşarlardı, Köse Topal’ın boynuna sarılır, kırışık yanaklarını öpücüklerle boğarak başlardı:

-Vay emmim, sağ olasın emmim!

- Ellerin dert görmeye ilaha...” (Orhan Kemal, 2017:74)

Aynı sefaleti ırgat pazarına giden kocalarını bekleyen kadınlarda yaşamaktadır.

Yaşanan yoksulluk insanları ölüme kadar götürebilmektedir. Romanda bu durum şöyle aktarılır:

“Analar, erkek yüzlü analar, avuçları nasırlı analar, gözlerinde dökecek yaş kalmamış kupkuru analar, iş ve ekmek haberiyle dönecek erkeklerinden yana dikmişlerdir gözlerini. Erkekler de kadınları gibi bir deri bir kemiktirler. Kucaklarında açlıktan ölen yavrularına kana kana gözyaşı bile dökemezler.”(Orhan Kemal, 2017:169-170)

Romanda yaşanan trajik durumlardan birisi de tarlada çalışan Halo Cafer’in karısı Hürü’nün yaptığı doğumdur. Kadının doğum sancısı nedeniyle iniltilerini duyan kocasının utanması, dokuz yaşındaki kızı tarlada annesinin yerine bakarken, anne doğum yapmak için ahırın yolunu tutar.

“(...) Fışkının üstünde yatmakta olan Hürü ’ye baktı. Ilık ılık gübre ve kan kokuyordu ahırın sıcak havası. Yerlerde kanlı çaputlar... Hürü ’nün çocuğu paçavralar arasında mosmordu. Yüzüne sinekler inip kalkıyordu. Çocuğun yanı başında ise iri başlı bir erkek kedi, çocuğa yalanarak bakıyordu.(...) Yerdeki

kanlı, paslı bir jilet birden Bilal'e kediyi unutturdu. Demek kadın doğurduktan sonra çocuğun göbeğini bu paslı jiletle kesmişti?" (Orhan Kemal, 2017:197)

Sağlıksız bir ortamda çocuğunu dünyaya getirmiştir. Çiftlikte çalışan Senem'e Bey başlarına bir iş gelmesinden korkarak doğum yapan kadının sağlık durumunu sorar. Senem ise kendi hemcinsini aşağılayıcı bir şekilde: " Hiçbir şey olmaz, dedi. Bunlar ite benzer. Şurda yatar, şurda kalkar gezer dolaşırlar. Sen yat desen bile yatmaz onlar be!" (Orhan Kemal, 2017:204) diyerek bu sefaleti yaşayan insanların hayvandan pek bir farkı olmadığını dile getirir.

Orhan Kemal'in roman sosyolojisinde yoksulluk değişmez bir gerçeklik olarak vardır. Bu özelliği ile yoksulluk, hem başlı başına bir konu hem de şahısları kuşatan bütün çatışmalarda etkisi olan, diğer temaları da besleyen bir damardır. (Narlı, 2002:456)

Eskici ve Oğulları romanının yoksulluğu ise paslı teneke, tahtadan yapılmış, gaz lambasıyla aydınlanan tek odalı evden oluşmaktadır. Roman kahramanından Topal Eskici Çukurova'nın büyük çiftliklerinde dünyaya gelmesine rağmen yoksulluğun pençesinde boğuşan ailesini kurtaramayan bir kişidir. Kütlü toplama işine gitmeleriyle ailenin yaşamış olduğu sefalet daha görünür hale gelir. Hava sıcaklığının yüksek oluşu, sağlık koşullarının olmaması ve kendilerine verilecek olan paranın geciktirilmesi ailenin yaşamını iyice zorlaştırır.

Çukurova'nın çalışma şartları aileyi her geçen gün zorlamaktadır. Sıcak adeta yakıp kavurur. Topal Eskici bu durumdan yakınır:

"(...) Daha önce köşe başındaki şerbetçiden maden suyu sodasını... Kırmızı buzdolabında terlemiş siyah soda şişesini görür gibi, eliyle tutmuş gibi oldu. Anahtarla kapağını çat diye açtı. Tepesine dikti. Alev alev yanan gırtlığından buz gibi akan keskin soda, iç çektii, diliyle dudaklarını yaladı.

Ne diye, ne diye gelmişti şu yazının yüzüne?" (Orhan Kemal, 2019:209)

Çukurova'da yaşamı zorlaştıran sadece sıcak değildir. Burada sineklerin varlığı insanları mücadeleye zorlar. Sineklerin ısırması sonucu insanlar sıtma hastalığına yakalanırlar. Bu durum haliyle onların çalışmasına engel olur. Hastalıktan korunmak için kinin, atebrin gibi ilaçlar kullanırlar. Her ne kadar tedbir almaya çalışsalar da sineklerden kaçışları yoktur. Çukurova'nın yakıcı sıcakları ve sinekleri bu toprakları dayanılmaz kılsa da bir parça ekmek için bu sefalete katlanırlar. Aile bu zor şartlarda çalışmaya devam eder.

Yazarın Çukurova romanlarında karşımıza çıkan işçiyi ezen ırgatbaşı rolü bu eserde kâtip ve elcide görülür. Ali'nin "açız" sözünü alaya alırlar. İşçiyi ezen ve onun çekmiş olduğu yoksulluğu görmezden gelen kesim hep vardır. Bu kesim işçinin üstünden geçmektedir:

"Küçük oğul iyice süzölmüş yüzüyle, 'Açız', dedi. Yiyeceğimiz yok. Bize para ver!

Kâtip ilkin elçiyeye baktı, sonra, 'Elli, yüz yeter mi?' dedi.

Elci lafı aldı:

-Elli, yüz mü? Az olur. Birkaç yüz verelim en iyisi...

İki kardeşin sigarasızlıktan imanları gevriyordu. Alaya alınmak iyice koydu. Büyük kendini tutuyordu. Küçük dayanamadı:

-Dalga mı geçiyorsunuz lan? dedi.

Kâtip de birden kızarak karşısına dikildi:

-Dalga geçiyoruz, ne var?

Elciyi kolundan kamyonu, şoför mahalline soktu. Küçük oğul artlarından koşmuş, kamyonu kapı demirinden sınıksı tutmuştu.

-Nereye tüyecekmişsiniz? Acımızdan ölecek miyiz?

Kâtip, 'Geberin! 'dedi.'" (Orhan Kemal, 2019:327-328)

Bütün bu yoksulluğa ve sömürüye rağmen Çukurova toprakları insanlar için daima ekmek kapısı olmuştur. Çukurova'ya büyük umutlarla gelen aile beklediklerini bulamaz. Çukurova'nın olumsuz şartlarına daha fazla dayanamazlar. Olumsuz yaşam koşulları bu insanları yatağa düşürür. Küçük esnafın değişen ekonomik koşullara ayak uyduramaması ve çektikleri ekonomik sıkıntılar onları bilmedikleri bir iş kolunda çalışmaya yönlendirmiştir.

Vukuat Var romanında yoksulluk barınma mekânlarına kadar sinmiştir. Aileler huğ adı verilen evlerde yaşarlar. Bu evler genellikle tek odalıdır. Ortak tuvaletler kullanılır. Hasta oldukları zamansa doktorların yazmış oldukları reçeteleri parasızlıktan alamazlar. Aile içerisinde mahremiyet duygusu bulunmaz. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı hepsi aynı odanın içinde yatarlar. Mahremiyet zengin çitliklerinde vardır. Kullanılan mekânlar bireyselleşir ve kadınların kontrolüne geçer. *Hanımın Çiftliği* romanında Güllü'nün yaşantısı bu duruma örnek verilebilir.

Hanımın Çiftliği romanının üçüncü serisi olan Kaçak'ta ise toplumsal değişimin yansımaları dönemin siyasi havası içerisinde verilir. Yaşanan değişimler yoksul kesimin azda olsa kazanç elde ettiği işlerinden olmalarına sebep olarak, roman kahramanı Hacer üzerinden şöyle verilir:

"Demirkıratlar işbaşına geçtikten sonra bankalardan kolayca alıverdikleri kredilerle zenginleşip, eski köhne evlerinin yerine iki-üç katlı beton köşkler çökertenler, otomobil, buzdolabı, pikaplı radyo, çocuklarına torunlarına iki tekerlekli, üç tekerlekli bisikletler aldıktan başka, çamaşır makineleri de satın aldıklarından, çamaşırlarını artık Hacer gibi çamaşırıncılara yıkatmıyorlardı."(Orhan Kemal, 2013:25)

Romanda Muzaffer Bey'i öldürüp kaçan yoksul köylü Habip, bu cinayeti işlediğine pişman olur. Yoksulluğun bir Beyi öldürmekle çözülebilecek bir sorun olmadığını anlar. Bu noktada kendisini eleştirerek şu sözleri sarf eder: (...) Gerçekten de kötü, çok kötü olmuştu davranışı. Ne diye koca çiftliğin yakılmasına önyak olmuş, köylüyü kıskırtmıştı? Ne çıkmıştı? Muzaffer Bey ölmüş çiftliği yakılmıştı. Köylünün eline geçen neydi bütün bunlardan?" (Orhan Kemal, 2013:43) Muzaffer Bey'in ölümü hiçbir şeyi değiştirmeyecekti. Onun yerine romanda

denildiği gibi ırz düşmanı, köylüyü sömüren bir başka ağa gelecekti. Eli kanlı bir katil olmaktan başka yaptığının bir anlamı olmamıştır. Arkasında yoksulluk çeken eşini ve yeni doğmuş çocuğunu bırakmıştır. Durumun gerçekliğini kendisi de fark eder. Bunu evinde saklandığı Hacer'e şöyle anlatır:

“Ben Muzaffer’i niye öldürdüm? Bana göre hava hoştu. Ben onu zulüm gören köylüm için, köylümün çıkarı için öldürdüm. Çiftliğin yakılmasına da onun için önyak oldum. Ama şimdi anlıyorum ki, yakmak yıkmak, adam öldürmekle olmayacak. Bu işler başka, bambaşka işler. Anlıyorum. Bizim köyde bir Muhsin Usta vardı.(...) Şöyle baktığın zaman hiç piyasaya almazsın, lakin kitap gibi konuşurdu. O öyle demişti... Ne demişti?

Vurmak, öldürmek, yakıp yıkmakla hiçbir şey hallolmaz, vazgeç bu sevdadan demişti de dinlememiştin. Adam haklıymış!” (Orhan Kemal, 2013:175)

Orhan Kemal yazmış olduğu romanlarla yoksulluğun yazarı olmuştur. Yoksulluğun insanı sürükleyebileceği durumları olaylarla aktarmıştır. Onun romanlarında yoksulluk, Mehmet Narlı'nın ifadesiyle “Kişiyi her türlü kötülöklere iten, değerleri yok sayan, insanı istemediği ilişkilere mecbur bırakan bir belâdır. Kimi onu bir ‘kader’ olarak, kimi ailelerden devralınan bir ‘miras ‘olarak, kimi de ‘sosyo-ekonomik düzenin bir sonucu’ olarak yoksulluğu kabul eder.” (Narlı, 2002:456)

Yazar, “Yoksulluk kültürünün, işsizlik, gelir yetersizliği gibi ekonomik yönüne dikkat çekmektedir. İnsanların fiziksel yeterliliği olmayan evlerde, sağlığı tehdit eden koşullarda yaşam sürmesi; mahremiyetin olmayışı, aile içi şiddet gibi durumlarla yoksulluğun toplumsal ve psikolojik yönüne dikkat çekerek okurun bu unsurlarla yüzleşmesini sağlamıştır.” (Şeker, 2019:206)

Sonuç olarak, Orhan Kemal’in romanlarında yer verilen konulara ve temalara bakıldığında yoksulluğun önemli bir yeri olduğu görölmektedir. Yazar yoksulluk teması üzerinde bilinçli olarak durmaktadır. Yoksulluğu göstererek yaşamın aslında bir savaştan ibaret olduğunu tarafsız bir şekilde okura sunmaya çalışmıştır.

3.9. Mekân

Anlatma esasına bağlı edebi metinler içerisinde olaylar, nasıl gelişirse gelişsin daima bir zaman ve mekân unsuruyla verilmektedirler. Mekân, olay ve zamanla ilişkili olup, kişilerin içinde yer aldıkları ortamdır. Ortama dair gerçekten var olan isimler kullanılabildiği gibi kurmaca isimler de kullanılabilmektedir.

Roman içerisinde mekân unsurunun farklı katkısı vardır. Öncelikle olaylara bir dekordur. Bunun yanında kahramanları okura tanıtmaya yollarından biri olarak olay örgüsünün esas unsuru

olur ve şahısların ortamını, algılayış şekillerini, ruh durumunu hatta karakterini etkilemektedir. (Narlı, 2002:94)

Mekânın edebi metinlerdeki sosyolojik boyutu, akışın kesilip zamanın yavaşlatılması ve tasvirler yardımıyla ortaya çıkar. Kahramanın ilk olarak karşılaştığı fiziksel ortam, toplum içerisindeki yerinin saptanması bakımından “köy” ve “kent” kavramlarını edebi metnin içerisinde var eder. Bu açıdan baktığımızda mekân köy, kent, kasaba gibi sosyolojik kriterlerle buluşmuş olur. (Tüzer ve Hüküm, 2019:182)

Edebiyat sosyolojisi incelemelerinde mekânı çözümlenmek toplumu anlamak anlamına gelmektedir. Mekân tasvirleri, anlatıcının ve kahramanların sosyolojik hallerini ve karakterlerini çözümlenmemizde birtakım olanaklar sunar. Aynı şekilde mekânda yapılan değişiklikler olayın akışına ve kahramanların davranış şekillerine de yeni anlamlar katabilmektedir.

İncelediğimiz altı eserin açık-geniş mekânı olan Adana, tarım endüstrisinin gelişmeye, kapitalist üretim şekillerinin hayata geçirildiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında geniş anlamıyla kullanılan mekân Adana'dır. Romanda yer alan bazı mekânlar şunlardır: Orta Anadolu'nun seksen evlik Ç. köyü, Dörtüolağzı, İnönü Meydanı, Taşköprü, Seyhan Nehri, Kuruköprü, işçi mahallesi, ırgat pazarı, Taşçıkan sokağı, Adana garı, Ötegeçe çiftlik, tarla, harman, Kerem Ali'nin kahvesi, kooperatif bakkalı, kooperatif kahvesi, Giritli Cumali'nin kahvesi, çaycı Nadir'in kahvesi, Ziraat Bankası, Çiftçi Birliği kahvesi, fabrika, çırçır dairesi, kirli koza mağazası, sulu koza mağazası, kırma makinesi, Caferiye Camii, kerhane, ahırdan bozma ev, inşaattaki baraka, Ömer Zorlu'nun evi.

Romanın başlangıç ve bitiş mekânı olarak tren istasyonunu görürüz. Vaka zamanının girişinde yer alan tren yolculuğu, ilk defa şehri görecek olan üç arkadaşta tecrübe imkânı sunar. Trende tanışmış oldukları şahıslar onlara fabrika ve şehire dair birtakım bilgiler verir.

Adana, o dönemlerde tarım endüstrisinin gelişmeye başladığı, kapitalist üretim şekillerinin hayata geçirildiği şehirlerden birisidir. Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen köylü-işçilerin, fabrikaların, yarı köylü yarı şehirli ve feodal zenginlerin mekânıdır.

Üç arkadaş Adana'ya hemşehrilerinin fabrikasında çalışmaya gelirler. Fabrikanın önüne geldiklerinde anlatıcı araya girerek fabrika önünü şöyle betimler:

“(…) Küçük karpit lambalarıyla dolaşıp duran gezgin satıcıların yer yer aydınlattığı fabrika önünde, insanlar çok daha cıvıl cıvıl, çok daha cümbüşlü oluyordu:

-Şam tatlısı ne güzel, ne güzel yemesi!

-Hani ya şifalı şalgamdan içen?

Sonra el ayak, karpit lambalarıyla gezgin satıcılar yavaş yavaş çekildi, ortalık tenhalaştı. Yalnız fabrikanın fisiltılı iniltisi. Bu hiçbir zaman dinmeyen, yorulup usanmayan iniltili, mahallenin nabızı gibi bütün gece atıp durdu.” (Orhan Kemal, 2018:49)

Fabrikanın önu görüldüğü şekliyle okura tanıtılır. Yazar bu tasviri yaparken araya inilti ve nabız olmak üzere iki kelime sıkıştırır. Bu kelimeler sembolik olarak acı ve mecburiyeti çağrıştırır. Böylece mekânın işçi mahallesi için önemini belirtmiş olur. Bu iki kelimenin birleşimi yazarın bütün romanlarının tematik yapısını oluşturan “ekmek kavgası” çatışmasını verir. (Narlı, 2002:307)

Eserde yer alan diğer bir mekânsa inşaattır. Bu mekân şahısların ve olayın gelişiminde önemlidir. İflahsızın Yusuf’u sağ olarak köyüne götürecektir bir mekân konumundayken Pehlivan Ali’nin şehirde ölmesine etki eder.

Romanda olaya yön veren ve romana anlam katan mekânlardan biri de “tarla ”dır. Bu mekân eserde kendisini Pehlivan Ali’nin arkadaşı İflahsızın Yusuf’u bırakıp Fatma’yla beraber gittiği çiftlikle, Pehlivan Ali’nin kısa bir süreliğine çalıştığı pamuk tarlasıyla ve kâtip ile ırgatbaşının oyunuyla Ali’nin gönderildiği harman olarak yer alır.

Ali’nin Fatma’yı kaçırmak getirdiği çiftlik ve tarla şehirli toprak ağasının mekânı olarak karşımıza çıkar. Fatma tarla da sırf güneşin yakıcı sıcaklığında çalışmak zorunda kalmamak için ağanın yeğeni ve Kâtip Bilal’in cinsel isteklerini kabul eder. Çiftliğin insan üzerindeki etkisi bu kadarla kalmaz. Çiftlik, her türlü entrikanın, işçi kadınlarına sarkıntılık etmenin ve sörünün mekânı olarak yer alır. Romanın ilerleyen sayfalarında Pehlivan Ali, Fatma’yı çiftlikte bırakarak diğer işçilerle tarlaya gitmesiyle devam eder. Tarla, yaşanan yoksulluğun boyutunu gösteren bir işleve sahiptir. Bu geniş tarlanın bir tarafında çapa yapılırken, diğer yanında ise buğday sapları patoza verilir. Eserde gerilim unsurunu arttıran olaylar harman alanında gerçekleşir. Yazarın olumlu bir tip olarak yansıttığı Zeynel ve patoz ustaları bu yerde olay unsuruna dâhil olur. Bu kişilerden Kürt Zeynel, ağanın yaptığı haksızlıklara karşı çıkar ve işten çıkarılınca bir gece gizlice harmanı yakar. Patozdaki koltukçuluk işine getirilen Pehlivan Ali, sol bacağına makineye kaptırması sonucu ölür. Yaşanan olay neticesinde patoz bir tarım makinesi olmaktan çıkarak; çalışanları insanlıktan çıkaran patronun cebine para akıtan bir sistemin sembolü haline dönüşür.

Eskici ve Oğulları romanında olayın geçtiği mekân Adana’dır. Romanda geçen diğer mekânlar ise Siptili pazarı, işçi mahallesi, Yarbaşı, Taşköprü, Seyhan Nehri, Orozdibak Meydanı, Saydam Caddesi, tarla, Nadir’in kahvesi, Eskici dükkânı, saat kulesi, Kemer altı camii Eskici ve büyük oğlunun evi, Tarsus, Mersin, Trablusgarp, Aziziye Hastanesi.

Romanın olay örgüsüne hareketlilik kazandıran asıl mekân tarladır. Bu mekân geçim darlığına düşmüş Topal Eskici ve ailesi için bir umuttur. Eskici'nin büyük oğlu fabrikadan çıkarılınca babasının ayakkabı tamir dükkânına gelir. İnsanların artık ısmarışçı dükkânlarından alışveriş etmiyor oluşu dükkâna gelir gelmesine engel olur. Topal Eskici'nin oğluna “başının çaresine baksın” sözü üzerine, büyük oğlu ailesini toplayarak kütlü toplama işine gitmeye karar verir. Babasıyla sürekli kavga eden Ali'de ağabeyi ile gitmeye karar verir. İki ay çalışıp masraf yapmazlarsa biriktirdikleri parayla seyyar bir ayakkabıcı dükkânı açmayı hayal ederler. Bu fikri duyan Topal Eskici de onlara katılır. Romanın aksiyon unsuru bu noktada başlar. Çukurova'nın toprakları bereketlidir fakat insana acıması yoktur. Kavurucu sığağı, sıtmasıyla insanları canından bezdirir. Eskici ve ailesi ise eski varlıklı günlerine dönebilmek için bu tehlikeleri göz ardı eder. Kütlü toplayarak yaşam koşullarını değiştirmeleri imkânsızdır. Sonuç olarak aile, başladıkları işin devamını getirmeyip hastalanarak geldikleri mekâna geri dönerler.

Kanlı Topraklar romanında mekân olarak kullanılan tarla, üzerine meydana gelen kavgalar ve işlenen cinayetlerle esere isim olmuştur. Topal Nuri sebze komisyoncusu Haydar'ın dükkânına gelen Hakkı Bey adında bir paşazade ile tanışır. Bu adam Adana civarındaki bir köyün bütün topraklarına sahiptir. Fakat bu tarlalar köylüler tarafından işgal edilmiştir. Toprakları satın almak isteyenler köylünün direnişi ile karşılaşır. Topal Nuri ise bu direnci kırmak için insanları birbirine düşürme yolunu seçer. Onun asıl hedefi bu toprakları Nedim Ağa'ya satın aldırıp çocukluğundan beri hayalini kurduğu toprak ağalığına kavuşmaktır. Neticesinde İnsanları birbirine düşürerek cinayet işlemelerine sebebiyet verir.

Orhan Kemal yaşanan bu toprak problemini farklı bir anlayışla yansıtır. Ona göre bu topraklar tapulanmadan daha çok önceden vardı. Bu topraklar binlerce yıldır insanları doyurmaktadır. Romanda Hakkı Bey'in yazdığı şiir ile toprak problemine felsefi ve siyasi bir bakış açısı getirir:

“İnsandan önce topraklar vardı
Sert rüzgârlar
Tohum
İnsandan sonra rahatı kaçı sert rüzgârların, tohumun, bereketli toprakların
Pay oldu topraklar
Ev ev bölündü dünya
Kana bulandı topraklar
Kardeş sofraları bozuldu” (Orhan Kemal, 2012:287)

Bu bakış açısına göre dünyanın artık eski tadı kalmamıştır. Bu mekân üzerinde yaşadığı bütün canlılara sofra olma özelliğini kaybetmiştir.

Romanda kullanılan bir diğer mekân ise fabrikadır. Bu mekân kadın, erkek, çocuk, işçiler, kâtipler ve ağa ilişkilerini farklı yansıtmaları bakımından önemlidir. Yazarın diğer romanlarının aksine *Kanlı Topraklar*'da işçi ve patron arasında yaşanan çatışmayı aktarmak için kullanılmaz. Bu mekân üzerinden romanın başkişisi Topal Nuri ve Nedim Ağa'nın karakterlerinde fabrikalarda yaşanan yolsuzluk ve hırsızlık gibi durumları olayın merkezine alır.

Vukuat Var romanın mekânı da Adana'dır. Buranın işçi mahallesi, sokakları, evleri bireysel ve sosyal yansımalarıyla karşımıza çıkmasına rağmen bu mekânlar romanda uzun uzadıya tasvir edilmez. Çoğu mekân sadece isim olarak geçmektedir. Romanda geçen mekânlar ise şunlardır: Kuruköprü, Seyhan Nehri, Sinekli Park, İşçi mahallesi, çırçır fabrikası, Berber Reşit'in dükkânı, Giritli 'nin kebabçı dükkânı, makine dairesi, çiftlik, tarla/bahçe, Habip'in köyü, köy kahvesi, şehir kulübü, parti binası, hapisane, karakol, Cemşir 'in, Kemal'lerin, Kabak Hafız'ın, Fattum'ların, Pakize'nin, Muhsin Usta'nın, Behiye'nin, Cemşir 'in eşlerinin evleri, Muzaffer Bey'in çiftliği yer almaktadır.

Vukuat Var romanının başkahramanı ve ailesi olmak üzere, Kürt, göçmen, Arap uşakları ve yerli kesimden oluşan işçi mahallesi mevcut şartların olumsuzluğuyla dikkati çeken mekândır. İşçi mahallesinin sokakları, geçim mücadelesi uğruna kendilerine uygulanan her türlü fiziksel ve psikolojik aşağılanmalara boyu eğen yoksul insanların barındığı bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Romanın başkahramanı Güllü, sevgilisi Kemal'in, arkadaşı Pakize'nin ve Muhsin Usta'nın vermiş oldukları ekmek mücadelesinin mekânı olarak fabrika karşımıza çıkmaktadır. İşçileri sömürü düzeninde çalıştıran fabrikalar, insanları makinenin temposuna ayak uydurmaya zorunlu kılar. Fabrikaların bu korkutucu düzeni Kemal'in annesi Meryem'in söylemlerine yansır:

“Bunca yıllık yaşamında herhangi bir fabrika görmediği, içine girmediği halde fabrikadan korkuyor, ürküyordu. Yılda bir, pek pek iki kez un öğütmeye gittiği değirmene benzetiyordu fabrikayı. Değirmenin motoru gibi, ama ondan çok çok büyük motorların kendi kendilerine çalıştırdıkları bir yerdin fabrika. Sonra deli deli dönen kasnaklara geçirili bitmek tükenmek bilmeyen kayışların ormanı. Bu kayışlar deli dervişler gibi paldır küldür dönüyor, dönüyorlardı. Yılanlardı belki de. Yılanlardı da insanlara düşmandılar. Aralarından gelip geçen insanlara el atıyor, onları artık saçlarından mı, giysilerinin kolları ya da eteklerinden mi kapıp alıyor, 131 demir kasnaklarda ezip kanlı külçe hâlinde yere kusuyorlardı.”(Orhan Kemal, 2017:144-145)

Bu olumsuz koşullar insanların yaşadıkları evlerde de görülmektedir:

“Sıravardiya göz odaların çepeçevre bulunduğu avluda ağırdan ağırdan hareket başlamıştı. Üçer beşer liraya kirali, ayı inlerine benzeyen odalardan ceketleri omuzlarında erkekler boğula tıkana öksürerek çıkıyor, ellerini yüzlerini yıkamağa lüzum görmeden basıp gidiyorlardı. Yüzlerinden düşen bin parça, insan biçimine girmiş canlı birer küfüre benziyorlardı. İyi gıda alamamış, ya da uykuya doyamamışlıkları yanında, işsizliğin verdiği sıkıntı her hallerinden belli oluyordu.” (Orhan Kemal, 2017:228).

Romanda işçi mahallelerinin olumsuz yaşam koşullarının aksine zenginliğin sembol mekânı olarak karşımıza Muzaffer Bey’in çiftliği çıkmaktadır. Muzaffer Bey haksız kazançla elde ettiği toprakların kendisine sağlamış olduğu parasal güçle hem çiftliğinde çalışan insanları hem de köylüyü ezmektedir. Muzaffer Bey’in bulunduğu mekân ile köylülerin kaldıkları yer arasında fark vardır.

Çiftlikteki rahatlığa karşılık, yoksulluktan usanmış Habip’in temsil ettiği köylü kesim, köyün karşısında yer alan bu mekâna öfke duymaktadırlar. Bu mekâna duyulan öfke serinin ikinci kitabı olan *Hanımın Çiftliği* romanında da devam eder. Çiftlik, birey ve toplum hayatında yozlaşmış ilişkileri barındıran bir mekândır. Ahlak ve dinde yaşanan yozlaşmalar çiftlik aracılığıyla ifade edilir.

Serinin son romanı olan *Kaçak*’ta ise topraklarını Muzaffer Bey’den geri alamayan Habip’in onu öldürüp Gâvur dağlarının eteklerindeki bir kasabaya saklandığı görülür. Romanda adı geçen mekânlar; Gâvur dağları eteğinde bir kasaba, ormanlık, karakol, otel, Hacer’in evi Muzaffer Bey’in çiftliği, Habip’in köyüdür. Burada ağırlıklı olarak kullanılan mekân Hacer’in evidir. Bu mekân Habip’in kendini sorgulaması ve yapmış olduğu hataya farkındalık kazandırması bakımından önemlidir.

Orhan Kemal’in romanları Adana ve İstanbul olmak üzere iki mekânda toplanır. “Ben yaşadıklarımı yazdım” diyen bir romancı için mekânın bu iki yerde toplanıyor oluşu doğal bir sonuçtur. Yazar, 1951’e kadar Adana’da bu tarihten ölümüne kadarsa İstanbul’da yaşamıştır.

Onun romanlarında tercih etmiş olduğu mekânlar olayın akışını değiştirebilen bir güce sahiptir. Kullandığı mekânlar şahısların kötü şartlarda uğradığı değişimi, bireyleri yalnızca ilkel içgüdülerini gidermekten başka herhangi bir şey düşündürmeyen bencil varlıklar haline gelmelerini sergilemesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Edebiyat sosyolojisi açısından *Orhan Kemal'in Çukurova Dönemi Romanlarının Edebiyat Sosyolojisi Açısından İncelenmesi* adlı tez çalışmamızda, yazarın *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Eskici ve Oğulları*, *Kanlı Topraklar*, *Vukuat Var*, *Hanımın Çiftliği* ve *Kaçak* adlı romanları okunmuş ve bu eserlerden hareketle toplum düşüncesi, İktidar ve ideoloji, Marksizm ve din, kadın, çocuk işçiler, mekân, göç, yoksulluk, sağlık sorunları, işçi ve eylem olmak üzere toplumsal sorunlar tespit edilmiş ve romanlar bu başlıklar dâhilinde incelenmiştir.

Tezin ilk bölümünde edebiyat ve sosyoloji ayrı olarak ele alınmıştır. Edebiyat sosyolojisinin gelişimi incelendikten sonra sosyolojiye veri sunabilecek en uygun edebi tür olan roman üzerinden de bu imkân sorgulanmıştır. Çünkü romanlar, toplumların geçirmiş olduğu sorunlardan ayrı düşünülemez. Aynı zamanda edebi metni oluşturan yazar da aynı şekilde toplumdaki bağımsız düşünülemez. Birinci bölümün son kısmında “Türkiye’de Marksist Roman” başlığına yer vererek edebi metinlerin, roman – toplum, yazar – toplum ilişkisi doğrultusunda sosyolojik imkân taşıdığı görülmüştür.

Bu tez çalışmasında, genelde edebiyatın özelde ise romanın sosyolojik imkânı ele alınırken, örnek teşkil etmesi açısından yaşamının bir döneminde Çukurova’da bulunarak buradaki insanların yaşadıklarını gözlemleyen ve bunun yansımalarını romanlarına aktarmış bir yazar olarak Orhan Kemal’in eserleri uygun görülmüştür. Bu maksatla ikinci kısımda yazarın hayatı ve eserlerinin mekânı olan Çukurova’dan söz edilmiştir. Yazarın içinde yaşadığı dünyayı romanlarına aktarması elbette tesadüf değildir. Kendisi uzun yıllar Çukurova’da yaşamış ve çeşitli işlerde çalışmıştır. Burada insanların bir parça ekmek uğruna vermiş oldukları mücadelelere yakından tanık olmuştur. Bu sebeple kaleme almış olduğu bu altı romanla içerisinde kendisinin de bulunduğu bir dünyayı yansıttığını görmekteyiz. Çünkü yazar, topluma farklı bir bakış açısıyla yönelerek gözlem ve tespitlerde bulunur. Edebiyatımızda coğrafyaya odaklanarak birey ve toplumu yansıtan Orhan Kemal’in romanları, kendi yaşam deneyimlerinin ve yaşadığı toplumun bir tanığı olması nedeniyle romanlarının edebiyat sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise sosyolojik imkân sunan romanlar 1930 – 1950 arası dönemin toplumsal yapısı, iktidar ve ideoloji, din, kadın, çocuk işçiler, mekân, göç, yoksulluk, sağlık sorunları, işçilerin yaşadıkları sıkıntılar gibi meseleler etrafında ele alınmıştır. Orhan Kemal, Çukurova’da tarımdaki endüstrileşmenin getirmiş olduğu kara düzenle birlikte yenilen, acı çeken, sınıf atlama hırsıyla birbirlerini ezen insanları anlatarak toplumsal yapıyı ortaya

koymaya çalışmıştır. Yazar toplumda meydana gelen yozlaşmaları anlatırken insanları suçladığını göremeyiz. İncelenen romanlardan hareketle yazara göre insanı kötüye iten durum içerisinde yaşamış olduğu toplumdur. O, bu yozlaşmaları her ne kadar romanlarında işlese de ümidini kaybetmez. Orhan Kemal, gelecekte dünya genelinin düzene gireceğini ve düzenli toplum sayesinde insanların daha mutlu olacağına dair umudunu korumuştur.

Orhan Kemal'in düşünce yapısının gözlemlenebildiği noktalardan biri de din konusunun romanlarda yansıtılışdır. O, dine "toplumu uyuşturan afyon" gözüyle bakmaktadır. Romanlarda dinin sapmalar, yozlaşmalar içerisinde olduğu görülmektedir. Bazıları için din, statü bazıları için yoksulluğu bertaraf edebilmek adına sığındığı bir düşüncedir. Dini toplumun çekmiş olduğu sıkıntıların tek kaynağı olarak değil, fakat buna sebep olan etmenlerden biri olarak nitelendirmiştir. Yoksul ve saf kalpli insanların inançları kullanarak sömürüldüğünü roman karakterleriyle verir. Toplumun inandığı sistemi verirken diğer taraftan da dinin nasıl kullanıldığını işin perde arkasını gözler önüne sermektedir.

Yazarın romanlarında üzerinde durduğu meselelerden biri de kadındır. Yazar, bu soruna değinirken yaşamış olduğu toplumdaki koşullardan hareketle bir kadın kimliği sunmuştur. Onun romanlarında kadınlar, erkeklerin kurmuş olduğu dünyada cinsel bir meta olarak vardır. Yazar kadın sorununa dikkat çekerken çocuklara değinmeyi de ihmal etmemiştir.

Çocukların çok küçük yaşta çalışma hayatında yer almaları, sayıları artarak daha çok çocuğun farklı alan ve iş kollarında çalışma olgusu Türkiye'de önemli bir toplumsal mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhan Kemal de romanlarında alt tabakadan gelerek çalışma hayatına adapte olmaya çalışan fakat bu süreçte aşağılanan, kötü koşullarda çalışmaya mahkûm edilen çocuklardan bahsetmektedir. Orhan Kemal'in romanlarında gördüğümüz çocuk işçiler, toplum içerisinde hor görülen, itilmiş ve istismara uğramış kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orhan Kemal, birey ve toplum yaşamına etki eden hastalık konusuna da değinmiştir. Yazar bunu yaparken bireylerin içinde buldukları şartları göz önünde tutmuştur. Yoksulluk sebebiyle insanlar kötü şartlarda çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Bu durumun da kişilerin sağlıklarına olumsuz yönde etki ettiği eserlerde açıkça görülmektedir. Yazar bu temanın üzerinde bilinçli olarak durmaktadır. Yoksulluğu göstererek yaşamın aslında bir savaştan ibaret olduğunu tarafsız bir şekilde okura sunmaya çalışmıştır. Yoksulluk temasını verirken yazarın mekân unsurundan yararlandığı görülmektedir. Onun romanlarında tercih etmiş olduğu mekânlar olayın akışını değiştirebilen bir güce sahiptir. Kullandığı mekânlar şahısların zor şartlarda yaşadığı değişimi, bireyleri sadece ilkel güdülerini doyurmaktan başka herhangi bir

şey düşündürmeyen bencil varlıklar haline gelişlerini sergilemesi bakımından önemli olduğunu göstermektedir.

Yazar, yaşamı şekillendiren unsurlardan biri olan göçü de yaşamış bir kişi olarak ele almıştır. İncelemiş olduğumuz eserlerde göçler ekonomik sebeplere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Türk toplumunun sosyolojik ve demografik yapısına şekil veren göç olgusunun yansımaları, Orhan Kemal'in bu meseleyi kavrayış ve işleyişi bakımından romanlarında önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Göçün iş bulma gerekçesiyle gerçekleştiği görülmektedir.

İncelediğimiz romanlar, dönemin çalışma şartlarında örgütsüz işçilerin ne tür deneyimler yaşadıklarına dair birtakım veriler sunmaktadır. Romanlarda kadınların, erkeklerin ve çocukların geçimlerini sağlamak için zor koşullara katlandıklarını görmekteyiz. Çalışma saatlerinin uzun oluşu, alınan ücretlerin oldukça düşük oluşu insanların geçimlerini sağlamasına yetmemektedir. İşçilerin haklarını koruyacak herhangi bir sivil toplum kuruluşunun olmayışı bu durumun en önemli sebeplerinden biridir. Orhan Kemal, işçilerin yaşamış oldukları bu muamelelere bizzat tanık olmuş bir yazardır. Koşullar tam bu haldeyken bir yazarın bunları görmemesi ve eserine yansıtması kaçınılmazdır. Nitekim Orhan Kemal de insanların yaşadıklarını, sosyal ve psikolojik anlamda vermiş oldukları mücadeleleri romanlarında ele almıştır. Böylelikle yazdığı eserleriyle birçok insanın sesi olmuştur.

Romanlarda; kapitalist sistemin birey ve dolayısıyla toplumun davranışlarını şekillendirdiğine, davranışların sistemin menfaatine göre hal aldığına ulaşmaktayız. Yazar olayları detaylandırırken ahlaki değerlerin yozlaşması, ataerkil toplum nezdinde kadının hor görülmesi, erkek egemenliği, aile yapısındaki bozulmalar, sınıfsal anlamdaki ayrımlara sıklıkla yer vererek bu durumu eleştirdiği açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y.** (2019), *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Adıgüzel, Y.**(1998), *Kültür Endüstrisi ve Kitle Toplumunun Paradoksları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akçam, O.** (2014). Orhan Kemal’de Diyalojik Perspektif, *Varlık Edebiyat ve Kültür Dergisi*, (1287), 5 – 8.
- Alver, K.**(2006), *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları: Ankara.
- Aristo** (2016), *Poetika/ Şiir Sanatı Üzerine*, (Çev. Samih Rifat), Can Yayınları: İstanbul.
- Avyüzen, J.**(2019),*Kültür Endüstrisi ve Tüketim Bağlamında Frankfurt Okulu’ndan Günümüze Birey, Tahakküm ve Özgürlük İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Aydın, H.**(2011),*Tarımda Uzaktan Algılamının Kullanım Olanakları ve Çukurova Örneğinden Hareketle Tarımsal Desteklemeler Açısından Genel Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Aytaç, Ö. ve Kurtdaş, M.** (2015). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 231-250.
- Bal, H.** (2019), *Sosyoloji Tarihi*, Sentez Yayım ve Dağıtım: Bursa.
- Bektaş, E.**(2012), *Kültür Endüstrisinin Alt Gelir Grubu Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bezirci, A.** (1984), *Orhan Kemal*, Tekin Yayınevi: İstanbul.
- Bingöl, L.** (2019), *Sosyal Değişim ve Orhan Kemal*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Bottomore, T.** (1993), *Marxist Düşünce Sözlüğü*, (Çev. Mete Tunçay), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bottomore, T.** (1997), *Frankfurt Okulu*, (Çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları:Ankara.
- Bulut, B.** (2017), *Social Problems In Orhan Kemal’s Kanlı Topraklar*, International Journal Of Languages Education and Teaching, 5 (1), s.149 – 169.

Comte, A. (2015), *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*,(Çev. Erkan Ataçay), Bilgesu Yayıncılık: Ankara.

Coşkun, M. Kemal (2016), Orhan Kemal'in Romanlarında Toplumsal Dönüşüm ve Sınıflar, *Devrimci Marksizm Teorik / Politik Dergi*, 26 (3),19.

Çelik, E. (2013). Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine, *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi*, 104 (738), 59-64.

Çelik, H. (2019), *Çocuk İşçiliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Çetişli, İ. (2015), *Edebi Akımlar*, Akçağ Yayınları. Ankara.

Çokdan, Ö. (2019), *Orhan Kemal'in Romanlarında Göç Olgusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Dellaloğlu, Besim F.(1994), *Frankfurt Okulu'nun Sanat Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dinçer, S. ve Dağdelen, B. (2020). Karl Marx'ın Din Toplum Bağlamındaki Eleştirel Sosyal Teorilerine İslâmî Eleştiri, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9 (24), 331 – 351.

Doğan, İ.(2003), *Bizde Kadın*, MEB Yayınları: İstanbul.

Durdu, Z.(2002), *Frankfurt Okulu ve Türk Sosyolojisinde Eleştiri (1940-1950)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Eagleton, T. (1996) , *İdeoloji*, (Çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları:İstanbul.

Ekizer, A. (2020).Sağlık Sosyolojisi ve Tarihsel Gelişimi, *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1(1),1-12.

Elibol, S.(1998), *Mal Varlığına Yönelik Suç İşlemiş 11-15 Yaş Arası Çocukların Sosyodemografik Özellikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

Gök, E.(2019), *Frankfurt Okulu ve Sanat İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Gökalp, E. (2013), *Modern Sosyoloji Tarihi*, Anadolu Üniv. Açık öğretim Fak. Yayını: Eskişehir.

Güllüpnar, F. (2018), *Klasik Sosyoloji Tarihi*, Anadolu Üniv. Açık Öğretim Fak. Yayını: Eskişehir.

Gündüz, O. (2012), *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, (Ed. Ramazan Korkmaz), Grafiker Yayınları: Ankara.

Güneş, F. (2011), *Klasik Sosyoloji Tarihi*, Anadolu Üniv. Açık öğretim Fak. Yayınları: Eskişehir.

Kaçmazoğlu, R.(2015). Türkiye’de Sosyolojinin 100 yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler, *Sosyoloji Konferansları*, (0) 52, 29-55.

Kadioğlu, S. ve Uzel, İ. (2012). Kırım Savaşı’nda İskorbüt İletisi, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 2 (2), 10-20.

Kale, M. ve Nur, İ.(2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet, *Çağ Üniv. Sosyal Bil. Dergisi*, 13 (1) ,40-45.

Keyder, Ç. (2014), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kırtıl, G. (2012). Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar, *Adıyaman Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (10), 291-312.

Kösemihal, N. Ş.(2014). Edebiyat Sosyolojisine Giriş, *İstanbul Üniv. Sosyoloji Dergisi*, 2 (19-20)1-37.

Köymen, O. (2008), *Kapitalizm ve Köylülük – Ağalar, Üretenler, Patronlar*, Yordam Kitap:İstanbul.

Lewis, O. (1965), *İşte Hayat* (Çev. Vahit Çelikbaş), E Yayınları: İstanbul.

Löwy, M. (1996), *Marksizm ve Din*, Belge Yayınları: İstanbul.

Meriç, Cemil (2015), *Saint-Simon ilk Sosyolog, İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları:İstanbul.

Moran, B. (2016), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Moran, B. (2018), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları. İstanbul.

Naci, F. (1990), *100 soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Narlı, M. (2019), *Çağdaş Türk Romanı*, Anadolu Üniv. Açık öğretim Fak. Yayınları: Eskişehir.

Narlı, M. (2002), *Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı

Çelikkaya, H. (1998). Olayların Çözümüne veya Çözüm Olayına Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fak. Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (10), 59-73.

- Oktay, A.** (2003), *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2012), *Kanlı Topraklar*, Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2013), *Kaçak*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2016), *Hanımın Çiftliği*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2017), *Vukuat Var*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2018), *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Everest Yayınları: İstanbul.
- Orhan Kemal,** (2019), *Eskici ve Oğulları*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Özer, S.** (2014). Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945), *Ankara Üniv. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 14 (54), 121-152.
- Platon** (2019). *Devlet*, (Çev.Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Sağlam, S.** (2006). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5 (5), 33-44.
- Sağlık, C.** (2019). Emile Durkheim ’ın Metodolojisi ve Sosyoloji, *Kırıkkale Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 449-480.
- Sarıköse, S.** (2013), *XIX. Yüzyılda Çukurova’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Yayınlanmış Doktora Tezi) , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Savran, S.** (1985), *Osmanlı’dan Cumhuriyet: Türkiye’de Burjuva Devrimi Sorunu*, 11. Tez Kitap Dizisi, S.1.
- Stael, M.** (1989), *Edebiyata Dair*, (Çev. Safiye Hatay- Vahdi Hatay), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: İstanbul.
- Suğur, S.** (2011), *Klasik Sosyoloji Tarihi*, Anadolu Üniv. Açık öğretim Fakültesi Yayını: Eskişehir.
- Şahin, M.** (2017). Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler, *İslami Bilimler Dergisi*, 12 (1) 7-41.
- Şeker, A.** (2019), *Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal’in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

- Tekin, Y.**(2002). Türkiye’de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresi’nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniv. SBF Dergisi*, 57 (04),172-183.
- Torun, A.**(2014). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basında Türkiye İşçileri Üzerinde Değerlendirmeler, *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(4),42-64.
- Tosun, İ. ve Koç, A.** (2012). Fatih Harbiye Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış, *Tunceli Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 39-74.
- Tunalı, İ.** (1993), *Marksist Estetik*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Tüzer, İ. ve Hüküm. M.** (2019), *Edebiyat Sosyolojisi*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Uğurlu, N.** (2002), *Orhan Kemal’in İkbâl Kahvesi*, Örgün Yayınevi: İstanbul.
- Uslucan, F.** (2006), *Orhan Kemal’in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din*.
- Vogel, L.** (2003), *Marksist Teoride Kadın*, Pencere Yayınları: İstanbul.
- Yalçın, M.** (2010), *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi – II*. YKY Yayınları: İstanbul.
- Yılmaz, İ.** (2019), *1978-1979 Yıllarında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.